

აფხაზეთის განათლებისა და კულტურის
სამინისტრო

სამეცნიერო კონფერენციის მასალები

„კულტურული მემკვიდრეობა ოკუპაციის პირობებში“

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი 2015

უკ. (UDC)

© ავტორი

ISBN 978-9941-10-

ირაკლი გელენავა
აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის
განათლებისა და კულტურის სამინისტროს,
კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურის
უფროსი, პროფესორი

აფხაზეთის კულტურული ფასეულობები **– საფრთხეები და გამოწვევები**

(აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის სამინისტროს, კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურის მიერ წარმოებული საქმიანობის ანგარიშის მასალების გამოყენებით)

1992 წელს საქართველოში აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე დაიწყო საომარი მოქმედებები, ქართველთა წინააღმდეგ ბრძოლებში მონაწილეობდნენ ჩრდილო კავკასიელების, კაზაკების, რუსეთის რეგულარული ჯარის ნაწილებისა და სხვადასხვა ეროვნების დაქირავებული მებრძოლები. ფართომასშტაბიანი საომარი მოქმედებები აფხაზეთის ტერიტორიაზე დასრულდა 1993 წლის სექტემბერში.

შედეგად განხორციელდა ეთნიკური წმენდა, აფხაზეთი დატოვა დაახლოებით 250 000 ქართველმა, ეთნიკური ნიშნით დევნილ ქართველთა შორის იყვნენ სახვა ეროვნების მოქალაქეებიც.

აფხაზეთის ტერიტორია, ოდითგანვე ქართული კულტურული და პოლიტიკური სივრცის მნიშვნელოვანი შემადგენელი და საქართველოს რეგიონია, სადაც სახელმწიფო, საქმისწარმოების, საღვთისმსახურო და სალიტერატურო ენა იყო ქართული. ქართველებისა და აფხაზების წინაპრები ერთობლივად ქმნიდნენ იმ საერთო კულტურულ ფასეულობებს რომლებსაც ღირსეული ადგილი უკავია ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ჩამონათვალში. მათ ააშენეს ილორი, მოქვი, ბედია, ლიხნი, დრანდა და ა. შ. ბედია ხომ გაერთიანებული საქართველოს ქართველ მეფეთა საძვალე იყო.

აფხაზეთში ინახებოდა საქართველოს ისტორიისათვის უმ-

ნიშვნელოვანესი სამუზეუმო ექსპონატები

სოხუმის მუზეუმში დაცული იყო დასავლეთ საქართველოს ისტორიისათვის უმნიშვნელოვანესი კულტურული მემკვიდრეობის მოძრავი ძეგლები. ჩვენი ინფორმაციით ამჟამად იქ შემორჩენილია: ნებელდის კანკელის ფრაგმენტები, ხარის თავი დრანდიდან, ანტიკური პერიოდის ე. წ. სოხუმის სტელა, ეთნოგრაფიული ნივთები, ა. შერვაშიძის ნამუშევრები და ა. შ.

აფხაზეთში, აქ ამ ძირძველ ქართულ მინაზე, ადამიანს პირველყოფილი დროიდან უცხოვრია, რასაც მოწმობს აფხაზეთის არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი მასალა.

რა ხდება დღეს? რა ვითარებაა აფხაზეთში? რა გამოწვევების წინაშე დგას აფხაზეთის ტერიტორიაზე შემორჩენილი კულტურული მემკვიდრეობა?

ამ უკანანკნელ პერიოდში აფხაზეთის ლეგიტიმურმა მთავრობამ, აფხაზეთის კულტურული ფასეულობებზე ზრუნვისა და მათი პოპულარიზაციის მიზნით, დღის წესრიგში დააყენა კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურის შექმნის აუცილებლობის საკითხი. გადანყდა, რომ სამსახური აფხაზეთის ა/რ განათლებისა და კულტურის სამინისტროს დაქვემდებარებაში უნდა მოქცეულიყო, მინისტრის – დიმიტრი ჯაიანის მითითებით დაიწყო სამსახურის შესაქმნელად საჭირო სამუშაოების განხორციელება. განისაზღვრა საშტატო შემადგენლობა,¹ გამოცხადდა კონკურს., შედეგად კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურმა ფუნქციონირება დაიწყო 2015 წლის დასაწყისიდან.

სამსახურმა 2015 წლის განმავლობაში აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისა და პოპულარიზაციის მიზნით გადადგა კონკრეტული ნაბიჯები, რაც გამოიხატა შემდეგში:

2015 წლის დასაწყისში ამოქმედდა „კულტურულ ფასეულობათა დაცვისა და პოპულარიზაციის პროგრამა“, მის ფარგლებში დაიგეგმა ოთხი ქვეპროგრამის განხორციელება.²

1 აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის მინისტრის ბრძანება N218/d, 10/09/2014, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის სამინისტროს საშტატო ნუსხისა და ტანამდებობრივი სარგოს დამტკიცების შესახებ.

2 აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის მინისტრის ბრძანება N40/ფ, 05/02/2015; აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის

საანგარიშო პერიოდში საბიუჯეტო ღონისძიებების ფარგლებში განხორციელებული პროგრამების და ღონისძიებების მოკლე აღწერა:

1. ქვეპროგრამა: **„აფხაზეთის კულტურულ ფასეულობათა პოპულარიზაცია“** ქვეპროგრამის შედეგად – საზოგადოებაში აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობის პოპულარიზაციის, მათი დღევანდელი მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის გავრცელების მიზნით დაიბეჭდა საინფორმაციო ბარათები (ფლაერები 1360 ცალი), სახელწოდებით „გადავარჩინოთ კულტურული მემკვიდრეობა აფხაზეთში“, მასში მოქცეული იყო ინფორმაცია განსაკუთრებულად მძიმე მდგომარეობაში მყოფი კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ, ამჟამინდელი მდგომარეობის აღწერითა და უახლესი ფოტომასალით, ამასთანავე დაიბეჭდა მაისურები (12 ცალი) აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ წარწერებით. წინასწარ ღონისძიების გამართვამდე გაიმართა შეხვედრა აფხაზეთის ა/რ საჯარო სკოლის მოსწავლეებთან, მათ ჩაუტარდა ტრენინგი და მიიღეს ინფორმაცია აფხაზეთის კულტურულ მემკვიდრეობასთან დაკავშირებით. შეხვედრის დროს აფხაზეთის ა/რ საჯარო სკოლის მოსწავლეებს გადაეცათ წარწერებიანი მაისურები და საინფორმაციო ბარათები (ფლაერები) დასარიგებლად. 23 მაისს გიორგი ჩიტაიას სახელობის ეთნოგრაფიულ მუზეუმში ჩატარდა აფხაზეთის მთავრობამ გამართა „აფხაზეთის დღისადმი“ მიძღვნილი ღონისძიება, სადაც აფხაზეთის საჯარო სკოლის მოსწავლეებმა ღონისძიებაზე დამსწრე საქართველოს მოქალაქეებსა და დედაქალაქის სტუმრებს დაურიგეს საინფორმაციო ბარათები (ფლაერები). იმავე დღეს მოხალისე ახალგაზრდების მიერ აღნიშნული ბარათები გავრცელებული იქნა ქ. თბილისის სხვადასხვა რაიონებში. ქვეპროგრამის განხორციელების შედეგად საქართველოს მოქალაქეებმა მიიღეს ინფორმაცია აფხაზეთში ქართული კულტურული ფასეულობების განადგურების

განათლებისა და კულტურის სამინისტროს ასიგნებით გათვალისწინებული პროგრამებისა (ხარჯთაღრიცხვის) და მის ფარგლებში განსახორციელებელი ქვეპროგრამების ხარჯთაღრიცხვის დამტკიცების შესახებ.

- ფაქტების, ასევე მოსალოდნელი საფრთხეების შესახებ.
2. ქვეპროგრამა: „**აფხაზეთის** კულტურული ფასეულობათა პოპულარიზაცია საზღვარგარეთ“ ქვეპროგრამის ფარგლებში – აფხაზეთის კულტურული ფასეულობების პოპულარიზაციისა და მათი განადგურების საფრთხის შესახებ ინფორმაციის უცხოეთში გავრცელების მიზნით დაიბეჭდა ფერადი საინფორმაციო ბუკლეტი/ალბომი. მასში შევიდა აფხაზეთის მატერიალურ-კულტურული მემკვიდრეობის უძრავი 19 და მოძრავი 8 კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლი. აღნიშნული კულტურული მემკვიდრეობა წარმოდგენილია უახლესი ფოტომასალით და ამჟამინდელი მდგომარეობის აღწერით (ქართულ და ინგლისურ ენებზე). პროექტის ფარგლებში, ჩვენი სამსახური დაუკავშირდა რუსეთში მოღვაწე ხელოვნებათმცოდნეს დენის ბელეცკის, რომელმაც უსასყიდლოდ გადმოგვცა აფხაზეთში ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ამსახველი უახლესი ფოტომასალა. ასევე შესაბამისი ფოტომასალის მოპოვების მიზნით, საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრთან მოხდა შეთანხმება, მათთან დაცული აფხაზეთთან დაკავშირებული ხელნაწერების ფოტომასალის გადმოცემასთან დაკავშირებით ამასთანავე ბუკლეტში შეტანილია აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებული საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის სტატუსის მქონე ძეგლთა ერთიანი სია, მათ შორის ეროვნული მნიშვნელობის ძეგლის სტატუსის მითითებით, აღსანიშნავია, რომ ეს მონაცემები წარმოდგენილი სახით გამოიცა პირველად. ბუკლეტის გავრცელდა საქართველოს სამთავრობო და არასამთავრობო უწყებებში, საქართველოში აკრედიტებული დიპლომატიური წარმომადგენლობებს, ასევე გადაეცათ აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ლეგიტიმურ მთავრობასა და უმაღლეს საბჭოს. ქვეპროგრამამ თავისი წვლილი შეიტანა აფხაზეთში ქართული არქიტექტურული ძეგლების მძიმე მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის გავრცელებაში.
 3. „**27 ოქტომბერი – აფხაზური ენის დღისადმი მიძღვნილი ღონისძიებები**“ ქვეპროგრამა ითვალისწინებდა – 27 ოქტომბერს, აფხაზი განმანათლებლის – დიმიტრი გულიას ძეგლის

ყვავილების გვირგვინით შემკობას, სადაც მონაწილეობა მიიღეს აფხაზეთის მთავრობის, უმაღლესი საბჭოსა და აფხაზეთიდან დევნილი საზოგადოების წარმომადგენლებმა, ასევე აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის საჯარო სკოლის მოსწავლეებმა. პროექტის ფარგლებში დაიბეჭდა ფერადი საინფორმაციო ფლაერები (1500 ც.), ინფორმაციით – აფხაზური დამწერლობის ისტორიისა და მისი ამჟამინდელი მძიმე მდგომარეობის შესახებ. ამავე დღეს აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის საჯარო სკოლის მოსწავლეებმა სხვადასხვა უბნებში მოაწყვეს აქციები, სადაც მოქალაქეებს დაურიგდათ სამახსოვრო ფლაერები და მიენოდათ ინფორმაცია აფხაზური ენის მოკლე ისტორიისა და ამჟამად არსებული მისი გაქრობის საფრთხის შესახებ.

4. ქვეპროგრამა: „სამეცნიერო კონფერენცია – კულტურული მემკვიდრეობა ოკუპაციის პირობებში“ სამსახურში მომზადდა კონფერენციის დებულება და სარეგისტრაციო ანკეტა.³ კონფერენციის ფარგლებში თემები წარმოადგინა 14 მეცნიერმა, მათ შორის აზერბაიჯანის რესპუბლიკიდან. კონფერენციის ფარგლებში დამსწრე საზოგადოება გაეცნო უახლეს შრომებს აფხაზეთის თემატიკასა და აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობის მიმართულებით, ასევე ზოგადად ოკუპაციის გავლენაზე ამა თუ იმ ქვეყნის კულტურულ ფასეულობებზე მათი ამჟამად არსებული მდგომარეობის აღწერითა და შეფასებებით. კონფერენციას ესწრებოდნენ აფხაზეთის ლეგიტიმური ხელისუფლებისა და საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების წარმომადგენლები. აღნიშნული მიმართულებით მომუშავე სხვა სამთავრობო, საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლები, სამეცნიერო

3 აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის მინისტრის ბრძანება N59/d, 17/02/2015; აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის სამინისტროს „კულტურულ ფასეულობათა დაცვისა და პოპულარიზაციის პროგრამის“ (ორგანიზაციული კოდი 0610) „სამეცნიერო კონფერენციის“ ქვეპროგრამის (ორგანიზაციული კოდი 061001) განხორციელების მიზნით, „კულტურული მემკვიდრეობა ოკუპაციის პირობებში“ კონფერენციის დებულებისა და კონფერენციაში მონაწილეობის მიღების მსურველთა სარეგისტრაციო ანკეტის დამტკიცების შესახებ“

დანესებულებები და სხვა. კონფერენციაზე წარმოდგენილი შრომები გამოიცა კრებულად და გავრცელდა სამეცნიერო წრეებსა და ბიბლიოთეკებში.

საანგარიშო პერიოდში სამსახურმა აქტიური სამუშაოები აწარმოა არასაბიუჯეტო ღონისძიებების ფარგლებში, წარმოგიდგინა ამ კუთხით განხორციელებელი ღონისძიებების მოკლე აღწერას:

- კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურის მიერ მომზადდა საინიციატივო წინადადება „კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებების შეტანასთან დაკავშირებით, რათა კანონში აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკა, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკასთან თანასწორად იქნას მოხსენიებული და განესაზღვროს იგივე უფლებამოსილებები. ჩვენი აზრით, ამ რედაქციით არსებული კანონი გვიზღუდავს უფლებამოსილებებს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საკითხებში. კანონში ცვლილებების შეტანის შემთხვევაში სავარაუდოდ, შესაძლებელი იქნება ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზე „მუზეუმ-ნაკრძალის“ შექსაქმნელად სამუშაოების დაწყება, რაც სამომავლოდ ოკუპირებულ ტერიტორიაზე არსებულ კულტურულ მემკვიდრეობის ძეგლებზე მონიტორინგისა და სისტემატიური ინფორმაციის მოპოვების შესაძლებლობას მოგვცემს.
- გაირკვა, რომ გალის რაიონის ტერიტორიაზე მდებარე კულტურული მემკვიდრეობის არც ერთი ძეგლი არ იყო შეტანილი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლთა ნუსხაში, ამ მიმართულებით კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურმა, შექმნის დღიდან დაიწყო მუშაობა, შესაბამისად საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გაეგზავნა გალის საგანმანათლებლო რესურს-ცენტრის მიერ მონოდებულ მასალებზე დაყრდნობით ჩვენს სამსახურში მომზადებული გალის მუნიციპალიტეტის ხუთი ისტორიულ-აქრიტიქტურული ნაგებობის სააღრიცხვო ბარათები, რათა მომხდარიყო აღნიშნული ობიექტების კულტურული მემკვიდრეობის ნუსხაში შეტანა. მომზადებული სააღრიცხვო ბარათების საფუძველზე, გალის მუნიციპალიტეტის ხუთი

ეკლესიას – ჩხოროთოლის⁴, ოქუმის⁵, ღუმურიშის⁶, წარჩის, ნათლისღებისა⁷ და ჭუბურხინჯის წმ. გიორგის სახელობის⁸ ტაძრებს და წარჩეს ციხეს⁹ საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს – კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საბჭოს სტრატეგიული საკითხების სექციის სხდომის გადაწყვეტილების საფუძველზე მიენიჭათ საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი. შესაბამისად, გაჩნდა საფუძველი, აღნიშნულ ძეგლებზე, იმოქმედოს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსით გათვალისწინებულმა დაცვის პირობებმა.

- სამსახური მონაწილეობს „საქართველოს პარლამენტის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის დროებითი კომისიის“ მიერ ორგანიზებულ სამუშაო შეხვედრებში, სადაც საუბარია კონფლიქტურ რეგიონებში კულტურული მემკვიდრეობის დასაცავად განსახორციელებელი ღონისძიებების გატარებაზე და ამ მიზნით შესაძლო ბერკეტების გამოყენებაზე;
- სამსახური ჩართულია `საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს“ ინიციატივით გაიმართულ სამუშაო შეხვედრებში თემაზე „საქართველოს კულტურის სტრატეგია: ადამიანები, პროცესები, პრიორიტეტები“, რომელშიც მონაწილეობას იღებენ საქართველოს სამთავრობო უწყებებისა და რეგიონების კულტურის საფეროს წარმომადგენლები, შეხვედრების მიზანია რეგიონალური სპეციფიკისა და სჭიროებების

4 საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საბჭოს სტრატეგიული საკითხების სექციის სხდომა, ოქმი N18, 27 იანვარი, 2015 წ.

5 იქვე;

6 იქვე;

7 საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება N2/88; 6 მაისი, 2015 წ. კულტურული მემკვიდრეობის თვალსაზრისით ღირებული ობიექტებისათვის კულტურული მემკვიდრეობის უძრავი ძეგლის სტატუსის მინიჭების თაობაზე;

8 იქვე;

9 საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება N2/146, 2 ივლისი, 2015 წ. კულტურული მემკვიდრეობის თვალსაზრისით ღირებული ობიექტებისათვის კულტურული მემკვიდრეობის უძრავი ძეგლის სტატუსის მინიჭების თაობაზე;

გათვალისწინებით კულტურის სტრატეგიის „კულტურის პოლიტიკა 2025“ შემუშავება.

- საქართველოს ეროვნული მუზეუმის, ქ. ზუგდიდის დადიანის სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმის, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ხელმძღვანელების მიერ მოწოდებულ მასალებზე დაყრდნობით შეიქმნა აფხაზეთთან დაკავშირებული იმ მოძრავი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების ერთიანი ელექტრონული ბაზა, რომლებიც დაცულია საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ მუზეუმების ფონდებში.
- რუსული ოკუპაციის შედეგად, აფხაზეთში არსებული პირობების შედეგად, აფხაზეთის ძეგლების იერსახისა და ამჟამინდელი მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის მოპოვება ხორციელდება პირადი კონტაქტების გამოყენებითა და მესამე მხარის ჩართულობით, როგორც არის არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაციები. აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობაზე აღნიშნული გზების გამოყენებით ჩვენ მოვახერხეთ უახლესი ფოტომასალის მოპოვება. ვფლობთ ინფორმაციას, რომ აფხაზეთის ტერიტორიაზე ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებზე მიმდინარეობს მოყვარულების, არაპროფესიონალების თვითნებური ჩარევა, რითაც ნადგურდება მათი ისტორიული სახე და ძეგლი კარგავს ავთენტურობას.
- სამსახური პარალელურად ახორციელებს აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობის ვებ-გვერდის ადმინისტრირებასა და მართვას _ <http://abculture.ge>
- საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტრომ აფხაზეთის ა/რ განათლებისა და კულტურის სამინისტროს აფხაზეთის კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურთან თანამშრომლობის გზით დაასრულა მუშაობა გამოფენაზე „Heritage under occupation -Abkhazia“, სადაც სამსახურის მიერ მიწოდებული აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობის ამსახველი ფოტომასალაც იქნა გამოქვეყნებული. დღეისათვის საგარეო საქმეთა სამინისტრო მუშაობს აფხაზეთის საინფორმაციო კუთხის მოწყობაზე ჩვენი მხრიდან მიენოდათ აფხაზეთის ა/რ განათლებისა და კულტურის სამინისტროს მხარდაჭერით სხვადასხვა დროს

გამოცემული სამეცნიერო თუ მხატვრული ლიტერატურა.

- კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახური თანამშრომლობს აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის აღმასრულებელი ხელისუფლების დაწესებულებათაშორის საბჭოსთან, კერძოდ სამსახურმა წარადგინა ჩართულობის სტრატეგიის ფარგლებში 2015 წლის პირველ ნახევარში განხორციელებული სამუშაოების ანგარიში. მომზადდა წინადადებები დაწესებულებათაშორის საბჭოსთვის წარსადგენად, რათა ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზე მცხოვრებთათვის, ხელმისაწვდომი გახდეს საქართველოს ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების შესაძლებლობების გამოყენება.
- კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურის მიერ დაიბეჭდა აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობის ამსახველი ბანერები, რომელზეც ასახულია კულტურული მემკვიდრეობის უახლესი ფოტომასალა. პირველად აღნიშნული ბანერების გამოიფინა 23 მაისს გიორგი ჩიტაიას სახელობის ეთნოგრაფიულ მუზეუმში გამართულ ღონისძიებაში „აფხაზეთის დღე“ და ფესტივალ „არტ-გენის“ ფარგლებში.
- კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახური თავისი წარმომადგენლობით, გაცნობით და შემდგომი თანამშრომლობის შესაძლებლობების განსაზღვრისათვის მართავს სამუშაო შეხვედრებს სამთავრობო, საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციებთან.

მიმდინარეობს კონსულტაციები და იგეგმება სხვადასხვა არასაბიუჯეტო ორგანიზაციებთან ერთობლივი პროექტების განხორციელება. მთლიანობაში სამსახურის სურვილია მონაწილეობა მიიღოს კულტურულ ფასეულობათა დაცვისა და პოპულარიზაციის კუთხით დაგეგმილ ყველა შესაძლო პროექტსა თუ ღონისძიებაში, აგრეთვე აქტიურად იმუშაოს კონტაქტების გაფართოებაზე, როგორც ქვეყნის შიგნით ასევე მის ფარგლებს გარეთ. ჩვენი სამსახური შეეცდება გამოიყენოს პირადი კონტაქტები და დაამყაროს ახალი ურთიერთობები აფხაზეთთან კულტურულ ფასეულობების დაცვისა და პოპულარიზაციისათვის შემდგომი ერთობლივი საქმიანობის განსახორციელებად. 2016 წლის მარტში ქალაქ ფლორენციაში რომუალ-

დო დელ ბიანკოს ფონდის ორგანიზებით იმართება კონფერენცია „კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა“ და „თანამედროვე ევროპაში, საკონსერვაციო სამუშაოების როლი კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებაში“ სასურველია, რომ კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურის წარმომადგენლები ჩართულნი იყვნენ ასეთ მნიშვნელოვან ღონისძიებებში, რაც საშუალებას მოგვცემს საერთაშორისო ასპარეზზე წარმოვაჩინოთ აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობის მდგომარეობა და მივიღოთ მათი გამოცდილება პრობლემის მოგვარებისათვის საჭირო ახალი მიდგომების შესწავლის საკითხებში.

ასმათ ოქროპირიძე
გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული
ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის
ეროვნული კვლევითი ცენტრი

აფხაზეთის არქიტექტურა – ქართული დიალოგი ბიზანტიასთან

მე მინდა, თხრობა დავიწყო კონსტანტინე გამსახურდიას „მთვარის მოტაცებით“, კერძოდ, თარაშ ემხვართ და დავსვა რიტორიკული კითხვა: ვინმეს რომ ეთქვა თარაშისთვის, რომ ის არ იყო ქართველი და საქართველოს შვილი? მაგრამ აფხაზთა და ქართველთა სისხლ-ხორცეული განუყოფლობის ეს სიმბოლო ადიდებულმა ენგურმა წაიღო და მასთან ერთად – მშვიდობა აფხაზეთის მიწაზე. საბოლოოდ აფხაზეთი – ეს ძირძველი კუთხე საქართველოსი – დროებით მოწყვეტილი აღმოჩნდა.

დღეს უპირველესი პრობლემა ჩვენსა და აფხაზებს შორის – ჩვენივე ცნობიერებაა. მტერმა ჯერ ჩვენ ჩვენსავე თავს დაგვაშორა და, ამგვარად გაუცხოებულები, ერთმანეთსაც დავშორდით. ამდენად, ერთობის აღდგენის უპირველესი პირობა სწორედ მენტალურია.

ამ განზომილებით განსაკუთრებით საგულისხმოა კულტურული მემკვიდრეობის სიღრმისეული გაცნობიერება და ჩვენი ისტორიული ძირების იქ ამოკითხვა. აფხაზეთის მუსიკალური ფოლკლორი თუ საცხოვრებელი არქიტექტურა, შესამოსელი თუ ზოგადად ზნე-ჩვეულებები, ერთიანი საქართველოსგან განუყოფლობას აჩვენებს უპირობოდ.

კულტურული ორიენტაციის ერთ-ერთი, ყველაზე ნათელი გამოხატულება საეკლესიო არქიტექტურაა – რომელშიც, როგორც მაკრო სტრუქტურაში, მასშტაბურად შეიძლება ამოვიკითხოთ როგორც ზოგადად, მსოფლმხედველობა, ასე – ესთეტიკაც. საეკლესიო არქიტექტურის ამგვარი უნივერსალობის გამო მტერმა სწორედ ის აირჩია დარტყმის საგნად და XIX და XX საუკუნეებში ამ მაგალითზე ცდილობდა, ეჩვენებინა ძირეული სხ-

ვაობა აფხაზურსა და დანარჩენი საქართველოს საეკლესიო არქიტექტურას შორის. მთავარი, საყრდენი თეზა კი მდგომარეობდა იმაში, თითქოს აფხაზეთის არქიტექტურა, არსებითად, ბიზანტიურია და სრულიად სხვაობს ზოგადქართულისაგან.

ამთავითვე უნდა ითქვას, რომ აფხაზეთის არქიტექტურას უამრავი მეცნიერი სწავლობდა (როგორც ქართველი, ისე - უცხოელიც) ქართულმა სახელოვნებათმცოდნეო სკოლამ იმთავითვე ჯეროვნად შეაფასა აფხაზეთის არქიტექტურა, საკმარისია დასავასახელოთ მეცნიერები: გ. ჩუბინაშვილი, ლ. რჩეულიშვილი, ვ. ბერიძე, რ. შმერლინგი, რ. გვერდნითელი, დ. თუმანიშვილი. მათ მიერ შექმნილი მეცნიერული სურათი ძალზედ ღრმა და დამაჯერებელია. დასკვნა საზოგადოა - აფხაზეთის არქიტექტურა ზოგადქართული ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთი ადგილობრივი სკოლაა - მსგავსად კახეთისა, ქართლისა თუ ტაო-კლარჯეთისა.

მაგრამ დღესაც კვლავ და კვლავ ჩვენი „კეთილისმყოფელი“ არ ცხრებიან, ამტკიცონ, რომ აფხაზეთის არქიტექტურა - ბიზანტიურია. შეიცვალა დროც. ამიტომ საჭიროა ყოველთვის ახალი მტკიცებულებების მოძიება და კითხვებზე სათანადო პასუხის გაცემა.

უპირველეს ყოვლისა, გვინდა რეზიუმეს სახით წარმოვადგინოთ ქართული მეცნიერების დასკვნები:

აფხაზეთი უძველესი დროიდან X საუკუნემდე იყო ჯერ რომის, შემდეგ კი ბიზანტიის იმპერიათა პოლიტიკური და, შესაბამისად, კულტურული წნეხის ქვეშ. ერთ-ერთი უადრესი ბაზილიკა - ბიჭვინთისა - მრგვალი სვეტებითა და სავარაუდო ხის გადახურვით აშკარად ბიზანტიური წრის ძეგლია.

მაგრამ შემდგომ - უკვე VI-X საუკუნეების არქიტექტურა წარმოუდგენელია, განიხილო ზოგადქართული კულტურისაგან მოცილებულად.

1. უპირველეს ყოვლისა, გასათვალისწინებელია ტაძართა ტიპოლოგია: ეს არის ე.წ. „სამეკლესიოანი ბაზილიკების“ ჯგუფი (ძველი გაგრა, აბანთა, მიუსერა, ქიჩი). ეს ტიპი სხვა ქვეყნებში ერთეული მაგალითების სახით გვხვდება. მხოლოდ საქართველოში, განსაკუთრებით კახეთსა და ქართლში, ვხვდავთ მას მრავლობითად და ყოველ ჯერზე - განუმეორებე-

ლი ინტერპრეტაციით. ანალოგიური სურათია აფხაზეთშიც, რაც მეტყველებს ამ ტიპოლოგიის ზოგად ეროვნულ, ქართულ ძირზე.

2. მეორე ტიპოლოგიური ჯგუფია გუმბათური ტაძრები ე.წ. „ჩახაზული ჯვრისა“ (ბზიფი, ანაკოფია, ლიხნე, მოქვი – VIII-X სს.). საქმე ის არის, რომ ამ დროს ზოგადად ბიზანტიის კულტურულ სივრცეში და კონკრეტულად, არქიტექტურაში გარკვეული კრიზისია. „ჩახაზული ჯვრის“ ტიპის ეკლესიები, ყველაზე მკაფიო და ჩამოყალიბებული ფორმულა ლიტურგიული სივრცისა, ბიზანტიაში მხოლოდ IX ს. ბოლოს – X საუკუნიდან მკვიდრდება. მაშინ, როდესაც საქართველოში (პარალელურად - სომხეთშიც) უკვე VII ს. 30-იან წლებში წრომია აგებული. ასე, რომ ბზიფი-მოქვის ჯგუფი გვიჩვენებს საქართველოს ტერიტორიაზე ამ ტიპის ორიგინალურ შემოქმედებით განვითარებას, არსებითად ბიზანტიისაგან დამოუკიდებლად.
3. ტიპიური ზოგადქართულია სამშენებლო ტექნიკაც, რომელიც გარდა ბიჭვინთის გუმბათური ტაძრისა, სამშენებლო მასალად იღებს თლილ ქვას (ან რიყის ქვას – ძველი გაგრის შემთხვევაში), რაც ასევე „არაბიზანტიური“ მოვლენაა, რადგან ბიზანტია უპირატესობას ანიჭებს ფასადებზე უმეტესად აგურს, ინტერიერში კი – მარმარილოს.
4. ბოლოს დეკორი – აფხაზეთის არქიტექტურა, არსებითად, მოურთველია (ანალოგიურად კახეთისა), მაგრამ ბზიფის ორნამენტი გვიჩვენებს ძირეულ კავშირს ერთიანი საქართველოს დეკორების პრინციპებთან, რადგან მის ვარიაციას წარმოადგენს.

მაგრამ მაინც, როგორი დიალოგი, როგორი შემოქმედებით მიმართება ჰქონდა აფხაზეთის არქიტექტურის ბიზანტიასთან? და ეს კულტურული კონტაქტი უდავოდ რომ იყო, ამაზე მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ აქ უისტინიანემ ტაძარი ააგო. რით ავხსნით ბიჭვინთის „ოპუს მიქსტუმი“, აფხაზეთის ტაძრების მოურთველობა (მიუხედავად მათი ქვით მოპირკეთებისა, რაც სწორედ რომ ორნამენტების შესაძლებლობას იძლევა?), თუ დასავლეთის დამაგვირგვინებელი ნართექსი პატრონიკეებით,

როგორც ბიზანტიის არქიტექტურის უსაყვარლესი ელემენტი?

ვფიქრობთ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გავიაზროთ, თუ რას წარმოადგენს როგორც ქართული, ასევე ბიზანტიური არქიტექტურა თავისთავად, ფენომენურად და ამგვარი განსაზღვრების საფუძველზე ვაჩვენოთ აფხაზეთის ხუროთმოძღვრული სკოლის ნიშან-თვისებათა ინდივიდუალურობა.

ამთავითვე უნდა ითქვას, რომ ერთა თვითმყოფადობა ქრისტიანობის მიერ აღიარებულია. კარდინალური მსოფლმხედველობის მიხედვით ერებად (ენებად) დაყოფა მოხდა ბაბილონის გადოლთან, რათა გაუკეთურებული კაცობრიობა დაესაჯა უფალს, ხოლო სულთმოფენობის დროს კი ეს ცოდვის გამო გათიშვის შედეგი იკურთხა და განიწმინდა როგორც ახალი, ამასთანავე თანაბარი შესაძლებლობა – ყოველი ენა (ერი) კვლავ დაბრუნებულიყო სასუფეველში.

ქრისტიანობაში ეროვნებებად დაყოფის უმთავრესი ნიშანი – ენაა. რადგან სწორედ ენით გადმოიცემა განკაცებული ლოგოსის მთავარი მოძღვრება – სახარება. ამიტომ ვთვლით, რომ ბიზანტია, მოლაპარაკე არსებად, ბერძნულ ენაზე, სწორედ უძველესი საბერძნეთის კულტურის მთავარი საყრდენი და მისი გამონატყულება, (თუმცა ცნება „ბიზანტიური“ გულისხმობს მრავალი სხვა ერის ანონიმურ თანაშემოქმედებასაც).

რა განსხვავებაა ქართულ და ბერძნულ ტაძრებს შორის? განსხვავება ქართულ და ბერძნულ კულტურებს შორისაც ზოგადად. იოანე ზოსიმეს მიხედვით საქართველო – მარიამია, ხოლო ბიზანტია – მართა. ანუ ორი და – ნინო და ელენე. შესაბამისად, ნინო – მონაზონებაა, ელენე დედოფალი – საერო ზრუნვა. ორი ჯვარი – ნინოს ჯვარი – ღვთისმშობლისგან ბოძებული ვაზის ლერწი, შეკრული ქალწულის თმით, კონსტანტინეს ჯვარი – იმთავითვე ოქროს, თვალ-მარგალიტისა და ბისონის ქმნილება და ა.შ.

ყოველ ერს უფლისგან მიჩენილი აქვს რომელიმე ძირითადი გეოგრაფიული გარემო, სადაც ყალიბდება ერის ნიშან-თვისებები, საკუთარი თავის ძიება და თვითგამონატყულება. ამგვარად, გეოგრაფიული გარემოს თვისობრიობა, თავის მხრივ, ნებსით თუ უნებლიედ, მონაწილე ხდება ერის კულტურის ფორმირებაში.

ნამდვილი კულტურა მის კუთვნილ გარემოს აღიქვამს როგორც ღვთისგანგებულებას, ღვთის ნებას და სწორედ ამ გარემოში ამოიკითხავს სამყაროს შესაქმნის საიდუმლოს. ამგვარი სულიერი განჭვრეტის შედეგი კი უშუალოდ აისახება ხელოვნებაში ზოგადად, კონკრეტულად კი – არქიტექტურაში, როგორც ყველაზე მასშტაბურ ფორმაში. ამ განზომილებით თუ შევხედავთ ქართულ და ბერძნულ კულტურებს, უდაოდ თვალშისაცემია თვით გეოგრაფიული გარემოს ინდივიდუალურობანი. საქართველოს ლანდშაფტისათვის დამახასიათებელია მიწის, როგორც პირველსტიქიონის დომინირება – თვალი ყოველი მიმართულებით განსრულდება მთებით. ეს ფენომენურად აისახა კიდევ ქართულ პეიზაჟში. (საკმარისია დავასახელოთ დ. კაკაბაძის იმერეთის პეიზაჟები). ამ თავისებურებასთან ერთად გასათვალისწინებელია ისიც, რომ საქართველო მინათმოქმედების უძველესი სამშობლოა (ვაზისა და ხორბლის კულტურებით). თვით საქართველოს სახელიც – „გეორგია“ ამაზე მეტყველებს.

საბერძნეთის გეოგრაფიულ გარემოში კი ვიზუალურად დომინირებულია ორი სტიქია – წყალი (ზღვის სახით) და ჰაერი (ცის სახით). კულტურად ყველა უმნიშვნელოვანესი ცენტრი (ათენის აკროპოლისი თუ ათონის წმინდა მთა) დგას იმგვარ ზეანულ ნერტილზე, საიდანაც კიდევ უფრო თვალნათელია ზღვისა და ცის ერთობა, როგორც შესაქმნის თავისებური აბსტრაქცირება და ამასთანავე – მარადიული უსასრულობის ხატი. უდავოა, რომ წყლისა და ჰაერის სტიქიათა თვისებები, მათი განუმეორებლობა აისახა კიდევ ბერძნული ტაძრის (როგორც წარმართული, ასევე – ქრისტიანული) სტრუქტურაში. ამაზე მეტყველებს სპეციფიკური გეგმარება, სამშენებლო მასალის გამოყენების ესთეტიკა, და სხვა. ბოლოს, განსაკუთრებით საგულისხმოა ე.წ. „ეკფრასისები“, სადაც სიღრმისეულად აისახება ტაძართა ერთი შეხედვით დაფარული სულიერი თვისობრიობანი.

როგორ აისახება გეოგრაფიული გარემო ქართულ და ბერძნულ ქრისტიანულ ტაძრებში? უპირველეს ყოვლისა, ქართულ ტაძარში წამყვანი მხატვრული ღირებულება გააჩნია კედელს, მის არსებით დაუნაწევრებლობას. კედელი ქართველისთვის თავისებური მეტაფორა გამხდარა მიწისა, რომლის ფოროვანებაც

გამოხატულია ქვიშაქვის მქრქალ და „მსუნთქავ“ ფაქტურაში. ბერძნულ ტაძარში კი, სადაც დაბლა იგულისხმევა ზღვა, ხოლო მაღლა – ჰაერი, მაქსიმალურად „იგნორირებული“ კედელი, რომელიც „კეტავს“ ცას, ანუ ჰაერს. ამიტომ ბერძენი ანანევრებს კედელს და ცენტრალური სივრცის გარშემო ქმნის პარალელურ სივრცეს (თუ სივრცეებს), ასე, რომ თვალი ცენტრიდან გადის გარეთ, თითქოს ივრცობა და უერთდება უამრავი ფანჯრიდან შემოსულ სინათლეს, რომელიც, რა თქმა უნდა, სულიერი, ფიზიკური სინათლე კი არ არის, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, ქრისტესი, როგორც სინათლის ხილული მეტაფორა. ამასთანავე, ჰაერი, როგორც სტიქიონი წმ. იოანე დამასკელის მიხედვით არის „უფერო“, ანუ ბუნებით ფერისარმქონე, გამჭვირვალე, შუქგამტარი (რადგან, მიმღებია სინათლისა)“ (1.გვ. 353) „ადგილი ჰაერისეულია, რადგან ყოველი სხეულის ადგილი არის მისი გარემომცველობა“ (1.გვ. 354). ამ ტექსტიდან ჩანს, თუ ბერძნული ტაძრისათვის, სადაც ჰაერი არის მსოფლხატის შექმნის ერთ-ერთი პირველადი სტიქიონი, რამდენად მნიშვნელოვანია სივრცის „გამჭვირვალეობა“, შუქის მიმღეობა. ბუნებრივია, რომ ამ გარემოში კედელი, რომელიც ზოგადად „კეტავს“ სივრცეს (ანუ ჰაერის მეტყველებას ენინააღმდეგება) „იგნორირებულია“.

გეოგრაფიული გარემოდან ნაკარნახევი წყლის სტიქია განაპირობებს ბიზანტიურ ტაძარში მარმარილოს უხვ გამოყენებას. მარმარილო, რომელიც საბერძნეთის კირქვოვანი ნიადაგის ერთ-ერთი დანაბადია, თავისთავად განიცდება წყლის (ზღვის) სტიქიად, ხოლო ეკფრასისების მიხედვით იგი სამოთხიდან გამომდინარე ოთხი მდინარისა და მსოფლიო ოკეანის სიმბოლოს იტვირთავს (იხ. აია სოფია, სან ვიტალე, სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტერი). ასე, რომ ქართული ტაძრების ქვიშაქვას ბერძნულ ინტერიერებში მარმარილო შეეფარდება.

ბიზანტიურ ტაძარში ძლიერია ჰორიზონტალის (ან ჰორიზონტალების) ესთეტიკა, ჯერ კიდევ წარმართული საბერძნეთის ხუროთმოძღვრებაში ფასადებზე წამყვანი იყო არქიტრავის მეტყველება, ხოლო ინტერიერში კი ქვის გრძელი კოჭები იყრდნობდა მეორე სართულის სვეტებს. ეს კონსტრუქციულ-მხატვრული თავისებურება ბუნებრივად გაგრძელდა უკვე ქრის-

ტიანული ეკლესიის სივრცეშიაც. (მაგალითად, საკმარისია აია სოფიას ინტერიერის ორსართულიანი გალერეის სივრცითი ღრმა სარტყელი მთელი ნაგებობის პერიმეტრზე).

ჰორიზონტალი, როგორც ზღვისა და ცის (ანუ წყლისა და ჰაერის) სტიქიათა შეხვედრისა და მათი ურთიერთგამიჯვნის თავისებური კოსტანტა, მყარად ცოცხლობს საბერძნეთის ეკლესიათა ფასადებზე. საკმარისია, დავასახელოთ სან ვიტალე, ჰოზიოს ლუკასი, კაპნიკარეა და ა.შ.

კიდევ ერთი ძირეული განსხვავება, რომელსაც თვალი გაედევნება ქართულ და ბერძნულ (ბიზანტიურ) ტაძრებში, ინტერიერის ორგანიზების პრინციპია. კერძოდ, ქართული ეკლესია ცენტრალური ღერძის გარშემო შემოკრებილი ერთიანობაა, რომელიც ასევე ერთიანი, დაუნაწევრებელი კედლით იფარგლება. რამდენიმე საუკუნის უშრეტი შემოქმედებითი ძიების პროცესი ალავერდის ერთიან, გრანდიოზულ და ამასთანავე სიმულტანურ სივრცეში ჰპოვებს დაგვირგვინებას. ამ სივრცის შინაგანი ამხსნელია სვეტიცხოველი – საქართველოს ეკლესიის უპირველესი სიმინდე – საკრალური სიცოცხლის ხე. მისი აკოლოთია, დაწერილი XII საუკუნეში კათალიკოს-პატრიარქის ნიკოლოზ გულაბერიძის მიერ, სულიერი სიღრმითა და გამოხატვის სიმკაფიოებით ქრისტიანული ეგზეგეტიკის ერთ-ერთი ბრწყინვალე ნიმუშია, მასში გამოთქმული სვეტიცხოვლის ტროპარი კი თითქოს უმოკლესი ფორმულაა ყველა ქართული ეკლესიისა ერთობლიობაში:

„კათოლიკე ეკლესიისა დღესასწაული და სუეტისა წმიდისა და კუართისა საუფლოისა ნათელი შემოჰკრებს კიდეთა სოფლისათა,

და სანუაგედ წმიდად მიჰრონსა გვინყაროებს“.

ვიმეორებ, სწორედ ამიტომ „იზრდება“ ქართული ტაძრების ზომები მინიმალისტური მცხეთის ჯვრიდან გრანდიოზულ ალავერდამდე (თუმცა, მათი შინაარსი ერთნაირია).

ბიზანტიაში კი სრულიად საპირისპირო ტენდენციას ვხედავთ; გრანდიოზულ აია სოფიას, რომელიც, შეიძლება ითქვას, მთელი წარმართული და ადრექრისტიანული ბერძნულ-რომაული კულტურის იმპერიული ამბიციების გამოხატულებაა, თანდათან X-XI საუკუნეთა მცირე ზომის კამერალური ეკლესიები მოჰყვება

(სასახლეთა კარის ან მონასტერთა, ინტიმური სივრცეებით). მაგრამ ეს არამც და არამც არ ნიშნავს დაფნის ან ჰოზიოს ლუკასის ინტერიერთა არსობრივ დაკნინებას, უბრალოდ, საქმე გვაქვს ზოგადქრისტიანული მოძღვრების სრულიად განსხვავებული შემოქმედებით ინტერპრეტაციასთან. ცენტრალური გუმბათქვეშა სივრცის შეკუმშვა კომპენსირებულია თავისებური ცენტრიდანული გავრცობით, როდესაც ადამიანის თვალი საკურთხევისწინა სივრციდან პარალელურად „შემოვლებული“ სივრცეების გზით გადის მეტაფიზიკური ნათლის დაუსრულებლობაში. ანუ ქართულ და ბერძნულ ტაძრებს დიამეტრალურად განსხვავებული აღქმა აქვს ცენტრისა და მისი მხატვრულ-კომპოზიციური ფუნქციისა.

თვალნათელია, რომ ლიტურგიულ-მსოფლმხედველობითი ერთიანობის საფუძველზე, არსებითად, ქართული და ბიზანტიური ტაძრები ავლენს დიდ თვითმყოფადობას, რომელიც ხშირად რადიკალურად განსხვავებული თვისობრიობით მჟღავნდება. ამგვარი გამოკვეთა იძლევა ახალ შესაძლებლობას, ვაჩვენოთ, თუ რას წარმოადგენს აფხაზეთის საეკლესიო არქიტექტურა არსებითად.

უპირველეს ყოვლისა, სამშენებლო ტექნიკა: ბიზანტიურისაგან რადიკალურად დაპირისპირებულია აფხაზეთის ეკლესიების ინტერიერისა და ექსტერიერის შემოსვის ჰომოგენურობა, როდესაც ხუროთმოძღვარი ერთგვაროვანი ქვიშაქვით აპირკეთებს ფასადსაც და ინტერიერსაც, რაც ქართული არქიტექტურის ძირეული თვისება (ბოლნისი-ჯვარი-წრომიდან ალავერდის ჩათვლით) და „გეორგიანულობის“ მტკიცე დაცვის გამოხატულებაა. ამავე კონტექსტში უნდა განვიხილოთ ტაძართა მოურთველობაც. არსებითად, ბზიფის გარდა არც ერთი ტაძარი დეკორირებული არ არის. ეს, ერთი შეხედვით, თითქოს ბიზანტიური ფასადების მოურთველობით უნდა იყოს სტიმულირებული, არსებითად კი იგი კიდევ უფრო მეტად მონშობს კედლის ერთიანობისადმი ურყევ ერთგულებას, კედლის, როგორც ძირითადი ღირებულების განსაკუთრებულ ხაზგასმას. ამავე კონტექსტშია მოსააზრებელი ანაკოფიის, ლიხნესა და მოქვის ტაძართა აფსიდების მკაფიო ნალისებურობაც, რომელიც ახასიათებს ქართულ არქიტექტურას X

საუკუნის ჩათვლით. საქმე ის არის, რომ ნალისებური აფსიდები და თაღები სემანტიკურად გადმოსცემს სივრცის გავრცობას, „მატებას“, რაც ქრისტიანული მსოფლმხედველობით სასუფევლის სივრცის მინიშნება და ხსნისა და ქრისტესმიერი მაცხოვარების ხატია. ქართული ხუროთმოძღვრებისთვის იმდენად ღირებულია კედლის დაუნანვერებლობა, რომ იგი კედელს უცვლის მიმართულებას, რათა „გამოძერწოს“ გაფართოებული სივრცე. ბიზანტიელი ოსტატი კი მაცხოვარებისა და ხსნილების სახე-სიმბოლოს სრულად განსხვავებული მხატვრულ-კონსტრუქციული ხერხით აგებს: იგი ჭრის დამატებით მომრგვალებულ ექსედრებს, სადაც თხელ, მრგვალ სვეტებზე გადასროლილი თაღნარის საშუალებით თვალი უმსუბუქესად გადადის დამატებით ხალვათ სივრცეში და უერთდება მეტაფიზიკური ნათლის სიმბოლოს (ანუ თუ ქართველი „მინის“ ნალისებური ძერწვით იღებს სასუფევლის ხატს, ბერძენი კი მაქსიმალურად დაცხაურებულ კედელში ჰაერითა და სინათლით აგებს თავისი მსოფლალქმის ესთეტიკას. კედლისადმი მტკიცე ერთგულება განსაკუთრებით მკაფიოდაა თავჩენილი ისეთი უმნიშვნელოვანეს სივრცით მონაკვეთებში, როგორიცაა საკურთხეველი – სიმბოლო სასუფევლისა. ბიზანტიელი ოსტატი საკურთხეველში ჭრის სარკმელთა ორ, სამ რეგისტრს, რათა უხვად შემოუშვას სინათლე – არსებითად, საკურთხეველი იქ დაცხაურებულია, მაშინ, როდესაც ქართული არქიტექტურა არ იცნობს ამგვარი გადანყვეტის არც ერთ შემთხვევას. აქ ოსტატები ჭრიან ერთ ან სამ სარკმელს აფრიდის ქვედა ნაწილში იმ მიზნით, რომ იქიდან შემოსული სინათლე გადაიკვეთოს ტრაპეზზე. აფრიდის დანარჩენ კედელი კი ერთიანი და დაუნანვერებელია. ამის განსაკუთრებულ მაგალითად მოგვყავს ვაჩნაძიანთ ყველანაზინდის საკურთხეველი, რომლის ზეაზიდული, ნალისებრი სივრცე ნათდება მხოლოდ ქვედა სამი სარკმლით: დარჩენილი ბრწყინვალედ ნაძერწი კედელი მთლიანია. მხოლოდ გუმბათის ყელში გაჭრილი ოთხი სარკმელი – დაძაბულობის ოთხი წერტილი – საკვირველად აძლიერებს სწორედ ერთიანი კედლით შემოზღუდული სივრცის იდუმალებას. ანალოგიურად აფხაზეთის არც ერთი ტაძარი არ ანანვერებს საკურთხეველებს, უბრალოდ, ოდნავ მაღლა ასწევს სარკმლებს და ამით აძლიერებს ზოგადად

განათების წილს. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ ბიჭვინთის გუმბათური ტაძრის საკურთხეველი.

ბიჭვინთის ტაძარი სხვამხრივაც ამჟღავნებს ქართული არქიტექტურის ძირეულ თვისებებს. ეს არის სამშენებლო ტექნიკის ე.წ. „ოპუს მიქსტუმის“ გამოყენების გვარობა. ამ ნყობას ზოგადად სიამოვნებით იყენებს ბიზანტიური ტაძარი, როგორც თავისთავად აგებისათვის გარკვეულად ხელსაყრელ მასალათა შერევის საშუალებას, მაგრამ, ამასთანავე ბერძენი ოსტატი ქვისა და აგურის რიგებს შორის წმინდა დეკორატიული მიზნით სიხარულით რთავს აგურის დამატებით ორნამენტულ ჰორიზონტალებს, რომელიც თავისებური „ალუზიაა“ ზღვისა და ცის გამმიჯვინელი (თუ შემაერთებელი) ჰორიზონტისა. ამგვარი გადანყვეტის ერთ-ერთი კლასიკური ნიმუში ჰოზიოს ლუკასის ფასადებია.

ბიჭვინთელი ოსტატი კი, იყენებს რა „ოპუს მიქსტუმს“, გარდაქმნის მას წმინდა ტექნიკურ სამშენებლო ხერხად, სადაც აგურის ფუნქციაა, დაიცვას ქვის ნყობის „უსწორმასწორობასთან“ ერთად თარაზულობა როგორც კონსტრუქციული სიმყარის პირობა. და ეს რომ უპირატესად ასეა, ჩანს იქიდან, რომ არც ერთხელ მას არ „ნაუცდა“ ხელი, რათა აგურის ნყობა გამოერჩია ერთიანი კედლიდან როგორც ჰორიზონტალების ხაზგასმა და დეკორირების საშუალება. ბიჭვინთელი ხუროთმოძღვარი თავისებურ სტოიკურ სიმტკიცესაც კი იძენს, რაც კიდევ უფრო ღირებულია როგორც ეროვნული ესთეტიკის განუხრელი დაცვის გამოვლენა.

აფხაზეთის არქიტექტურის განსაკუთრებული მაგალითია მოქვის ტაძარი, რომელიც 957-67 წლებში მეფე ლეონმა „აღაშენა... და შექმნა საყდრად საეპისკოპოსოდ, აკურთხა და განასრულა ყოვლითა განგებითა“ (2. გვ. 270). ეს კათედრალი ბიზანტიის იმპერიისაგან როგორც პოლიტიკური, ასევე სულიერი (ეკლესიური) დამოუკიდებლობის საზეიმო ძეგლია. უპირველეს ყოვლისა, იგი თავისი მასშტაბურობით იქცევეს ყურადღებას. ხაზგასასმელია, რომ აგების მხრივ წინ უსწრებს ოშკის კათედრალი (963-73 წ.წ.), ისე, რომ, იგი შეიძლება ჩაითვალოს კიდევ ქართული კათედრალების სათავედაც (იქნებ, ნაცვლად „ოშკი-ალავერდისა“ დამკვიდრდეს „მოქვი-ალავერდის“ განსაზღვრებაც?!).

გვინდა, განსაკუთრებით გავუსვათ ხაზი მოქვის გეგმის თავისებურებას. როგორც ბ-ნი ვახტანგ ბერიძე წერს, „ბიზანტიური ევოლუციის ერთადერთ ანალოგიას საქართველოს მინა-წყალზე წარმოადგენს მოქვის ტაძარი, სადაც ისევე, როგორც ბიზანტიურ ქვეყნებში, განივი მკლავები ვერ აღწევს შენობის გარე კედლებამდე. აქაც მას „გზას უღობავს“ პატრონიკეები, რომლებიც სამხრეთით და დასავლეთით მთელ სიგრძეს მიჰყვება (7. გვ. 179). ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, წარმოჩნდება ცენტრალური, გუმბათქვეშა სივრცის გარშემო არსებული მეორე, პარალელური სივრცე (მსგავსად ბიზანტიურისა). ამ თავისებურებებზე იმთავითვე გაამახვილა ყურადღება ლ. რჩეულიშვილმა და აღნიშნა, რომ მოქვის კათედრალი არსებითად წარმოადგენს აფხაზეთში „ჩახაზული ჯვრის“ ტიპის ძეგლების (ბზიფი, ანაკოფია, ლიხნე) სივრცითი ძიებების ლოგიკურ დაგვირგვინებას, ხოლო რაც შეეხება „პარალელურ სივრცეს“, იგი დიდ მსგავსებას იჩენს კახეთის ხუროთმოძღვრული სკოლის ისეთ თვითმყოფად შედეგთან, როგორცაა გურჯაანის ყოვლადწმინდა, სადაც გვერდით ნავები დასავლეთი განივი გასასვლელით უკავშირდება ერთმანეთს, მაგრამ სწორედ ამ თავისებურებაში, ვ. ბერიძის განსაზღვრებით, „კვლავ მეორდება ჩვენთვის უკვე ადრიდანვე – ძველი შუამთის ბაზილიკიდან – ცნობილი კომპოზიციური ხერხი, როცა შიდა ნავის გარშემო გარშემოსავლელი იქნება“ (7. გვ. 154. ტ. I.). ამით კი ჩანს ბუნებრივი შესაძლებლობა, ეს კომპოზიცია აქვე დაბადებულიყო.

კიდევ უფრო საგულისხმოა მოქვის ტაძრის დ. თუმანიშვილისეული ხედვა. მისი აზრით, განივ მკლავებში ერთიანი სამმაგი ლიობი კი არ არის, არამედ „სამი განცალკევებული კარი“ (6. გვ. 235). ბიზანტიურ ტაძრებში ე.წ. „ტრიბელიონებით“ (სამთაღედით) მთავარი სივრცე გვერდითებისკენ „გადაიხსნება“, უკანასკნელნი კი ვიზუალურად „შემოდის“ მასში (6. გვ. 235). და ბოლოს, მოქვეში „თაღოვან ხვრელებს შორის მორჩენილი შუაკედლისებრი საკმარისია, რათა თვალმა უფრო კედელი აღიქვას, ვითარცა სივრცეთა გამმიჯნავი, ვიდრე ლიობები, როგორც მათი დამაკავშირებლები“. და იქვე ასკვნის: „იქნებ, მოქვი სხვა ქართულ ტაძრებთან მიმართებით უფრო „მოღიავებულიც იყოს, ის კია

ნამდვილად ბიზანტიურთან შედარებით იგი ჩაკეტილი რომაა“ (6. გვ. 235).

ამრიგად, ქართული სამეცნიერო სკოლის მიხედვით, მოქვის ტაძრის გარშემოსავლელის ტიპოლოგიური პროტოტიპი შეიძლება საქართველოშიც ვიპოვოთ. მასში ისევ ურყევია კედლის ქართული ესთეტიკა ეს კიდევ უფრო მკაფიოდ გამოჩნდება, თუ შევადარებთ გურჯაანი – ვაჩნაძიანის ეკლესიებისა და თესალონიკის აია სოფიას სივრცით ნყობას. გურჯაანსა და ვაჩნაძიანში მეორე სართულის გარშემოსავლელი არსებითად, ორ კედელს შორის „ჩადგმული“ სივრცეა, რომელსაც თან სდევს უწყვეტი შეგრძნება კედლისა, თესალონიკში კი ცენტრალური გუმბათქვეშა სივრცე უერთდება, ივრცობა ტრიბელიონების სუსტი სვეტების მიღმა არსებულ სინათლესა და ჰაერში. მოქვის ერთი შეხედვით თითქოს შუალედურია ძირეულ ქართულსა და ბიზანტიურს შორის, მაგრამ გადამწყვეტი აქ ის არის, რომ ბიზანტიური „ცენტრიდანულობის“ ნაცვლად ქართული „ცენტრისირგულივი“ ქარბობს. ფართო სარკმლებიდან შემოსული სინათლე კი თითქოს „შემოიწვია“ ოსტატმა ინტერიერში როგორც „ზეიმისა“ და „სანახაობის“ (ლ. რჩეულიშვილი) დამსწრე.

ამდენად, აფხაზეთის არქიტექტურა გვიჩვენებს უდავო ქართულობას. იგი მართლაც რომ ზოგადქართული ხუროთმოძღვრული ერთ-ერთი სკოლაა. მისი სპეციფიკური ნიშნები კი ბიზანტიური არქიტექტურის მხატვრული თავისებურებების ქართულს, ეროვნული გადააზრებაა. ისტორიულ-გეოგრაფიული გარემოებების გამო აქ მძლავრობდა ბიზანტიის იმპერია, მით უფრო საგულისხმოა, რომ ბერძნულ ესთეტიკას მტკიცედ დახვდა ძირეულად ქართული მრავალშეგრძნება და გემოვნება, შეიძლება ითქვას, კიდევ უფრო მყარად, ზოგჯერ – სტოიკურადაც კი.

აფხაზეთის არქიტექტურაზე ბიზანტიური ხელოვნების გავლენა უდაოდ ზღვისპირა მდებარეობამაც განაპირობა, მაგრამ სწორედ ზღვას და მის თანმდევ ესთეტიკას, რომელიც არსებითად აყალიბებს ბერძნული ხუროთმოძღვრების მხატვრულ რაობას ჯერ კიდევ წარმართობიდან, ქართველმა მინის კულტურისადმი ერთგულება დაუპირისპირა. იგი დარჩა ზღვის „მაცურებლად“, მაგრამ არა – „მონაწილედ“, ამაში გამოვლინდა ორი

ერის უფლისმიერ ბოძებული თვითმყოფადობა.

დასასრულს, ვფიქრობთ, ზოგად ქართული და აფხაზური ურთიერთმიმართებების მკაფიოდ წარმოსადგენად საგულისხმოა „ქართლის ცხოვრების“ ერთი ეპიზოდი.

მურვან ყრუმ ალყა შემოარტყა ანაკოფიის ციხეს, სადაც იმჟამად იმყოფებოდნენ სტეფანოზის ძეები – მირი და არჩილი. ციხეში დაბრძანებული ღვთისმშობლის ხელთუქმნელი ხატისადმი ვედრების წყალობით ადიდებულმა მდინარეებმა დაასუსტა მურვან ყრუს ლაშქარი. მირმა და არჩილმა უკუაგდეს მტერი.

ამის შემდეგ „წარავლინეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფის მირ და არჩილ და ლეონ, ერისთავმან აფხაზეთისამან და აუნყეს ესე ყოველი, რაცა იქნა ღმრთისა მიერ ხელთა მათითა“ (2. გვ. 239).

ბიზანტიის იმპერატორმა კი მირსა და არჩილს გამოუფხავნა ორი გვირგვინი და გუჯარი, სადაც მოსწერა: „თქვენი იყოს მეფობა, სიმხნე და სიბრძნე ქართლსა შინა“ (2. გვ. 239), ხოლო ლეონს მისწერა, ქართველმა მეფეებმა ქრისტიანობა როგორ მიიღეს საბერძნეთიდან, ვახტანგ გორგასალმა საბერძნეთსა და სპარსეთს შორის დაამყარა მშვიდობა და ბოლოს, ქართველებს რომ არ დაესუსტებინათ მურვან ყრუ, იგი კონსტანტინოპოლსაც აიღებდა, „შვილთა შორის ნებროთისთა წარჩინებულ ყვნა ღმერთმან ეგენი, რამეთუ არა მოაკლდეს ნათესავსა მაგათსა ბრძენი გულისხმისმყოფელი და მებრძოლი“ (2. გვ. 240), „ხოლო შენდა მიბრძანებიეს ერისთაობა აფხაზეთისა შენ და შვილთა შენთა და მომავალთა შენთა უკუნისამდე. არამედ კეთილად პატივს სცემდი მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა. და ამიერიტგან ნულარამცა ხელგენიფების ვნებად მათდა და საზღვართა მათთა ეგრისათა, ვიდრემდის იყვნენ მანდა, ანუ განვიდენ მანდით“ (2. გვ. 240).

ამ წყაროს მიხედვით ბიზანტიის იმპერატორმა აღიარა მირი და არჩილი, ხოლო აფხაზეთის საერისთავო, არსებითად გაანთავისუფლა თავისი ვასალიტეტისაგან და მის ერისმთავრად „მიუკუნისამდე“ დაადგინა ლეონი და უბრძანა მას მშვიდობიანი ურთიერთობა მირსა და არჩილთან.

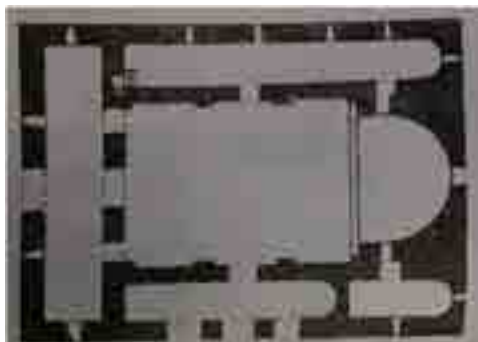
ანდერძის თანახმად, არჩილმა მირის გარდაცვალების შემ-

დეგ მისი ასულები გაათხოვა საქართველოს ერისთავებზე, ხოლო ლეონს მოუწოდა და რქუა: „კურთხეულ იყავ შენ უფლისა მიერ, რამეთუ კეთილად იღვანე სტუმრობა ჩვენი, და დამიცვენ ჩვენ ადგილთა შენთა მშვიდობით... ან ითხოვე თავისა შენისათვის, რა გნებავს ჩემგან, ნაცვლად კეთილისა მსახურებისა შენისა“ (2. გვ. 242). გადამწყვეტია ლეონის პასუხი: „მომცა მე კეისარმან ქუეყანა ესე მკვდრობით კეთილად სიმხნითა თქუენითა. ხოლო ამიერთგან არს ესე მამულობით სამკვიდრებელ ჩემდა კლისურითგან ვიდრე მდინარემდე დიდად ხაზარეთად, სადა გადასწყდების წვერი კავკასიისა ამის. შემრთე მეცა მონათა შენთა თანა, რომელნი ესე დღეს ღირს ყვენ შვილად და ძმად შენდა. არა მინდა ნაწილი შენგან, არამედ ჩემიცა, ესე შენდავე იყოს“ (2. გვ. 242). „მაშინ მისცა ლეონს ძმისწული მისი გურანდუხტ და გვირგვინი იგი, რომელი ბერძენთა მეფესა წარმოეცა მირისათვის. და ყვეს ალექსანდრე ფიცით საშინელი“ (2. გვ. 241).

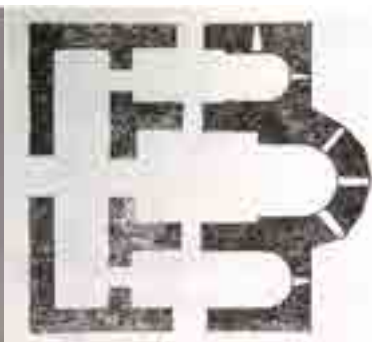
ამ უმნიშვნელოვანესი წყაროს მიხედვით, არაბობის დროს კეისარმა ღირსებით სცნო საქართველო, აფხაზეთი კი გაანთავისუფლა „მიუკუნისამდე“. მაგრამ ლეონმა მაშინვე აღიარა თავი „მონათა თანა“, ანუ მიიღო ვასალიტეტი, სამაგიეროდ კი, – არჩილმა უბოძა უპირატესი გვირგვინი მირისა და მისი ასული გურანდუხტი. ამით ნათელია, რომ იმთავითვე სულიერად ერთიანი საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება, რაც არ უნდა პარადოქსული იყოს, უკვე არაბობის დროიდანვე ისახება აფხაზეთი ბიზანტიისაგან თავის დაღწევისთანავე ბუნებრივად მყისიერად უერთდება დანარჩენ საქართველოს ალექსანდრე ფიცით და „საშინელი“ ფიცით. ვფიქრობთ, რომ სწორედ მირის გვირგვინის მფლობელობა უნდა განაპირობებდეს შემდგომში უკვე ბაგრატ მესამის ტიტულატურის დაწყებას აფხაზეთით (ვიმეორებ, როგორც უპირატესი საერისთაოსი ვასალთა შორის). აქ ეს არის მთავარი, ხოლო ლეონ I-ის გვარ-ტომობა კი ცალკე საკითხია, რომელსაც ამ შემთხვევაში, რა თქმა უნდა, არა აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა. ამ ფონზე სრულიად გასაგები ხდება, თუ რატომ ყალიბდება აფხაზეთის საეკლესიო ხუროთმოძღვრება როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რეგიონული სკოლა ერთიანი საქართველოსი.

ბიბლიოგრაფია

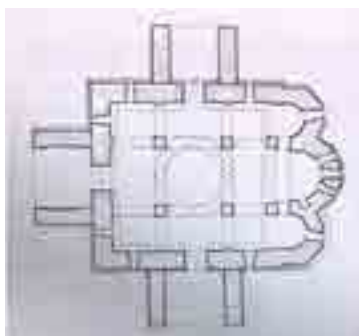
1. ნმ. იოანე დამასკელი. მართლმადიდებლური სარწმუნოების ზედმინევენითი გადმოცემა. თბილისის სასულიერო აკადემია. მართლმადიდებელ მამათა შრომები. I. ორი ძველი ქართული თარგმანი (ნმ. ეფრემ მცირისა და ნმ. არსენ იყალთოელისა) გამოსაცემად მოამზადეს რომან მიმინოშვილმა და მათა რაფავამ, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო მ. რაფავამ. ძველი ბერძნულიდან თანამედროვე ქართულზე თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ე. ჭელიძემ. თბ., 2000.
2. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. სახელგამი, თბ., 1955.
3. Рчеулишвили Л. Д. Некоторые аспекты грузинской архитектуры черноморского побережья.//Средневековое искусство. Русь. Грузия. М. 1978 г. 21-28 стр.
4. Рчеулишвили Л. Д. Купольная архитектура VIII-X вв. в Абхазии. Тб. «Мецниереба». 1988 г.
5. თუმანიშვილი დ. ქრისტიანული ხელოვნება აფხაზეთში. „გზაჯვარედინზე“. წერილები, ნარკვევები. თბ., 2008. გვ. 174-202.
6. თუმანიშვილი დ. კვლავ მოქვის ტაძრის ხუროთმოძღვრების შესახებ//ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია. შრომები IV. „მერიდიანი“, თბ., 2012 წ. გვ. 227-239.
7. ბერიძე ვ. ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორია. 2 ტომად. თბ., 2014 წ. I ტომი. ძირითადი ტექსტი.
8. ლორთქიფანიძე მ. აფხაზები და აფხაზეთი. მეორე შევსებული გამოცემა. თბ., 2012 წ.
9. III საერთაშორისო კონფერენცია „ტაო კლარჯეთი“. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი. მოხსენებათა თეზისები. თბ., 2014 წ. დენის ბელეტსკი, ანდრეი ვინოგრადოვი, დენის იოლშენი. კალატოხთა ჯგუფები X საუკუნის მიწურულს საქართველოში. გვ. 114.



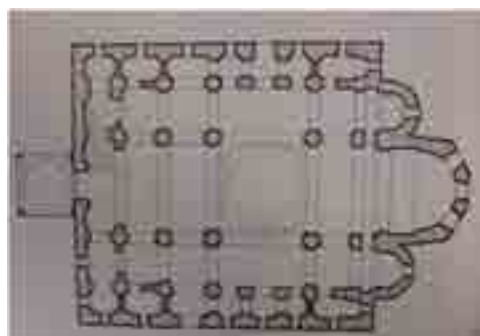
მიუსერა



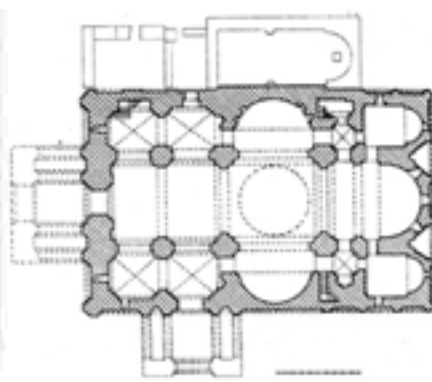
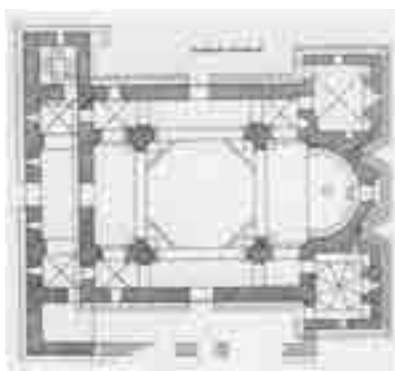
აბანთა



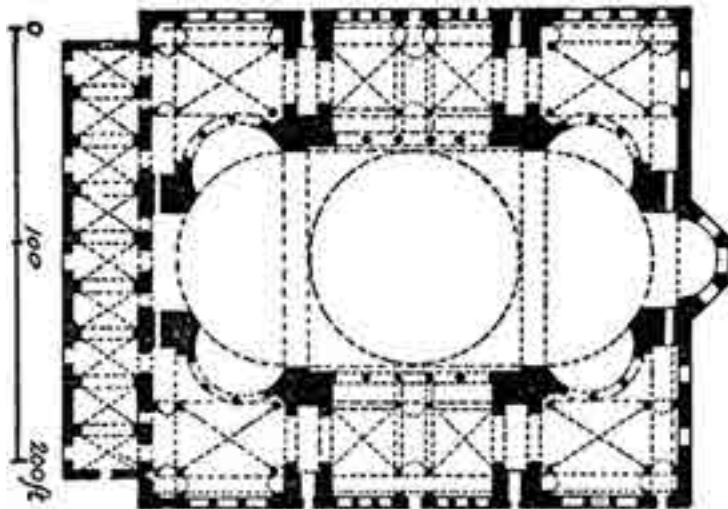
ბზიფი



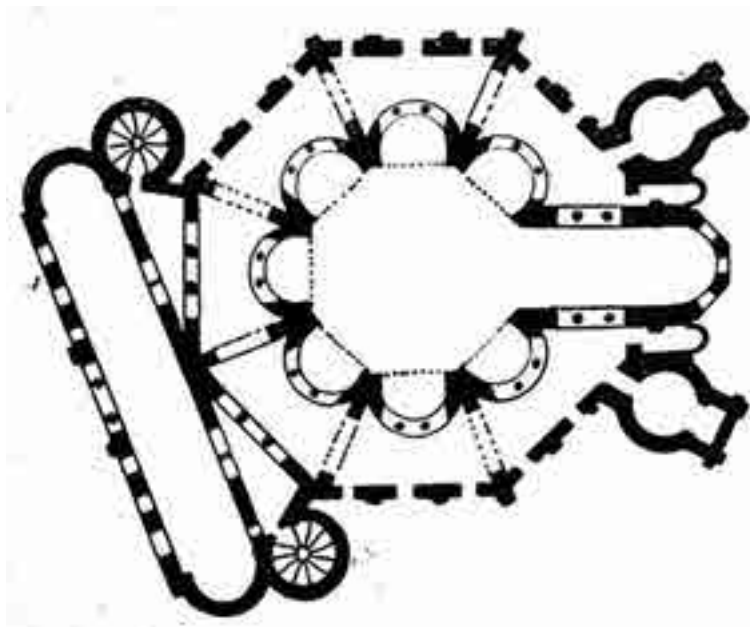
მოქვი



ალავერდი



აია სოფია



სან ვიტალე



წრომი



აია სოფია



მცხეთის ჯვარი





მოქვი



ლიხნი



ნოზოს ლუკასი



ვარნაძიანის
ყველაწმინდა



გურჯანის ყველანმინდა



მოქვი



თესალონიკის აია სოფია



ბიჭვინტა



სოზიოს ლუკასი

თამარ ხუნდაძე, თამარ დადიანი
გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული
ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის
ეროვნული კვლევითი ცენტრი

შუა საუკუნეების რელიეფური ქანდაკება **აფხაზეთში¹⁰**

საქართველოს კულტურულ მემკვიდრეობაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი შუა საუკუნეების ქვის რელიეფურ სკულპტურას უჭირავს. ისევე, როგორც საქართველოს მრავალ რეგიონში, ქვაზე კვეთილი რელიეფები შემორჩენილია ამჟამად რუსეთის მიერ ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზეც. ბუნებრივია, ოკუპაციის პირობებში ჩვენთვის რთულია იმ მასალის სრულყოფილი შესწავლა, რაც აფხაზეთის მინამ შემოგვინახა. თუმცა, ფოტოებისა და მუზეუმებში დაცული ნიმუშების საშუალებით გარკვეულწილად შესაძლებელია ამ რეგიონის ხუროთმოძღვრული სკულპტურის საერთო სურათის წარმოდგენა და მისი ზოგადქართული ქვის პლასტიკის განვითარების კონტექსტში განხილვა.

რუსი და აფხაზი კოლეგების ნაშრომებში აშკარად იკვეთება აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებული შუა საუკუნეების ძეგლების, მათ შორის რელიეფური სკულპტურის, საერთო ქართული ხელოვნებისგან გამიჯვნისა და მისი ბიზანტიასთან უშუალო დაკავშირების ან, როგორც მხოლოდ ლოკალური აფხაზური მოვლენის წარმოჩენის ტენდენცია.¹¹ ამ მოსაზრებების საწინააღმდე-

10 სტატია მომზადდა შოთა რუსთაველის ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის („შუა საუკუნეების ქართული ქანდაკება“) ფარგლებში.

11 Л. Г. Хрушкова, Скульптура средневековой Абхазии V-X вв., Тб., 1980; Л. Г. Хрушкова, Раннехристианские памятники восточного Причерноморья (IV-VIII вв.), М., 2002; L. Khroushkova, Les monuments chrétiens de la cote orientale de la mer Noire. Abkhazie IVe-XIVe siècles, Bibliothèque de l'antiquité Tardive 9, Brepols Publishers, 2006; L. Khroushkova, Les monuments paléochrétiens de L'Abkhazie: entre L'Orient et L'Occident, Acta XIV Congressus Archeologiae Christianae. Vindobonae, 19-26. 9. 1999. Città del Vaticano-Wien, 2006, v. 62, gv. 475-482; L. Khroushkova, Les dalles

გოდ აფხაზეთის რეგიონის ძეგლებზე შემორჩენილი ქართული წარწერებისა და ამ ნიმუშების მხატვრული მახასიათებლების ზოგადქართულ სტილურ მიმართულებებთან მჭიდრო კავშირის გარდა, ის ფაქტიც მეტყველებს, რომ ბიზანტიის ხუროთმოძღვრებისთვის, ქართულისგან განსხვავებით, არ არის დამახასიათებელი ქვის რელიეფური ქანდაკების, მეტადრე სიუჟეტური კომპოზიციების ფართო გამოყენება.¹² აფხაზეთში კი, ისევე, როგორც მთელ საქართველოში, ეკლესიათა კედლების, კარ-სარკმელთა, კაპიტელებისა თუ კანკელების შემამკობელი ფიგურული და სიუჟეტური რელიეფები უხვადაა შემორჩენილი. სამწუხაროდ, მათი უმეტესობა ჩვენამდე ფრაგმენტულადაა მოღწეული, ხშირად უცნობია რელიეფთა თავდაპირველი ადგილმდებარეობაც. თუმცა, ჩვენს ხელთ არსებული მასალა გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის შუა საუკუნეების საქართველოს ამ რეგიონის ქვის მქანდაკებლობის ძირითად თემატურ და სტილურ მახასიათებლებზე.

აფხაზეთში შემონახული ქვის ქანდაკების უძველესი ნიმუშები ადრეული შუა საუკუნეებით თარიღდება. მაგალითად, სოხუმის მუზეუმში დაცული ხარის თავი დრანდიდან (სურ. 1)¹³ და ლომის მარმარილოს თავი ლიხნედან.¹⁴ ხარის თავის უადრესი რელიეფური გამოსახულებები საქართველოში ბოლნისის სიონის სანათლავის კაპიტელსა (Vს.) და სვეტიცხოვლის აღმოსავლეთ ფასადზე (Vს.) გვხვდება. სავარაუდოდ, დრანდის ეს ჰორელიეფ-

de Chansel de Tsebelda en Abkhazie. La Sculpture Byzantine. VIIe-XIe siècles. Actes du colloque international d'Athènes, 6-8 septembre 2000, École française d'Athènes Athènes, v. 49, gv. 577-587; P. M. Барцыц, Абхазский религиозный синкретизм в культовых комплексах и современной обрядовой практике, Монография, М., 2009, გვ. 46-67.

¹² ნდრე ჩრაბარ, შცულბტურეს ყზანტინეს დე ჩონსტანტინოპლე (IV-X ს.), ჯარის, 1963; Н.Аладашвили, Монументальная скульптура Грузии, М. 1977, გვ. 238, 259-260 (სქოლიო-24).

N. Iamanidzé, Les Installations Liturgiques Sculptées des Églises de Géorgie (VI^e-XIII^e siècles), Bibliothèque De L'antiquité tardive _ 15, Turnhout, 2010, gv. 111-114 (aqve ix. Lliteratura am Temaze)

¹³ ფოტო მოგვანოდა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის სამინისტრომ.

¹⁴ Л. Г. Хрушкова, Скульптура средневековой Абхазии..., გვ. 39-40, ტაბ. XXIV(1,2).

ური გამოსახულებაც ამავე ხანას უნდა განეკუთვნებოდეს და ისიც საეკლესიო ხუროთმოძღვრებასთან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული.

რაც შეეხება ლიხნეს ლომს, ის მსგავსებას პოულობს თბილისში აღმოჩენილ გლადიატორისა და ლომის ბრინჯაოს ქანდაკებასთან (იბერიის სამეფოს დროინდელი სამარხი, I ს.)¹⁵ და ანტიკური ხელოვნების გავლენით არის შექმნილი. ფაფრის დამუშავების მხრივ ლიხნეს ერთგვარი პარალელი მოიძებნება VI საუკუნის სტელაზე დმანისის რაიონის სოფ. განთიადიდან.¹⁶

ადრეულ შუა საუკუნეებს მიეკუთვნება რელიეფური ფილა მრამბიდან, რომელიც საფასადო მორთულობის ფრაგმენტს უნდა წარმოადგენდეს.¹⁷ ჭფილაზე ტოლმკლავა ჯვრის ორსავე მხარეს ამოკვეთილია ვაზი მტევნებით, რომლებსაც ჩიტები კენკავენ და ორი მბრუნავი დისკო. იკონოგრაფიულად კომპოზიცია საკმაოდ არქაულია – მისი პირდაპირი პარალელია ბოლნისის რაიონის სოფ. აკვანების VI საუკუნის ეკლესიის რელიეფური კომპოზიცია. აღსანიშნავია მრამბის ჯვრის მკლავებში ჩახაზული პალმეტებიც, რომლებიც VII საუკუნის ჟალეთის ემბაზის ჯვრის მკლავებს შორის ამოკვეთილ ვარდულებს მოგვაგონებს. საინტერესოა კომპოზიციის კიდევში მოცემული ბორჯღალოები – სოლარული ნიშნები, რომელთა ერთგვარი პარალელი ბრდაძორის დიდი ქვასვეტის ბაზისზე გვხვდება (VI-VII სს.). ამ მსგავსებათა საფუძველზე მრამბას ფილის შესრულების პერიოდიც VI-VII საუკუნეთა მიჯნით შეიძლება განისაზღვროს.

კიდევ ერთი ფილა მრამბიდან აუზის ორსავე მხარეს განთავსებულ ფარშევანგების წყვილს წარმოგვიდგენს.¹⁸ ადრექრისტიანულ ხელოვნებაში საკმაოდ გავრცელებულ სცენებს ფარშევანგებით ვხედავთ ბოლნისის სიონის კაპიტელზე (Vs.), საკირეს “წითელ საყდარში” (Vll.) და სხვ. თუმცა, ზემოხსენებული ძეგლებისაგან განსხვავებით, მრამბის სცენა შესრულების ერთ-

15 გ. ქავთარაძე, წარმართული იბერიის ღვთაებათა არსისათვის, კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული, XIII, თბ., 2009, სურ. 1 (წწწ.საუნჯე.გე).

16 კ. მაჩაბელი, დმანისის ახლად აღმოჩენილი ქვაჯვარა, საქართველოს სიძველენი, 10, თბ., 2007, გვ. 7-46, სურ. 6.

17 Л. Г. Хрушкова, დასახ. ნაშრ., გვ. 32-33, ტაბ. XIX (1).

18 იქვე, გვ. 34-35, ტაბ. XX(1).

გვარი სიტლანქით გამოირჩევა: რელიეფის ფონისკენ მკვეთრად ჩაჭრილი კიდეები, კუთხოვანი კონტური, დამუშავების მოუხეშავი ხასიათი და ხისტი ირიბი კვეთა, ასევე კომპოზიციის ასიმეტრიული წყობა IX საუკუნის ძეგლებთან პოვებს პარალელებს, მაგალითად, უბისის ეკლესიის რელიეფი და სხვ.

ქვის ქანდაკების საინტერესო ნიმუშს წარმოადგენს რელიეფი დრანდიდან აღსაყდრებული მაცხოვრისა და მისკენ მიმართული ორი ანგელოზის გამოსახულებით.¹⁹ ეს ფილა დაკარგულია და მხოლოდ პ. უვაროვას ფოტოთია ცნობილი.²⁰ როგორც ფოტოზე ჩანს, ძეგლი მაშინაც დაზიანებული იყო. სავარაუდოდ, ქრისტეს მეორე მხარესაც ანგელოზთა წყვილი იქნებოდა გამოქანდაკებული. იკონოგრაფიულად დრანდის რელიეფური კომპოზიცია ილორის X საუკუნის ვერცხლის ბარძიმს მოგვაგონებს.²¹ მხატვრული შესრულების მხრივაც, დრანდის რელიეფი X საუკუნის სტილის ნიშნებს ამჟღავნებს – ფიგურათა ბლოკური მოცულობები, დამჯდარი პროპორციები, ცალმხრივი ირიბი კვეთით შესრულებული ნაკეცები, ანგელოზთა ფრთების დამუშავება დოლისყანის (Xს.), კუმურდოს (Xს.) და სხვა გამოსახულებებს უახლოვდება.

დრანდიდან არის რელიეფური ქანდაკების კიდევ ერთი საინტერესო ნიმუში, წწ. იონას სასწაულებრივი ხსნის გამოსახულებით (სურ. 2-3). ჭფოტოს მიხედვით, მრგვალი ფორმის ქვაზე (შესაძლოა კაპიტელზე), იონას ისტორიის ორი საკვანძო მომენტი – განსაცდელი, ვეშაპის მიერ წინასწარმეტყველის ჩანთქმა და მისი ხსნაა გამოსახული. ადრექრისტიანულ და შუა საუკუნეების ხელოვნებაში პოპულარული ძველი აღთქმის ეს სიუჟეტი, რომელიც მაცხოვრის ვნებისა და აღდგომის წინახატს და სულის ხსნის სიმბოლოს წარმოადგენს, ხშირად გვხვდება X-XI საუკუნეების ქართულ რელიეფურ სკულპტურაში, მაგალითად, ერედვის, კვაისის ჯვარის, საღამოს, ჯოისუბნის, ხახულის, გომარეთისა და სხვა რელიეფები. აღსანიშნავია, რომ ადრექრისტიანული პერიოდიდან საყოველთაოდ დაკანონებული ნარატიული ხასიათით, რამდენიმე სცენით იონას ისტორიის გადმოცემის ნაცვლად, ქა-

19 იქვე, გვ. 38-39, ტაბ. XXII(4).

20 МАК (Материалы по археологии Кавказа), вып. IV, 1894, გვ. 30, ტაბ. XII.

21 აფხაზეთი. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, თბ., 2007, გვ. 61.

რთველმა ოსტატებმა მაქსიმალურად ლაკონიური გახადეს ეს თემა და მაცხოვრის ვნებებისა და აღდგომის მოკლე სიმბოლოდ აქციეს იგი. ადგილობრივ ნიადაგზე შემოქმედებითად შემუშავებული შემოკლებული იკონოგრაფიული ვერსიითაა წარმოდგენილი იონას ისტორიადრანდის რელიეფზეც. სტილური შესრულებით – ბლოკური, განზოგადებული ფორმებით, დამჯდარი პროპორციებით, ზედაპირის ცერად და ორმხრი ჩაკვეთით დამუშავებით დრანდის რელიეფი X საუკუნის II ნახევრის ქართული ქვის პლასტიკის ნიმუშებთან იჩენს მსგავსებას.

მნიშვნელოვანია ანაკოპიის, ახალი ათონის მონასტრის წმ. თევდორე ტირონის ეკლესიაში ჩამენებული რელიეფები²² (სურ. 4). ძველი, ამჟამად უცნობი ეკლესიის რელიეფურ-ორნამენტური დეტალები XIX საუკუნის ბოლოს მონასტრის ბერებმა შეკრიბეს და ციხის ეკლესიის საკურთხეველში ჩააშენეს. აფსიდის ფრონტონიანი კედელი რამდენიმე ათეული სხვადასხვა ზომისა და დანიშნულების ქვისგანაა შედგენილი, მათგან ორი ფილა ფიგურული რელიეფებითაა დაფარული (სურ. 5-6). ფილებს IX-X საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრებისთვის დამახასიათებელი სარკმლის თავსართის ფორმა აქვს, რაც გვაფიქრებინებს, რომ რელიეფთა შექმნაც ამ პერიოდით უნდა განისაზღვროს. ამგვარ დათარიღებას პარალელური მასალაც მოწმობს. პირველ ფილაზე (სურ. 5) გამოსახულია ლომი ორ მბრუნავ დისკოსა ანუ სოლარულ ნიშანთა შორის. მზის სიმბოლიკასთან დაკავშირებულ ლომს ქრისტიანობაში ასევე აპოტროპეული ფუნქციები ჰქონდა მინიჭებული. სარკმლის თავსართზე გამოსახული ლომის ფიგურას ვხედავთ, მაგალითად, პარხლის ბაზილიკაში (X ს.). ანაკოპიის მეორე ფილაზე ამოკვეთილია თევზი კვიპაროსებით ორსავე მხარეს (სურ. 6). ამ ადრექრისტიანული იკონოგრაფიული სქემის ვარიაციები ჯვრით თევზის მაგივრად და კვიპაროსებით გვხვდება VI საუკუნის სტელაზე ბოლნისიდან (VI ს.; საქართველოს ეროვნული მუზეუმი), თელოვანის ჯვარპატიოსნის ეკლესიის

22 ლ. ხრუშკოვა რელიეფებს VI-VII სს-ით ათარიღებს, ე. ენდოლცევა კი X ს-ით – Л. Г. Хрушкова, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 26-31, ტაბ. XVII(1,2), XVIII(1); Е. Ю. Ендольцева, *Рельефы Анакопии и архитектурная пластика Абхазского царства: к постановке проблемы. Византийский временник*, 68, 2009, გვ. 225-242; ფოტოების მოწოდებისთვის მადლობას ვუხდით ბ-ნ დ. ბელეცკის.

დასავლეთ კარის ზღუდარზე (VIII ს.) და სხვ. აღარ შემორჩა ანაკოპიის მესამე ფილა, რომელიც მხოლოდ გრაფიკული ნახაზითაა ცნობილი. ჯვრის ორსავე მხარეს, მისგან “ამოზრდილი” ლომისა და ხარის თავებია მოცემული. ჭფილის ზედაპირი დაფარულია, მოგვიანებით XI ს-ში შესრულებული ბერძნული წარწერით.²³ ხარისა და ლომის წყვილადი ფიგურები, როგორც მაცხოვრის მსხვერპლისა და მეუფების სიმბოლური გამოხატულება საკმაოდ გავრცელებული იყო შუა საუკუნეების ქართულ ქვის რელიეფებზე, განსაკუთრებით X საუკუნეში – მაგალითად, ვალეს (Xს.), ოშკის (X ს.), ბზის წმ. გიორგის (X ს.), ქასაგინას (Xს.) რელიეფები. სტილისტურადაც სიბრტყობრივ-გრაფიკულ მანერაში შესრულებული ანაკოპიის რელიეფები X საუკუნის ძეგლებს უახლოვდება.

ანაკოპიის რელიეფებს სტილისტურად და თემატურად უკავშირდება ფილა სოხუმის მთიდან, რომელზეც ჯვრის ორსავე მხარეს ლომისა და ხარის ფიგურებია ამოკვეთილი.²⁴ ლომს ცალი თათი ხარის რქას აქვს ჩაჭიდებული, რაც პირობითად ამ ორი ცხოველის შერკინებას უნდა გამოხატავდეს. ეს მოტივი ქართულ ქვის ქანდაკებაში გვხვდება ოშკში, ხახულში და სხვ. აქედან გამომდინარე, ეს რელიეფიც X საუკუნით შეიძლება დათარიღდეს.

აფხაზეთის საფასადო სკულპტურიდან აღსანიშნავია ლაშქენდარის (ტყვარჩელთან) ტაძრის დასავლეთი შესასვლელის ზღუდარზე (სურ. 7) გამოკვეთილი ლომები, რომლებიც წინა თათებით გაურკვეველ საგანს ეხებიან.²⁵ (ამჟამად რელიეფი შეთეთრებულია). კომპოზიციური აგების ცენტრულ-სიმეტრიული წყობით, მკაფიოებით, ლაკონიურობითა და სისადავით, გამოსახულებათა განზოგადებული, დაუნაწევრებელი სილუეტე-

23 Л. Г. Хрушкова, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 28; В. В. Латышев, *К истории христианства на Кавказе. Греческие надписи из Ново-Афонского монастыря. Сборник археологических статей, поднесенных графу А. А. Бобринскому*, Спб., 1911, гв. 195.

24 ლ. ხრუშკოვა ამ რელიეფსაც VI-VII სს-ით ათარიღებს – *Л. Г. Хрушкова, დასახ. ნაშრ.*, გვ.31, ტაბ. XVIII(2).

25 М.М. Трапш, *Материалы по археологии средневековой Абхазии*, Т. 4. Сухуми: Алашара, 1975. გვ. 185; Р. М. Барцыц, *Абхазский религиозный синкретизм...*, гв. 58.

ბით და გლუვი ზედაპირით ლაშქენდარის რელიეფი X საუკუნის ქართულ რელიეფებს, მაგალითად, ვალეს, ტაბანყურის, გუმბათის და სხვ. უკავშირდება.

ასევე კარის ზღუდარს უნდა წარმოადგენდეს რელიეფური ფილა ფსკალის ტაძრიდან,²⁶ რომელზეც უხეში, მარტივი კვეთით გამოყვანილი ჩუქურთმა, ჯვარი და ადამიანის ფიგურაა წარმოდგენილი. მხატვრული და შინაარსობრივი გადაწყვეტით ეს რელიეფი შეიძლება IX-X საუკუნეების ე. წ. “ხალხური” მიმართულების ნიმუშად მივიჩნიოთ, რომელიც ხეზე კვეთას მოგვაგონებს. ამგვარივე ხასიათისაა გალის რაიონის სოფ. თაგილონის წმ. გიორგის ეკლესიის ნანგრევებში აღმოჩენილი ძალზე უხეშად ნაკვეთი მარტივი ფორმების ფიგურა და ორნამენტული სახეები.²⁷

საინტერესოა გალის რაიონის სოფ. დიხაზურგას რელიეფური ფილა (სურ. 8) ჯვრის წინაშე მავედრებელი მამაკაცის ფიგურითა და მხედრული წარწერით – “ქ გრიგოლს გალატოსთუხუცესს შეუნდოს ღმერთმან, ამენ”.²⁸ ამ წარწერას მოსე ჯანაშვილი X-XI საუკუნეების მიჯნით ათარილებს,²⁹ ვალერი სილოგავა კი, XI საუკუნით.³⁰ ეს ფილა დაცული იყო გალის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში მეორე მავადრებელი მამაკაცის გამოსახულებასთან ერთად, რომელიც შესაძლოა დაკავშირებული ყოფილიყო ამ რელიეფთან. ჯვრის ორსავე მხარეს წარმოდგენილი ისტორიული პირების გამოსახულებები ხშირია შუა საუკუნეების ქართულ ხელოვნებაში და VI საუკუნიდან მოყოლებული გვხვდება მაგალითად, სამწვერისში (VI ს.), ბრდაძორის დიდ ქვასვეტზე (VI-VIII ს.), ოშორის (IX-X ს.), კვასისა ჯვარის (X ს.), ზედა თმოგვის (XI ს.-ის დას.) რელიეფებზე.

საფასადო სკულპტურის საინტერესო ნიმუშია ილორის (ოჩამჩირის რაიონი) წმ. გიორგის ტაძრის (XI ს.) აღმოსავლეთ ფასა-

26 აფხაზეთი. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, გვ. 100.

27 ფოტო მოგვანოდა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის სამინისტრომ.

28 აფხაზეთი. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, გვ. 109.

29 М. Джанашвили, От Ново-Сенак до сел. Дихазурга, ИКОИМАО, вып. II, 1907, გვ. 18.

30 გლაპიდარული წარწერები, II, დასავლეთ საქართველოს წარწერები (შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვალერი სილოგავამ), თბ. 1980, გვ. 83.

დის რელიეფი³¹ (სურ. 9). ფილაზე დიოკლეტიანეს მლახვრელი წმ. გიორგი არის ამოკვეთილი. ურწმუნო მეფის დათრგუნვის ტრადიციული სცენა საქართველოში ძირითადად VII-XI საუკუნეების განმავლობაში გვხვდება,³² რაც რელიეფის ადრეულობაზე მეტყველებს. რამდენადმე უჩვეულოა წმინდანის აღმართულ ხელში ნაჩვენები ხმალი და წვერიანი უმარავანდო სახე. ორიგინალური იკონოგრაფიული გადაწყვეტა, შესრულების ერთგვარი სიმარტივე და სიტლანქე, ფორმათა პრიმიტიულობა, ამ რელიეფს X-XI საუკუნეების ე. წ. “ხალხური” მიმართულების ძეგლებთან აახლოვებს, როგორცაა, ბზის, ჯრუჭის, განსაკუთრებით კი საჩხერის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ფილა (სავარაუდოდ კაცხიდან).

არანაკლებ საინტერესოა აფხაზეთში შემორჩენილ მცირე არქიტექტურულ ფორმათა რელიეფური გამოსახულებანი. მაგალითად, ნებელდის კანკელი³³, რომლის ორი ნაკლული ფილა (სურ. 10-11) საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში, ხოლო მისი ფრაგმენტები სოხუმის მუზეუმშია დაცული. კანკელის ფილებზე გამოკვეთილი სცენები რთულ იკონოგრაფიულ პროგრამას წარმოგვიდგენენ. ნებელდის რელიეფები XIX ს-ის ბოლოდან დღემდე არაერთი მეცნიერის კვლევის ობიექტი ყოფილა. მკვლევართა უმეტესობა მას ადრეული შუა საუკუნეებით ათარიღებს.³⁴ თუმცა, ზოგიერთი მეცნიერი ნებელდას X-XI საუკუნეების ძეგლად

31 Отчет о мисси ИКОМ России в республике Абхазия, М., 2011, გვ. 15,48.

32 Г.Н.Чубинашвили, Грузинское чеканное искусство, Тб., 1959, გვ. 325.

33 ფილები პირველად გამოაქვეყნა პ. უვაროვამ, რომლის ფოტოებზე განიხილავთ ამჟამად დაკარგული ფრაგმენტები – ვ, გვ. 22, ტაბ. VII, VIII.

34 Д. В. Айналов, Некоторые христианские памятники Кавказа, Археологические известия и заметки, т. III, вып. 7-8, М., 1895, გვ.233-243; Д.В. Айналов, Эллинистические основы византийского искусства, записки русского археологического общества, т. XII, Спб., 1901, გვ. 202-203; გ. ჩუბინაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ., 1936, გვ. 208-209; P. O. Шмерлинг, Малые формы в архитектуре средневековой Грузии, Тб., 1962, გვ. 68-69; შ. ამირანაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ., 1971, გვ. 143-144; Н. Чубинашвили, Хандиси, Тб., 1978, გვ. 86-90; ნ. ალადაშვილი, VIII-IX საუკუნეების ქვაზე კვეთილი რელიეფების ადგილი შუა საუკუნეების ქართული სკულპტურის განვითარებაში. საქართველოს სიძველენი, №7-8, თბ., 2005, გვ. 51-52; N. Iamanidzé, Les Installations Liturgiques Sculptées des Églises de Géorgie, გვ. 115-129.

მიიჩნევს.³⁵ ჩვენ ამ ნიმუშის ადრეული შუა საუკუნეებით დათარიღებას ვემხრობით. ჯერ კიდევ აინალოვი აღნიშნავდა ნებელდის ფილების ზედაპირის მონაკვეთებად დაყოფის V-VI საუკუნეების ბიზანტიური სპილოსძვლის დიფტიქონებთან მსგავსებას, რის საფუძველზეც მათ ადრეული პერიოდით ათარიღებდა. ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ სხვადასხვა გამოსახულებების ცალკეულ მოსაზღვრულ მონაკვეთებში განთავსება გვხვდება ადრეული შუა საუკუნეების ქართულ ქვაჯვარებზეც. ქვაჯვარებთან მსგავსება ჩანს თემატური რეპერტუარის შერჩევაშიც, რითიც განსხვავდება ბიზანტიურისგან. ქვასვეტებთან კავშირი მჟღავნდება ასევე ნებელდის გამოსახულებებში სასანიდური ხელოვნების ნიშნების არსებობაში, მაგალითად, წმ. ევსტათეს ირანული ლენტებიანი თავსაბურავი (სურ. 10), როგორიც გვხვდება აგრეთვე ატენის სიონის VII საუკუნის ნადირობის ამსახველ რელიეფზე. ირანულ ხელოვნებასთან სიახლოვე ვლინდება ასევე წმ. მხედრების ჰერალდიკური კომპოზიციის აგებაში (სურ. 11) – მშვიდად მდგომი ტორანული ცხენები, რომლებიც შუბლებით ეხებიან ერთმანეთს ტრადიციულია სასანიდური ირანისთვის (მაგ., ნაკში-ირუსტამის კლდის ჰორელიეფი).³⁶ ნებელდის ფილაზე წარმოდგენილ ფიგურათა სახეების პროფილით გამოსახვაც ფასში ნაჩვენები თვალთ (მაგ., წმ. ევსტათეს, ნათლისლების სცენაში მაცხოვრის გამოსახულებები და სხვ.) აღმოსავლურ ტრადიციას მისდევს, რაც გვხვდება VI საუკუნის განთიადის ქვაჯვარაზე³⁷ და უცნობია მომდევნო პერიოდის ქართული ქრისტიანული პლასტიკისათვის. ადრეულ პერიოდზე მიუთითებს ის ფაქტიც, რომ ნებელდის არც ერთ ფიგურას, ისევე როგორც განთიადის ქვასვეტის გამოსახულებებს არ გააჩნია შარავანდი.

ცალკე ჯგუფს წარმოადგენს სოხუმის მიდამოებში ნაპოვნი კანკელის ფრაგმენტები (X ს.).³⁸ ორი ნაკლები ფილა საქართველს

35 L. Khroushkova, Les dalles de Chansel de Tsebelda en bkhasie, gv. 577-587; L. Khroushkova, Les monuments chrétiens de la cote orientale de la mer Noire. bkhasie IVe-XIVe siècles, gv. 145-152.

36 В. Г. Луконин, Иран в эпоху первых Сасанидов, Л., 1961, таб. V.

37 კ. მაჩაბელი, დმანისის ახლად აღმოჩენილი ქვაჯვარა, გვ. 7-46, სურ. 3, 7

38 Г. Алибегашвили, Рельефная плита из окрестностей Сухуми, Сообщения АН. Грузинской ССР. Т. XII, № 8, Тб., 1951, გვ. 511-515.

ველოს ეროვნულ მუზეუმშია დაცული (სურ. 12-13), თუმცა, არსებობს პ. უვაროვას ძველი ფოტოებიც, რომლებზეც დაკარგული ნაწილები განირჩევა.³⁹ პირველზე (სურ. 12) ლიტურგიული შინაარსის სცენაა გამოსახული – თაღედში ორი სასულიერო პირი და მაკურთხეველი ანგელოზი არიან წარმოდგენილნი. ამ სცენის ერთგვარ გაგრძელებად აღიქმება მეორე, ამჟამად დაკარგული ფილა – აქაც ჩვენ არქიტექტურულ თაღში მოქცეულ სასულიერო პირს ვხედავთ. მესამე ფილა (სურ. 13) ასევე დაზიანებულია, მას ზედა ნაწილი აკლია. პ. უვაროვას ფოტოზე ჩანს – მხედრის შარავანდის ნაწილი, შტანდარტი მის ხელში. სავარაუდოდ, ფილაზე წმ. გიორგი უნდა ყოფილიყო გამოსახული, რომელიც საკმაოდ უჩვეულო იკონოგრაფიითაა მოცემული – წმ. გიორგის გამოსახულება, საქართველოში ძირითადად ან დიოკლეტიანეს ან ვეშაპის ფიგურებს განგმირავს.

არქიტექტურულ თაღებში ფიგურების მოქცევის მხატვრული ხერხი ხშირად გვხვდება ბიზანტიურ ხელოვნებაში ადრეული შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული და არც საქართველოსთვის არის უცხო. მაგალითად, ქტიტორები ცაიშის სამრეკლოზე (X ს.), აწყურის კანკელის ფილა (XI ს.) და სხვ. ყველა სტილისტური ნიშნით სოხუმის ფრაგმენტები X საუკუნეს მიეკუთვნება.

დეკორატიულ თაღებშია ჩანერილი დრანდის კანკელის «ვედრების» კომპოზიციის რელიეფებიც.⁴⁰ ქართულ ქვის პლასტიკაში ეს სცენა უფრო მეტად X საუკუნის ძეგლებში გვხვდება, მაგალითად, ზარზმის (Xს.), ოშკის სამხრეთ ფასადისა და სამხრეთ სტოის რვანახნაგა ბურჯის (Xს.) რელიეფებზე. დრანდის კომპოზიცია სტილური ნიშნებით, ოშკის რელიეფების მსგავსად, ბიზანტიური სპილოს ძვლის ნიმუშებთან იჩენს სიახლოვეს. სავარაუდოა, რომ ისიც X საუკუნის მეორე ნახევარს მიეკუთვნება.

ბედიის ტაძრის კანკელის ფილა დიოკლეტიანეს დამთრგუნველი წმ. გიორგის გამოსახულებით სამეცნიერო ლიტერატურაში რენე შმერლინგის მიერ X-XI საუკუნეების მიჯნით

39 Л. Г. Хрушкова, Скульптура средневековой Абхазии..., გვ. 86-88, ტაბ. X₂V, X₂V, X₂VI; МАК, გვ. 20-21, ნახ. 9-11.

40 Л. Г. Хрушкова, Скульптура средневековой Абхазии..., გვ. 91 ტაბ. X₂VI (3); კვ. 30. ტაბ. XII,2.

თარიღდება.⁴¹ მოჩარჩოების ორნამენტით, პროფილით და რიგი სხვა მხატვრულ-სტილური ნიშნებით ის ამ ეპოქის ქართულ კანკელებს – სხიერს, სალხინოს, ზარცემს, სამწვერისს და ჭედურ ხატებს – ნაკიფარს, ლაბეჭინას, შოდს უახლოვდება.

ანუხვას კანკელის ფილა ჯვარცმის გამოსახულებით (დაცულია სოხუმის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში) XI საუკუნით არის დათარიღებული.⁴² ამ დათარიღების საფუძველიც XI საუკუნის პირველი მეოთხედის ქართულ კანკელთა ფილების საერთო კომპოზიციურ გადაწყვეტის, ჩუქურთმის სახეების, პროფილირების, კვეთის მანერის მსგავსებაშია.

როგორც მასალიდან ჩანს, აფხაზეთის რელიეფები მხატვრულ-სტილური გადაწყვეტისა და შესრულების ხარისხის მხრივ მრავალფეროვნებით ხასიათდება. გვხვდება, როგორც მაღალი დონის, დახვეწილი ტექნიკით შესრულებული ნიმუშები, რომლებიც დაკავშირებულია იმდროინდელი საქართველოს მქანდაკეობის ნამყვან სკოლებთან (ტაო-კლარჯეთი, მესხეთ-ჯავახეთი), ისე „ხალხურ“ შემოქმედებას ნაზიარევი ხელოსნური ძეგლებიც.

ბუნებრივია, რომ აფხაზეთის რეგიონის რელიეფური ქანდაკება ღრმა და სერიოზულ კვლევას საჭიროებს, მაგრამ აქ წარმოდგენილი მასალის ზოგადი მიმოხილვაც კი ცხადყოფს, რომ აფხაზეთში შექმნილი ქვის რელიეფები სტილური თუ იკონოგრაფიული მახასიათებლებით უშუალო კავშირშია ზოგადქართული პლასტიკური ხელოვნების თავისებურებებთან და მის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს.

41 P.O.Шмерлинг, დასახ. ნაშრ., გვ. 109-111, ტაბ. 25(3).

42 იქვე, გვ. 158-159, ტაბ. 58(1).



დრანდა. ხარის თავი.



დრანდა. წინასწარმეტყველ იონას სასწაულებრივი ხსნის ამსახველი რელიეფი.



ანაკოპია. წმ. თევდორე ტირონის ეკლესიის საკურთხეველში ჩამოწებული რელიეფები.



ანაკოპია. რელიეფი ლომის გამოსახულებით.



ანაკობია. რელიეფი თევზისა
და კვიპაროსების
გამოსახულებით.



ლაშქენდარი.
კარის
ზღუდარი
ლომების
გამოსახ-
ულებებით.



დისაზურგა. ჯვრის წინაშე მავედრებული ისტორიული პირი.



ილორი. წმ. გიორგის რელიეფი.



ნებელდის კანკელის
ფილები.



სოხუმის მიდამოები. კან-
კელის ფილების ფრაგ-
მენტები.



მარიამ დიდებულიძე

**გ. ჩუბინაშვილის სახ. ქართული ხელოვნების ისტორიისა
და ძეგლთა დაცვის კვლევის ეროვნული ცენტრი**

შუა საუკუნეების მხატვრობა აფხაზეთში

აფხაზეთი საქართველოს ისტორიული რეგიონია, რომელიც როგორც პოლიტიკურად, ასევე კულტურულადაც უძველესი დროიდან მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში.

აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებობს ხუროთმოძღვრების მრავალი ძეგლი, როგორც საკულტო, ასევე საერო და მათთან ერთად – მონუმენტური მხატვრობის ნიმუშები.

აფხაზეთში შემორჩენილი მონუმენტური მხატვრობის ნიმუშებია: ბიჭვინტის ბაზილიკის იატაკის მოზაიკები (V ს.); ბედიის ტაძრის მოხატულობა (XI; XIV. XVIII ს.); მოქვის ტაძრის მოხატულობის ფრაგმენტები (XI ს.); ლიხნეს ტაძრის მოხატულობა (XI; XIV); ბიჭვინტის საძვალის მოხატულობა (XVI); წკელკარის მოხატულობა (XI; XIV; XVII ს.), აკაფას ეკლესიის მოხატულობა (XIV ს.); მაფაშ ოხუამეს ეკლესიის მოხატულობა (XV); მოხატული ყოფილა სვიმონ კაკანელის X-XI ს-თა ტაძარი, ასევე ილორის ეკლესია. ალბათ ბევრ სხვა ტაძარშიც იქნებოდა ფერწერის ნაშთები, რომლებსაც არ მოუღწევია ჩვენს დრომდე.

როგორც ვხედავთ, აფხაზეთში შემორჩენილი მხატვრობა საკმაოდ დიდი დროითი დიაპაზონისაა: დაწყებული ადრექრისტეანული ხანიდან და დამთავრებული გვიანა შუა საუკუნეებით. ზოგი მათგანი ძალზე ფრაგმენტირებული სახით შემორჩა, მაგ. მოქვის ტაძრის ფრესკები, ზოგი კი საკმაოდ კარგად არის შემონახული, მაგ. ლიხნეს კედლის მხატვრობა.

ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში დაისახა სავალალო ტენდენცია აფხაზეთის, ამ ძირძველი ქართული მხარის, ტერიტორიაზე შემორჩენილი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების სრულად გამოყოფისა და მონყვეტისა ქართული კულტურული არეალი-

დან⁴³, და, რადგან თარიღები არ იძლეოდა მათი რუსული ხელოვნებისადმი მიკუთვნების საშუალებას, აქცენტი მათ წმინდა ბიზანტიურ წარმომავლობაზე კეთდებოდა.

ამიტომ, საინტერესო და არსებითია იმის გარკვევა და დადგენა, რამდენად არის აქ არსებული ხუროთმოძღვრებისა და კედლის მხატვრობის ნაწარმოებები პრინციპულად განსხვავებული ზოგად-ქართული მხატვრული აზროვნებისა და ენისგან. ქართველ მეცნიერთა მიერ არა ერთი ნაშრომი მიეძღვნა ამ საკითხებს⁴⁴.

სამწუხაროდ, საბჭოთა პერიოდში ამ ნაშრომებმა და მათში მოცემულმა დასკვნებმა ვერ მოიპოვეს სათანადო საერთაშორისო ჟღერადობა და წონა. ასევე სამწუხაროა, რომ ახლა ეს წმინდა სამეცნიერო საკითხები უკიდურესად პოლიტიზირებულია და აქტიურად გამოიყენება ანტი-ქართული პროპაგანდისტისთვის

ქართველი ხელოვნებათმცოდნეების მიერ დადგენილია, რომ საერთო-ქართული კულტურულ-მხატვრული თვითმყოფადობისა და ერთიანობის ფარგლებში საქართველოს ყველა კუთხეს თავისი სპეციფიკური მხატვრული ენა გააჩნდა,⁴⁵ რასაც ჩვენი უცხოელი კოლეგებიც იზიარებენ.⁴⁶

საკმარისია შევადაროთ ერთმანეთს კახური და იმერული ხუროთმოძღვრება. იგივე ითქმის ფერწერაზეც. შუა საუკუნეების ქართული მხატვრობის უდავო ერთიანობის და თვითმყოფადობის ფარგლებში მეცნიერები გამოჰყოფენ ფერწერულ სკოლებს: სვანეთის, ტაო-კლარჯეთის, დავით-გარეჯის, დედაქალაქურსა და სხვ.⁴⁷

ეს მარავალფეროვნებათა ერთიანობა საერთოდაც ახასიათებს ქართულ შუა საუკუნოვან ხელოვნებას და ამ მხრივ, აფხაზეთს, როგორც ერთ უძველეს და უმნიშვნელოვანეს ქართულ ისტორიულ მხარეს, რომელიც ტაო-კლარჯეთთან ერთად საქართველოს სამეფო-სამთავროების გაერთიანების წარმმართველი

43 Ю.Воронов, В мире Архитектурных памятников Абхазии, Москва, 1978

44 Л. Рчеулишвили, Купольная архитектура VIII-X веков в Абхазии, Тб., 1988.

45 ვ. ბერიძე, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, თბ., 1974.

46. Ipage-Novello, V. eridze, J. Lafontaine-osogne, E. Hybsch, G. Ieni, N. Kauchtschishvili, rt and rchitecture in edieval Georgia, Louvaine-la-Neuve, 1980.

47 А. Вольская, Живописные школы средневековой Грузии, II Международный симпозиум по грузинскому искусству, Тбилиси, 1977.

იყო, ცხადია, საკუთარი განუმეორებელი მხატვრული მეტყველება ჰქონდა, რაც ბევრი ფაქტორით იყო განპირობებული, მათ შორის ბიზანტიასთან მეტი კავშირით სხვა ქართულ სამეფო-სამთავროებთან შედარებით. ეს ხუროთმოძღვრებაზეც ითქმის და კედლის მხატვრობაზეც.

თუმცა კედლის მხატვრობის, ისევე როგორც ხუროთმოძღვრების ნიმუშების მიმოხილვა, განსაკუთრებით კი მათი მხატვრული სახისა, გვარწმუნებს, რომ არავითარი პრინციპული განსხვავება ზოგადად ქართულ მხატვრობასთან ამ ნაწარმოებებში არ შეინიშნება.⁴⁸

საერთოდაც, მიუხედავად პოლიტიკური დაქუცმაცებულობისა, ქართული სამეფო-სამთავროები გასაოცარ ერთიანობას ავლენენ კულტურული, ენობრივი, რელიგიური თვალსაზრისით, რასაც ჯერ კიდევ გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში ვხედავთ, სადაც აღწერილია, თუ როგორ ავრცელებს მამა გრიგოლი თავისი სამონასტრო მოღვაწეობის ფარგლებს აფხაზეთზეც, როცა აგზავნის თავის ბერებს აფხაზეთის მეფესთან მონასტრის დაარსების თხოვნით. აქ ნათლად ჩანს, რომ პოლიტიკური საზღვრები ძალიან გამჭვირვალე და არა-არსებითი იყო.

მოკლედ მიმოვიხილოთ აფხაზეთში არსებული კედლის მხატვრობის ძირითადი ძეგლები:

თავისი მნიშვნელობით და თარიღითაც უპირველესად უნდა დავასახელოთ **ბიჭვინტის** ადრექრისტიანული ხანის ბაზილიკის ნანგრევებში მიკვლეულ იატაკის მოზაიკა, რომელიც ოპუს ტეს-სელატუმის ტექნიკით არის შესრულებული.⁴⁹

მოზაიკა ფარავდა საკურთხევლისა და სანათლავის იატაკს; გამოსახულებები: ქრიზმა, პალმა, ირმები შადრევანთან, ჩიტები წყალთან, თევზები და სხვა, ეჭვს არ ტოვებს მათ ქრისტიანული მხატვრობისადმი მიკუთვნებაში. გარდა საკულტო ნაგებობისა, იატაკის მოზაიკები საერო ფუქციის ნაგებობის ნანგრევებშიც

48 Шервашидзе Л., Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980, с. 222

49 Ш Амиранашвили, История грузинской монументальной живописи, Тбилиси, т.1, 1957,с.с.21-23; В.А. Леквинадзе, О древней базилике Питиунта и ее мозаиках, ВДИ,2, 1970. с. 174; Шервашидзе Л., Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980, с. 8-41;

იქნა ნაპოვნი. ყოველივე ეს ამ პერიოდში ბიჭვინტის კულტურული განვითარების მაღალ დონეს მიუთითებს. ნარწერები ბერძნულია, რაც აფიქრებინებდათ, რომ ჩამოყვანილი ოსტატების შექმნილია.

მიუხედავად იმისა, რომ მოზაიკები ბევრ საერთოს პოულობს ახლო აღმოსავლეთის, ჩრდ., აფრიკის და სამხრეთ ევროპის ნიმუშებთან, პალესტინურ ნაწარმოებებთან, ისინი უფრო სიბრტყეოვანია, ფერების შეზღუდული რაოდენობით. სავარაუდოა, რომ აქ ადგილობრივი ოსტატები მუშაობდნენ, რომლებმაც განსწავლა სხვაგან მიიღეს, მაგ. პალესტინაში (აქ შემორჩენილი ქართული მონასტრის – ბირ-ელ-კატის – იატაკის მოზაიკებთან პოვნებს სიახლოვეს).⁵⁰ მათი დათარიღება ხდება როგორც მხატვრული სახით, ასევე გამოყენებული ორნამენტული მოტივებით, ბერძნული ნარწერების პალეოგრაფიით და სხვ.

რა თქმა უნდა, ბიჭვინტის აქტიური კონტაქტების გათვალისწინებით ბიზანტიასთან, თითქოს ცხადი უნდა იყოს, რომ ეს მოზაიკები სწორედ რომ ბიზანტიურ მხატვრობას განეკუთვნება. მაგრამ თუ გავიხსენებთ შუხუტის მოზაიკებს დას. საქართველოში, გურიაში, ანდა ძალისას მოზაიკებს ქართლში, ეს კავშირები გაცილებით უფრო მჭიდრო ჩანს, თანაც გავლენის წყაროებიც უდავოდ საერთოა, ანუ მთლიანად საქართველოში მსგავსი და ერთიანი ტენდენციები ვითარდება.

ბედის ტაძრის მხატვრობას, ისევე როგორც მთლიანად ამ სამონასტრო კომპლექსს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს არა მხოლოდ აფხაზეთის, არამედ მთლიანად საქართველოს ისტორიაში.⁵¹

რენე შმერლინგი ბედის მხატვრობაში სამ ფენას გამოყოფს⁵²: ტაძრის აგების თანადროულს, ანუ XI ს-ის დასაწყისს, ბაგრატ III-ის დროინდელს; შემდეგ მეორე დიდი აღმშენებლობის პერიოდს, ანუ XIII ს-ის ბოლო – XIV ს პირველი ნახ. მხატვრობას,

50 Л.А. Мацулевич, Мозаики Бир-Эль-Кута и Пицунды, Византийский Временник, т. XIX, с. 140

51 აფხაზეთი. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, ტ.1 თბილისი, 2007. გვ.14;

52 რ. შმერლინგი, ბედის ტაძრის მხატვრობის დათარიღების საკითხისათვის, // მოამბე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, 1947, ტ.18, № 4, გვ. 503-511;

მესამე პერიოდი კი XVI-XVII სს განეკუთვნება. ახლა შემორჩენილი მხატვრობა ძირითადად XIV საუკუნის ქმნილებაა ან ამ დროს გაცხოველებულ-განახლებული (მაგ., ბაგრატ III-ის პორტრეტი).⁵³

XX ს-ში ჯერ კიდევ შემორჩენილი იყო ეკლესიის მამები აფსიდში, მათ თავზე აბრამის სტუმართმოყვარეობა;

სამხრეთ და ჩრდილოეთ კედლებზე ქვედა რეგისტრში ქტიტორები, მათ ზემოთ მედალიონების რიგები წმინდანთა გამოსახულებებით, ქრისტე და სამარიტელი ქალი, ქრისტეს მიერ ბრმის განკურნება, დასავლეთ კედელზე – სავარუდოდ მიძინება (დარჩენილია სამხედრო სამოსში ხმალმოღერებული მთავარანგელოზი), ქვედა რეგისტრში წმ. ელენე და კონსტანტინე. ბასტოფორიუმებში შესასვლელების თავზე ქრისტე და მარიამი.⁵⁴; წარწერები ასომთავრული შრიფტით არის შესრულებული.⁵⁵ ჩრდილო კედელზე – ოთხფიგურიანი ქტიტორული პორტრეტი, – სავარაუდოდ, დადიანების ოჯახი, იკითხება მათი ვაჟის კახაბერის წარწერა. ეს ნაწილი XIV ს-ით თარიღდება. დედოფალ მარეხისა და მისი ვაჟის, მანდარტურტუხუცესის გიორგი დადიანის, პორტრეტები უფრო გვიანი დროისაა, XVI ს-ის.

ბედიის მოხატულობაში განსაკუთრებულ ინეტრესს ინვევს ბაგრატ III ქტიტორული პორტრეტი სამხრეთ კედელზე.⁵⁶ რომელიც, სამწუხაროდ, როგორ ჩანს, აღარ არსებობს,

ლიხნის ღმრთისმშობლის ტაძარში კედლის მხატვრობის ყველაზე დიდი რაოდენობაა შემორჩენილი.⁵⁷ არის ადრეული, X-XI ს-ის ძალიან მცირედი ფრაგმენტები სადიაკვნეში⁵⁸, ძირითადად კი XIV ს-ისა.⁵⁹ დამახასიათებელია, სცენათა სიმრავლე

53 Н.И. Толмачевская, Фрески древней Грузии. Тбилиси, 1931, с. 8

54 Шервашидзе Л., Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980, с. 42-66;

55 **ლ. ახალაძე**, ბედიის ტაძრის ეპიგრაფიკა, რინა, თბილისი, 2006, № 1, გვ. 93-113.

56 И. Лордкипанидзе, Роспись в Цаленджиха, Тб., 1992. ст 163.

57 Шервашидзе Л., Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980, с. 67-149

58 Н.И. Толмачевская, Фрески древней Грузии. Тбилиси, 1931, с. 21;

59 В.Н. Лазарев, История византийской живописи, Т. 1, М., 1947, с. 248-249; აფხაზეთი. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, ტ.1 თბილისი, 2007. გვ. 22;

საკურთხეველში, განსაკუთრებით ძველი აღთქმიდან, თუმცა ეს სულაც არ არის უცნობი ქართული ტრადიისთვის მუთუშეცეს პალეოლოგოსთა ხანაში (მაგ. ზარზმა)

გუმბათში გამოსახული მარიამი ორანტა და შვიდი მთავარანგელოზი; კონქში – აღსაყდრებული ჩვილადი მარიამის დიდება;⁶⁰ ქვედა რეგისტრში = ზიარება (მიტრიალებული იუდას ჩათვლით), ბემის კედლებზე – მენელსაცხებლე დედანი, ქრისტეს გამოცხადება წმინდა დედებისადმი; აბრაამის სტუმართმოყვარეობა, აბრაამის მსვლელობა სამსხვერპლოსკენ; აბრაამის მსხვერპლშენიერვა; მოსე და აარონი აღთქმის სკინიაში, კონსტანტინოპოლის პატრიარქები ნიკოფორე და გერმანე.⁶¹ სულ ქვემოთ- მსხვერპლის თაყვანისცემა და ეკლესიის მამები. საუფლო დღესასწაულებიდან დარჩა მხოლოდ შობა და ჯოჯოხეთის წარმოტყვევნა. დასავლეთ კედელზე მიძინების დიდი კომპოზიცია იყო ვრცელი რედაქციით; სამხრეთ ეგვტერში – მეორედ მოსვლა. სვეტებზე და პილასტრებზე ცალკეული წმინდანების ფიგურები და ნახევარფიგურები.

ეს მოხატულობა გამოირჩევა ძალიან მაღალი მხატვრული დონით და პალეოლოგოსთა სტილის მხატვრობის ერთ საუკეთესო ნიმუშად შეიძლება მივიჩნიოთ. ამ მხრივ იგი არ ჩამოუვარდება უბისისა და ნაბახტევის მხატვრობებს.

მცირედი ფრაგმენტები გამოვლინდა **მოქვის ტაძარშიც 1980-**იანი წლების რესტავრაციის დროს.⁶² გამოვლენილი ფრაგმენტების მიხედვით საკურთხეველში გამოსახული ყოფილა ძველი აღთქმის სცენები (აბრაამის სტუმართმოყვარეობა), ეკლესიის მამათა მრავალრიცხოვანი ფიგურები. კამარებზე ჩანს საუფლო დღესასწაულთა ფრაგმენტები (ხარება, შობა, მირქმა, ამალღება, სული წმიდის მოფენა; ასევე მარიამის ცხოვრების სცენები. მოხატული ყოფილა სადიაკვნე და სამკვეთლო. როგორც ჩანს, მოხატულო-

60 П.С. Уварова, Христианские памятники, МАК. Вып. 4, IV., 1894, с 15.

61 И. Лордкипанидзе, Роспись в Цаленджиха, Тб., 1992. с.158-159;

62 УГ.Чеишвили,Т.Джапаридзе, Н.Кутателадзе, И. Якобашвили, Ш.Лежава, Д. Гагошидзе, Вновь раскрытые стенописи нач. 14 века церкви Богоматери в Мокви, Материалы 6 Международного Симпозиума по Грузинскому Искусства, 1989 г. ст.14-16; აფხაზეთი. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, ტ.1 თბილისი, 2007. გვ 20

ბის პროგრამა ბევრ წილად უახლოვდება ლიხნეს ტაძრის მოხატულობის პროგრამას. ტაძარში გამოვლინდა როგორც ქართული, ასევე ბერძნული წარწერები. მოქვის ტაძრის კედლის მხატვრობა XIV ს-ით თარიღდება,

ერთი-ორი ფრაგმენტი ახალი ათონის **წმ. სვიმეონ კანანელის** ეკლესიაშიც გამოჩნდა.⁶³

აკაფას (ოდიში) დარბაზული ეკლესიის მოხატულობა სავარაუდოდ XIV ს-ით თარიღდება. აქ შემორჩენილია კონქში მაცხოვარი, მის ქვემოთ – ეკლესიის მამები; ბზობის ფრაგმენტი; წმინდანები მკერდამდე; ჩანს ქტიტორების ფიგურის ფრაგმენტები.⁶⁴

ფშაურის დარბაზული ეკლესიის მხატვრობა ძალიან დაზიანებულია.

გამოსახულებები: კონქში – აღსაყდრებული მარიამი, ქვემოთ ეკლესიის მამები; დას. კედელზე – მირქმის ნაწილი და სხვ. უდავოდ პალეოლოგოსთა სტილს განეკუთვნება და XIV სით უნდა თარიღდებოდეს.⁶⁵

მაფაშ ოხუამე – დარბაზული ეკლესიის მოხატულობის მხოლოდ მცირედი ფრაგმენტებია, თუმცა საკმაოდ ორიგინალური გადანყვევით- კერძოდ ეკლესიის მამების ფიგურების გამოსახვა კედელზე „დაკიდებული“ ფარდის ფონზე. ეს მხატვრობა XV ს-ით თარიღდება.⁶⁶

ცველკარის დარბაზულ ორ-ეგვტიერიან ეკლესიაშიც მხატვრობის რამდენიმე ფენაა: I ფენა – ვედრება, კონქში სავარაუდოდ XI ს.

II ფენა- დასავლეთი ეგვტიერის მოხატულობის ფრაგმენტები – XIV ს.

III ფენა – ეკლესიის მამები, ქტიტორები, ევსტათეს ნადირობა და სხვ. თავისი მხავრული სახით, ქართული წარწერების პალეოგრაფიით და გამოსახულ ქტიტორთა ვინაობის იდენტიფიკაციით (ჩიჩუების ოჯახის წარმომადგენლები) XVI-XVII სს. თარიღდება.⁶⁷

ბიჭვინტის ტაძრის ინტერიერში რესტავრაციის დროს გამოვ-

63 П.С. Уварова, Христианские памятники, с.9.

64 Шервашидзе Л., Средневековая монументальная, с.150-155;

65 Шервашидзе Л., Средневековая монументальная с.155-163;

66 Шервашидзе Л., Средневековая монументальная с. 163-171

67 Шервашидзе Л., Средневековая монументальная, с. 193-211;

ლენილი მხატვრობის მცირედი ფრაგმენტები (მედალიონებთა რიგები წმინდანთა ნახევარფიგურებით) სავარაუდოდ XIV ს-საა; არ არის გამორიცხული, რომ X-XI სთა მიჯნაზე ტაძარი მთლიანად ყოფილიყო მოხატული, (არსებობს ბაქრაძის აღწერები, გაგარინის ჩანახატები). სამწუხაროდ, XX ს-ის დასნაყისში აქ მოღვაწე რუსმა ბერებმა შეათეთრეს მთლიანად.⁶⁸

უკეთესად შემორჩენილი **საძვალის** მოხატულობა⁶⁹. კონქში -პანტოკრატორი მკერდამდე, ქვემოთ ეკლესიის მამები. კონქის თავზე, შუბლის კედელზე – ჯოჯოხეთის წარმოტყვევნა, მისი პირისპირ – ჯვარცმა. კამარის სამხრეთ კალთაზე – ჯვარზე გაკვრა; ჩრდ კალთაზე – დატირება, კარის ტიმპანში – ევმანუილი.

სამხრეთ კედლეზე, თაღებს ქვეშ, ნიშაში – წმ. ანდრეა და წმ სიმეონი, რაც ძალიან საგულისხმოა. ეს პროგრამა ტიპურია საძვალეთა მოხატულობისთვის ბიზანტიაშიც სა საქართველოშიც.⁷⁰

ეს მოხატულობა ნათლად ავლენს სიახლოვეს ათონის მონასტრების XVI ს-ის მხატვრობასთან, და შესაბამისად, ამავე დროის კახეთის მოხატულობებთან პოულობს პარალელებს, რაც ბუნებრივია, ვინაიდან საერთო შთაგონების წყარო აქვთ.

საგულისხმოა, რომ მოხატულობათა უმეტესობა ძირითადად სამ პერიოდში სრულდება: ადრექრისტიანული ხანა; შემდეგ XI საუკუნე; XIV-XVI სს.; ეს უეჭველია, თვით ამ მხარის ისტორიის მნიშვნელოვანი მოვლენებით არის განპირობებული. და ასევე მჭიდროდ უკავშირდება მთლიანად საქართველოში მიმდინარე ისტორიულ პრცესებს.

XI ს-ში ძალიან მჭიდროა კავშირი საქართველოს სხვადასხვა მხარეებს შორის. იქნება ერტიანი ძლიერი სახელმწიფო. სწორედ XI ს-ში დავით აღმაშენებლი აწესებს ბედიელ-ალავერდელის ნოდებას.

ამ პერიოდს განეკუთვნება ბედიის, ლიხნეს, ცხელკარის ფერწერული ფრაგმენტები;

68 Д. Бакрадзе, Кавказ в древних памятниках Христианства, Записки Общества любителей кавказской археологии, Кн.16 Тифлис, 1875, с.121.

69 Шервашидзе Л., Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980, 172-190;

70 И. Лордкипанидзе, Роспись в Цаленджиха, Тб., 1992. с. 145-147

შემდეგი ეტაპი – XIV ს., ეს ის დროა, როცა საქართველო დიდ გასაჭირშია მონღოლების შემოსევების გამო, აფხაზეთში კი შედარებით სიწყნარეა, ისევე როგორც სამცხეში და ისევე როგორც იქ, გააქტიურებულია კულტურული მოღვაწეობა. XV ს-დან აფხაზეთი და საბედიანო შედის იმერეთის სამეფოს შემადგენლობაში

ამ პერიოდს განეკუთვნება ბედიის II ფენა, ლიხნის ძირითადი მოხატულობა, ბიჭვინტის ტაძრის მედალიონების რიგი, ფშაურის, მაფაშ ოხუამეს, აკაფას ეკლესიებისა, ცკელკარის დასავლეთ ეგვტერის მოხატულობები.

ბოლო ეტაპი – XVI-XVIII სს. – ემთხვევა აფხაზეთის სათავადოს შექმნას;

ამ პერიოდისაა ცკელკარის, ბიჭვინტის საძვალეს, ბედიის III ფენის მოხატულობები.

ამის შემდეგ იწყება თურქების შემოსევები, ჩრდილო კავკასიელთა ჩამოსახლება და მოსახლეობის გამაჰმადიანება. XVIII ს-დან ქრისტიანულ კულტურა სრულიად აღარ ვითარდება, და, სხვათაშორის, არც მაჰმადიანური კულტურის აყვავება შეინიშნება.

ასე რომ აფხაზეთში კულტურული მოღვაწეობის გააქტიურება, კერძოდ კი ტაძართა შემკვა ფრესკებით, დიდ წილად უკავშირდება მთლიანად საქართველოში მიმდინარე ისტორიულ პროცესებს.

წარმოდგენილი მოხსენების თემა არის არა იმდენად ამ ნაწარმოებების მხატვრული სახის თუ თეოლოგიური შინაარსის ანალიზი და შეფასება, თუნდაც მათი დათარიღება, არამედ, ერთი მხრივ, მათი ამა თუ იმ კულტურულ წრესთან მიკუთვნების საკითხი და მეორე, მათი არსებობისთვის დღეს შექმნილი საფრთხეები.

აფხაზეთის ტერიტორიაზე შემორჩენილი კედლის მხატვრობის ძეგლები ეჭვს არ ტოვებს ზოგადად ქართული შუა საუკუნეების მხატვრობისადმი მათ კულთვნილებაზე. და არა მხოლოდ მრავალრიცხოვანი ქართულენოვანი წარწერების გამო, არამედ მათი მხატვრული სახის გამოც. სხვათა შორის, გავლენების საერთო ნყარობის თვალსაზრისითაც.

ბიჭვინტისა და ძალისა – შუხუტის მოზაიკებში ყველგან სახეზეა ელინისტურ-რომაული სამყაროს იატაკის მოზაიკების ტრადიციის გავლენა, და ასევე ყველა ამ შემთხვევაში თვალში საცემია განსხვავება ამ ტრადიციისგან, რაც მეტ ხაზობრიობაში, მარტივ მოდელირებაში, თვადაჭერილ ფერადოვნებაში გამოიხატება.

იგივე ლიხნეს მხატვრობა, რომელიც, ცხადია, წმინდა პალეოლოგოსთა სტილის ნაწარმოებია, პრინციპულად არაფრით განსხვავდება უბისის მხატვრობისგან (მხოლოდ ოსტატთა ინდივიდუალური მანერით), ან ნაბახტევის, ან სხლათის. ლიხნე და უბისი ორივე ატარებს კონსტანტინოპოლური ხელოვნების გავლენის კვალს, და ამავე დროს, ორივე ნათლად ავლენს სპეციფიკურად ადგილობრივ ნიშნებს.

ლიხნეს საკურთხევის პროგრამის ძლიერ დანაწევრებული და გართულებული ხასიათი არ არის უცხო მოვლენა ამ დროის ქართულ მხატვრობაში (მაგ. ნაბახტევი,⁷¹ ზარზმა და სხვ.) და მისი მკაფიოდ გამიჯვნა ამავე პერიოდის სხვა ქართული ნაწარმოებებისგან, რთულია.

პალეოლოგოსთა სტილის განვითარებას ქართულ გარემოში მოქვის სახარება მოწმობს, რომელიც მოქვის მონასტერში გადაინერა 1300 წელს ქართულ ენაზე და შემკულია მინიატურებით, რომლებიც ამ სტილის ადრეულ ნიმუშთა ჯგუფს განეკუთვნება, ანუ კვლავ ვხედავთ, რომ XIV ს-შიც ქართულ კულტურულ გარემოს განეკუთვნება მოქვის სკრიპტორიუმიც და მთლინად ამ დროის აფხაზური ხელოვნება.

ასევე საერთო შთაგონების წყარო აქვს კახეთის XVI-XVII ს-ის მოხატულობებს და ბიჭვინტის საძვალეს მოხატულობას – ამ თვალსაზრისით კონსტანტინოპოლის ადგილს ათონი იკავებს და მისი ზეგავლენა ერთნაირად აისახა აღმოსავლეთ საქართველოსა და დასავლეთ საქართველოშიც, აფხაზეთის ჩათვლით.

ყოველივე ეს შესანიშნავად აქვს შესწავლილი და გაანალიზებული პროფ. ლეონიდე შერვაშიძეს თავის ცნობილ ნაშრომში *Средневековая монументальная живопись в Абхазии*⁷², რომელშიც

71 ი. ლორთქიფანიძე, ნაბახტევის მხატვრობა, თბ., 1973.

72 Шервашидзе Л., Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980

ყველა ზემოთხსენებული ძეგლი საგანგებოდ არის აღწერილ-შეფასებული არა მხოლოდ მხატვრული, არამედ ისტორიულ და სოციალურ კონტექსტშიც. ალბათ უნდა ვენდოთ აფხაზი თავად-აზნაურობის შთამომავალს, როცა იგი ამტკიცებს, რომ არ არის განსხვავება არც განვითარების ხაზში და და არც მხატვრულ ფორმაში მთელს საქართველოსა და საკუთრივ აფხაზური კედლის მხატვრობის ნაწარმოებებს შორის.⁷³

რაც შეეხება ამ ნაწარმოებების ამჟამინდელ მდგომარეობას, ამის თაობაზე ძალიან ძნელია დაბეჯითებით საუბარი ინფორმაციის სიმწირესა და არასანდოობის გამო ეს ჩვენთვის მხოლოდ სხვათა მონათხრობით და ფოტო-გამოსახულებებით არის ცნობილი. თანაც ინფორმაცია არც თუ ყოველთვის სარწმუნოა.

მაგალითად, ვიცით, რომ ლიხნეს ტაძარს გაუკეთდა დროებითი გადახურვა ფრესკების დასაცავად წყლისგან და მოწვეული იყვნენ იტალიელი სპეციალიტები მათი მდგომარეობის შესაფასებლად. მეორე მხრივ, ვიგებთ რომ განადგურდა ბაგრატ III-ის პორტრეტი.

თუმცა რუსეთის იკომის და იტალიელთა ჯგუფის ანგარიშები ერთგვარად წინააღმდეგობრივ ინფორმაციას გვაძლევს ამის შესახებ.

რუსეთის იკომის მიერ გაკეთებულ ანგარიშის მიხედვით ბედიში ბაგრატ III-ის პორტრეტი აღარ არსებობს⁷⁴. ბოლო დროს ჩვენს ხელთ მოხვედრილი იტალიელი სპეციალისტების ანგარიში კი ამას თითქოს არ ადასტურებს⁷⁵. ფაქტია, რომ ქართული კვა-

73 Шервашидзе Л., Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980, с. 222

74 ОТЧЕТ О МИССИИ ИКОМ РОССИИ В РЕСПУБЛИКЕ АБХАЗИЯ. 31 октября _ 5 ноября 2011 года. с.6

В рамках Культурного сезона «Россия-Абхазия»: В дальнейшем, предположительно, в ходе ведения работ по усилению южной стены трансепта, произошло осыпание значительных фрагментов росписи с изображениями большой историко-культурной значимости (изображение основателя Храма с макетом здания). Нужно отметить, что на этом участке инъектирование требовалось в неизмеримо меньшем объеме, чем это было произведено.

75 Technical Assessment of the condition of Bedia Cathedral and Lykhny Temple.

ლის ნაშლის გარკვეული მცდელობები ნათლად შეინიშნება. ამის მაგალითად ილორის ტაძრის დღევანდელი მდგომარეობა მოწმობს.

ჩემი აზრით, სასწრაფოდ უნდა დავინყოთ სხვადასხვა ენებზე მაღალპოლოგრაფიული დონეზე ნიგნების გამოცემა აფხაზეთის კულტურული მემკვიდრეობის თაობაზე (მაგ., Л. Рчеулишвили, Купольная архитектура VIII-X веков в Абхазии, Тб., 1988. Шервашидзе Л., Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980). აქტიური ვებ-გვერდების შექმნა; წარწერების კორპუსის გამოცემა. და ყოველივე ამის ყველა შესაძლებელი გზით გავრცელება მსოფლიო მასტაბით;

უპირველესად კი უნდა ბევრ ენაზე ითარგმნოს და გავარცხლდეს 1916 წლის აფხაზ თავადაზნაურთა მიმართვა რუსეთის იმპერატორსადმი პრიმორსკის გუბერნიასთან აფხაზეთის მიერთების გამო. ეს იმდენად ზუსტად იმეორებს დღევანდელ სიტუაციას, რომ უდავოდ მოახდენს შთაბეჭდილებას ყველაზე, პირველ რიგში კი თვით აფხაზებზე.

ОТЧЕТ О МИССИИ ИКОМ РОССИИ В РЕСПУБЛИКЕ АБХАЗИЯ.

31 октября _ 5 ноября 2011 года. с.6

В рамках Культурного сезона «Россия-Абхазия»: В дальнейшем, предположительно, в ходе ведения работ по усилению южной стены трансепта, произошло осыпание значительных фрагментов росписи с изображениями большой историко-культурной значимости (изображение основателя Храма с макетом здания). Нужно отметить, что на этом участке инъектирование требовалось в неизмеримо меньшем объеме, чем это было произведено.

Preliminary finding and recommendations. Fausta Pugnali, 2015. p. 46. "A fragment of the tenth century, probably in the fourteenth century, attests to the will of Bagrat III (975-1014) to make Bedia an affirmation of his prestige: the king is represented in the attire of the Byzantine Emperor and offering a model of the church to the Virgin".

TECHNICAL ASSESSMENT OF THE CONDITION OF BEDIA
CATHEDRAL AND LYKHNY TEMPLE

Preliminary findings and recommendations

Fausto Pugnali

June 2015

Technical Assessment of the condition of Bedia Cathedral and Lykhny Temple. Preliminary finding and recommendations. Fausta Pugnali, 2015. p. 46. “A fragment of the tenth century, probably in the fourteenth century, attests to the will of Bagrat III (975-1014) to make Bedia an affirmation of his prestige: the king is represented in the attire of the Byzantine Emperor and offering a model of the church to the Virgin”.

Fausto Pugnali, Architect and Full Professor of Architecture at Università Politecnica delle Marche, Italy,

(46) A fragment of the tenth century, probably redone in the fourteenth century, attests to the will of Bagrat III (975-1014) to make Bedia an affirmation of his prestige: the king is represented in the attire of the Byzantine Emperor and offering a model of the church to the Virgin.

ბიბლიოგრაფია:

Амиранашвили Ш., История Грузинского искусства, (Москва, 1963).

ავხაზეთი. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, ტ.1 თბილისი, 2007.

Ш Амиранашвили, История грузинской монументальной живописи, Тбилиси, т.1, 1957,

УГ.Чеишвили,Т.Джапаридзе, Н.Кутателадзе, И. Якобашвили, Ш.Лежава, Д. Гагошидзе, Вновь раскрытые стенописи нач. 14

века церкви Богоматери в Мокви, Материалы 6 Международного Симпозиума по Грузинскому Искусству, 1989 г. ст.14-16

Л. Рчеулишвили, Купольная архитектура VIII-X веков в Абхазии, Тб., 1988.

გ. ჩუბინაშვილი, ქართული ხუროთმოძღვრების გზები, თბილისი, 1936

Ю.Воронов, В мире Архитектурных памятников Абхазии, Москва, 1978



ბაგრატ მეფე



ბიჭვინტის მოზაიკა



ბიჭვინტის საძვალე



ლიხნეს მოხატულობა, აბრაამის სტუმართმოყვარეობა

რუსეთის პოლიტიკა XIX საუკუნეში და საეკლესიო მშენებლობანი საქართველოს მთიან რეგიონებში

ქართლის მთიან რეგიონში, რომელიც დღეს ოკუპირებულია რუსეთის მიერ, შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების არაერთი ნიმუშია დარჩენილი. მათ შორის არის მხატვრულ-არქიტექტურულად გამორჩეული, ეპოქალური ძეგლები, სოფლის მოკრძალებული ეკლესიები, კოშკების ნანგრევები და სხვა. ბევრი მათგანი კარგადაა შესწავლილი, ზოგიერთს კი სპეციალური ყურადღება არ დათმობია. ამ უკანასკნელთა შორის არის ორი ეკლესია, რომლებსაც არ აქვთ თავისი ადგილი მიჩენილი არქიტექტურის ისტორიაში. არა და, როგორც ქვემოთ დავინახავთ ჩვენი ისტორიის ერთი პერიოდის მატერიალურ მონუმობებს წარმოადგენენ. მხედველობაში მაქვს სოფ. ნაქალაქევის წმ. გიორგი⁷⁶, შამბიეთის ეკლესია⁷⁷. ისინი ორივე მეტად გავს ერთმანეთს – ორივე თავისუფალი ჯვრის ტიპის მცირე ეკლესიაა და დეტალებშიც იმეორებენ ერთმანეთს. ნაქალაქევის და შამბიეთის ეკლესიები წიგნში „შიდა ქართლი“ მოხსენიებულია, როგორც გვიანი შუა საუკუნეების ნიმუშები, რაც ჩემი აზრით, შეცდომა უნდა იყოს. მათი ისტორიულ-მხატვრული ადგილის დასადგენად თავდაპირველად მივმართე ფორმის ანალიზისა და შედარებითი ანალიზის მეთოდს, ხოლო შემდგომ ისტორიული მონაცემების და ლიტერატურული წყაროების მოშველიებით გამოიკვეთა მათი ადგილი და მნიშვნელობა.

76 შიდა ქართლი, I, თბილისი, 2002, გვ. 148-149.

77 იქვე, გვ. 213-214.



ნაქალაქევის წმ. გიორგი 2. შამშიეთის ეკლესია.

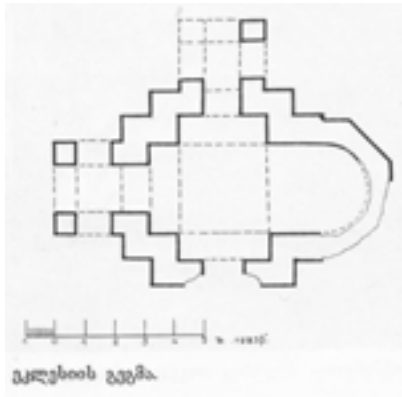
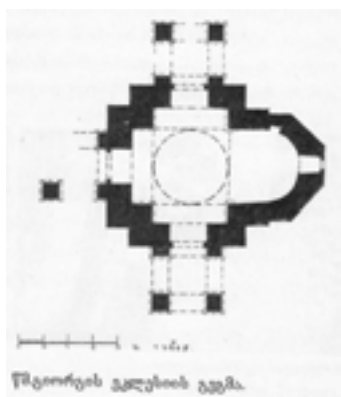
საქართველოს მთიანმა რეგიონებმა კი შემოინახა გუმბათოვანი ეკლესიების ჯგუფი, რომელიც საერთო ნიშნებით გამოირჩევა და შამშიეთ-ნაქალაქარის ეკლესიებთან დიდ მსგავსებას იჩენს. საფიქრებელია, ისინი XIX საუკუნის მშენებლობებს მიეკუთვნებოდეს (თუ რატომ, ამაზე ქვემოთ შევჩერდები). დუშეთის მუნიციპალიტეტში, არსებული მალაროსკარის და თიანეთის ზემო არტანის ეკლესიები⁷⁸ ამ ჯგუფს უნდა მივაკუთვნოთ. ასევე მაგალითად, თუშეთში შენაქოს ეკლესია⁷⁹. არდოტშიც არის დარჩენილი ეკლესიის ნანგრევები, რომელიც თავისუფალი ჯვრის ტიპის კი არ არის, არამედ სწორკუთხედში ჩანერილი ჯვარია.

თუმცა საერთო არქიტექტურული გადანწყვეტით, არქიტექტურული მასებითა და ფორმებით აღნიშნული ჯგუფის ეკლესიების წრეში შედის. მსგავსი ეკლესიები შესაძლოა სხვაგანაც მოიძებნოს. თუმცა დასახლებული ნიშუშებიც საკმარისია, მათი მხატვრულ-არქიტექტურული მახასიათებლები რომ გამოვყოთ. ამ ტაძრების აღწერები და ზოგიერთი მათგანის გეგმაც გამოქვეყნებულია, თუმცა მათი მხატვრულ-ისტორიული კვლევა არ

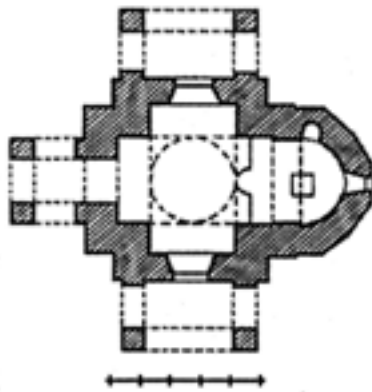
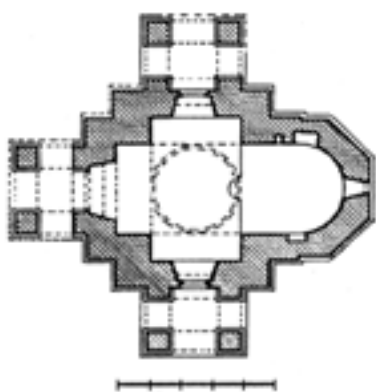
78 საქართველოს ისტორიისა და კუთურის ძეგლთა აღწერილობა, ტ. 2, თბ. 2008, გვ. 273; 382.

79 იქვე, გვ. 158

ჩატარებულა. ამან განაპირობა ის, რომ თუ ერთგან მათ თარიღზე პირდაპირ XIX საუკუნეა მითითებული, მეორეგან გვიანი შუა საუკუნეები სახელდება (ნაქალაქარი, შამბიეთი). მათი არქიტექტურული დახასიათებისა და ლიტერატურული წყაროების მონაცემების შეჯარებით, შევეცდებით გამოვიტანოთ დასკვნები.



1. ნაქალაქევის წმ. გიორგი. 2. შამბიეთის ეკლესია.



3. მაღაროსკარის წმ. გიორგი. 4. შენაქოს ეკლესია.

ამ ჯგუფის თავისუფალი ჯვრის ტიპის ტაძრები, ერთი, ტიპიური პროექტით არის აშენებული. თანაც არ ვგულისხ-

მოზ საეკლესიო ტიპს – თავისფალ ჯვარს, არამედ ამ ტიპის გადანყვევების დეტალებსა და პროპორციებსაც: ზემოაღნიშნულ ეკლესიებში ყველგან გვაქვს სამი მოკლე მკლავი და აღმოსავლეთით ღრმა საკურთხევლის აფსიდი, რომელიც მკვეთრადაა შვერილი და გარედან ნახნაგოვან ფორმას ატარებს (ძირითადად ხუთნახნაგაა). გარე მასებს აგვირგვინებს გუმბათი, რომელსაც რვანახნაგა, არც თუ მაღალი ყელი აქვს. მასში ოთხი ან რვა სარკმელია გაჭრილი. კარი სამივე მკლავის ცენტრშია დაყოფილი და ყოველი შესასვლელის წინ მცირე კარიბჭეა მოთავსებული. კარიბჭეებს უმეტესწილად აქვთ კვადრატული გეგმარება, კვადრატულ ბურჯებზე გადაყვანილი თალებით ისინი სამივე მხარეს გახსნილია და ღია პორტიკის ტიპის მოცულობას ქმნის. სამშენებლო მასალა ყოველთვის ადგილობრივია. შენაქო, მაგალითად, ფიქლითა და კირის დულაბითაა ნაშენი, მალაროსკარი – რიყის ქვით, შამბიანი – უხეშად გათლილი ქვით. ამ ეკლესიებს საერთო აქვთ ისიც, რომ მათმა კედლებმა შემოინახა ნალესობის და თეთრი საღებავის კვალი: ასე რომ, თავის დროზე ისინი შელესილი და შეთეთრებული იყო. პროპორციები, გუმბათის რვანახნაგა ყელი, ფასადების სისადავე, ქართული არქიტექტურის ადრეული ეტაპის ნიმუშების ასოციაციას ბადებს, თუმცა საერთო იერი, შაბლონურობა ამხელს, რომ აქ ძველ ხუროთმოძღვრებასთან ნამდვილად არ გვაქვს საქმე. ქართული შუა საუკუნეების არქიტექტურისთვის სახასიათოა ერთი ან რამდენიმე საეკლესიო ტიპის პოპულარობა გარკვეულ პერიოდებში, მაგრამ ყოველთვის კონკრეტული ნიმუში განუმეორებელია და გადანყვევების ინდივიდუალურობით გამოირჩევა. ამას კი ვერ ვიტყვით ზემოაღნიშნულ ეკლესიათა ჯგუფზე: მათ შორის განსხვავება მინიმალურია და არქიტექტურული კომპოზიციის შაბლონურობით გამოირჩევიან.

ამდენად, დასახელებულ ეკლესიებს იმდენად ბევრი აქვთ საერთო, რომ ეჭვი არაა, ერთი არქიტექტურული პროექტის მიხედვით არიან აგებულნი. მაგრამ საიდან შეიძლება მომდინარეობდეს ეს პროექტი? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად ჩვენ შევეცადეთ XIX ლიტერატურული წყაროებისთვის მიგვემართა. რუსულენოვან პერიოდულ გამოცემებში მივაკვლიეთ ინფორმაციას, რომელმაც პრობლემურ საკითხს ნათელი მოფინა.

საქმე ისაა, რომ XIX საუკუნეში მოხდა ეკლესიების (მათ შორის თავისუფალი ჯვრის ტიპისა) ორგანიზებული მშენებლობა, ძირითადად კავკასიის მთის რეგიონებში. ამ საქმეს იმპერატორის ბრძანებით დაარსებულმა „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენმა საზოგადოებამ“⁸⁰ მოკიდა ხელი. მისი მოღვაწეობის სფერო ძირითადად კავკასიის ის რეგიონები იყო, სადაც ქრისტიანობა აღარ იყო მოსახლეობის დიდი ნაწილის რელიგია, მაგალითად, ოსეთი. ოსები, ისევე როგორც ჩრდილოკავკასიის სხვა ხალხები, არ იყვნენ ქრისტიანული აღმსარებლობის და მათი გაქრისტიანება საზოგადოებას მთავარ ამოცანად ჰქონდა გაცხადებული. თუმცა მთის ქართველებს ქრისტიანობა არც არასდროს დაუკარგავთ. აქ თავისი მოღვაწეობის აუცილებლობაზე, საზოგადოებას სხვა არგუმენტი ჰქონდა: მთის რეგიონებში ქრისტიანობას წარმართობის ელემენტები შეერია და ამიტომ ამ რეგიონებშიც ცდილობდნენ ისინი საქმიანობას (თუშეთი, ხევსურეთი, სვანეთი...). ასევე, ქართლის მთიან რეგიონში, მაჩაბლების ადგილ-მამულების ჩრდილოეთ ნაწილში ოსებიც იყვნენ გადმოსახლებული და ამ საბაბით, საზოგადოებამ საქმიანობა, აქაც გააჩაღა.

კარგად ჩანს, რომ რუსეთის იმპერიის პოლიტიკის განხორციელებაში ამ საზოგადოებასაც ეკისრებოდა თავისი როლი, როგორც იქამდე ე.წ. „ოსეთის სულიერ კომისიას“⁸¹. ცნობილია, რომ სწორედ ქრისტიანობის გავრცელების საზოგადოებამ თავისი გამოცემებითა და დოკუმენტებით ნელ-ნელა დაამკვიდრა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“⁸², რომელიც პირველად 1830-იან წლებში ჩნდება. მათი ოფიციალური მიზნები კეთილშობილური იყო: ეკლესიების შეკეთება ან აშენება. ეკლესიებთან კი სკოლების გახსნა, ოსური დამწერლობის მიღებას რუსული გრაფემებით, რუსული ენის სწავლება, რაც პასუხობდა ერთი მხრივ, რუსიფიკაციის პოლიტიკას, მეორე მხრივ ქართულ მიწაზე ოსური მოსახლეობის მომძლავრებას, მათ თვალში ნდობის მოპოვებასა და დასაყრდენ-

80 აქამდე კი, XIX ს-ის პირველ ნახევარში არსებობდა „ოსეთის სულიერ კომისია“, ასევე რუსეთის მთავრობის მიერ შექმნილი.

81 3. *Абашидзе*, Осетинская духовная комиссия и просвещение Осетии. <http://www.pravenc.ru/text/168201.html>

82 ს. ლეკიშვილი. როდის გაჩნდა ტერმინი “სამხრეთ ოსეთი?” იხ. წიგნი: ოსთა საკითხი. გორი-თბილისი: პითაგორა, 1996

ნის გაჩენას.

რუსეთი დაინტერესებული იყო საქართველოს ტერიტორიაზე ოსური მოსახლეობის მომრავლებითა და ქართველების „გაოსებით“, რასაც აქ გამოგზავნილი ჩინოვნიკები უწყობდნენ ხელს. ჩვენ ვიცით, რომ XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ოს-ღვალები ქართლის მთიანეთში ახალი შემოსახლებულები იყვნენ. ისინი ბატონიშვილი ვახუშტის აღწერის მიხედვით, იკავებდნენ დღევანელი ჯავის რაიონის ერთ ნაწილს⁸³. მაშინ იქ ოსები ცხოვრობდნენ ქართველების მნიშვნელოვან რაოდენობასთან ერთად. XIX საუკუნეში რუსი ჩინოვნიკები ცდილობდნენ აღწერების დროს, ქართული გვარები ოსური დაბოლოვებით ჩაენერათ. მაგ. ბიბილური ჩანერეს ბიბილოვად⁸⁴, ხარებაშვილები – ხარებოვად და ა. შ. ამის გარდა, რუსეთის ხელისუფლება სპეციალური დადგენილებებით ცდილობდა პროცესის დაჩქარებას: 1852 წელს იმპერატორ ნიკოლოზ პირველის რეზოლუციის შედეგად, რომელიც მან დაადო მეფისნაცვალ ვორონცოვის წარდგინებას, ბატონყმობიდან განთავისუფლდნენ ქართლში მცხოვრები ოსი ეროვნების ყმები. ვორონცოვმა მაჩაბელს ყოველწლიური პენსიაც კი დაუნიშნა – 5 ათასი მანეთი, რომ მას ოსი ყმები გაეთავისუფლებინა⁸⁵. ოს-

83 ქართლის ცხოვრება, ტ. 4, გვ. 634-650

84 რ. თოფჩიშვილი, XIX ს-ის მოსახლეობის აღწერის მასალები, მნათობი, 1987, 12, გვ. 160-161

85 Тадтаев Т., Социально-экономические и демографические процессы в Южной Осетии, 2009. დისერტაციის ავტორეფერატი წამოადგენილია ვებ-გვერზე <http://cheloveknauka.com/sotsialno-ekonomicheskie-i-demograficheskie-protsessy-v-yuzhnoy-osetii> დისერტაციის ავტორი – თეიმურაზ თადტაევი, მოხმობს რა აღნიშნულ ფაქტს, ნიკოლოზ პირველის მიერ 1852 წელს სამაჩაბლოს ტერიტორიაზე მოსახლე ოსების ყმობიდან განთავისუფლებისა და მაჩაბლისთვის გადასახადების გადახდის ვალდებულებიდან განთავისუფლების თაობაზე, მეცნიერისთვის მეტად „გულუბნელოვან“ სწორხაზოვან ინტერპრეტაციას ახდენს. ამ ფაქტს ხსნის იმით, რომ რუსეთის „კეთილმა“ იმპერატორმა გადაარჩინა ოსები „ბოროტი“ ქართველი თავადებისგან, რომლებიც გადასახადების გადახდას სთხოვდნენ მათ. თითქოს ქართველ თავადებს ქართველები „მაღალ, პრივილეგიურულ“ რასად მიაჩნდათ, ხოლო ოსები „დაბალ“ რასად. რომ ქართველების შოვინიზმი საბჭოთა კავშირის დროს ბოლშევიკებმაც ვერ აღმოფხვრეს, რომლებიც ხალხთა მეგობრობას უჭერდნენ მხარსო. ვხედავთ, რომ სამეცნიერო კვლევისა და დასკვნების ლოგიკურობის მიღმაა რუსულ-ბოლშევიკური იმპერიალიზმის სულში დანერგილი ეს ტექსტი, რომელიც 2009

ები, ბატონყმობის საყოველთაო გაუქმებამდე გაცილებით ადრე გათავისუფლდნენ და აღმოჩნდნენ პრივილეგირებულნი, რადგან ისინი თავისუფალი სახაზინო გლეხები გახდნენ და შეეძლოთ დასახლება სახაზინო მიწებზე. ეს საშუალებას აძლევდა მათ საქართველოს სხვა რეგიონებშიც განსახლებულიყვნენ. საინტერესოა, რომ 1886 წლის აღწერის მონაცემებით, ცხინვალში და ახალგორში ჯერ კიდევ არ ცხოვრობდნენ ოსები. თუმცა ამავე აღწერით დასტურდება, რომ ბარის სოფლებში უკვე ათეული წლის წინ ჩამოსახლებულან ოსები, რომელთაც ადგილობრივები „ხიზნებად“ მოიხსენიებდნენ⁸⁶. ეს ყმობისგან გათავისუფლებული ოსები იყვნენ, რომელთაც სახაზინო მიწებზე დასახლების უფლება და სხვა პრივილეგიები უკვე 1850-იან წლებში რუსეთის ხელისუფლების ხელშეწყობით მიიღეს. ისე ჩანს, რომ ქართველი ყმა-გლეხებისთვისაც ოსობა სასურველი გახდა.

თავის საქმეს აკეთებდა რუსული საეგზარხოსოც: ოსურ მოსახლეობას აქრისტიანებდა, ნათლავდა მათ; მონათლულებს კი ურიგებდა საჩუქრებს და ფულად ჯილდოს აძლევდა. არსებობს იმდროინდელი მღვდლების ჩანაწერები. მაგალითად, მღვდელი ალექსეი გატუევი წერს: „1817 წლიდან ოსეთში მღვდლები ქრისტიანობას ავრცელებდნენ ძალით ან ფულის დარიგების გზით“⁸⁷. მღვდელი ნიკოლაი სამარგანოვი კი ასეთ საინტერესო ამბავს ყვება: მოინათლა 5 ათას ადამიანზე მეტი, ყველამ საჩუქრად მიიღო ვერცხლის ჯვარი, ქსოვილის ნაჭერი, სარკე, მაკრატელი. „ამ საჩუქრების მიღების სურვილი ისეთი დიდი იყო, რომ ზოგი რამდენჯერმე მოინათლა. ამისთვის ისინი სახელს იცვლიდნენ და სხვა ადგილზეც კი მიდიოდნენ“⁸⁸.

საჩუქრებით, ფულადი ჯილდოებით, პრივილეგიებით, რომლებსაც ქართლში მცხოვრებ ოსებს ხელისუფლების დადგენილებები აძლევდა, რუსები მოიპოვებდნენ ოსების სიმპათიებს. როგორც ჩანს, მთიელი ქართველების გარკვეული ნაწილი ამ პრივილეგიის მიღების მიზნით ოსებში ეწერებოდნენ და ინათლე-

წელსაა გამოქვეყნებული ინტერნეტში.

86 რ. თოფჩიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 160-161

87 Гатуев А. Христианство в Осетии. Владикавказские ЕВ. 1900. № 12, С. 188

88 Скитский Б. В. Очерки об истории осет. народа с древнейших времен до 1867 г. // Изв. Сев.-Осет. науч.-исслед. ин-та. 1947. Т. 10, С. 180-191

ბოდნენ თავიდან. საინტერესოა, საფლავის ქვების წარწერები ამ პერიოდში. თუ ძველ ქვებს აწერია გვარები – ჯიოშვილი, თიგიშვილი, გასიშვილი, ფილიშვილი, მოგვიანებით, საფლავის ქვებზე იგივე გვარების ახალი ვარიანტებია მოცემული: ჯიო-ევი, თიგიევი, გასიევი, ფილიევი. საფლავებზე დაფიქსირებული გვარების ორივე ვარიანტზე წერს იოსებ მეგრელიძე, რომელმაც საფლავის წარწერები წაიკითხა და გამოაქვეყნა⁸⁹.

შემდგომ ამას დაემატა „მართლმადიდებლური ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოება, რომლის გამოცემებში დამკვიდრდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“. „კავკასიაში მართლმადიდებლური ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოება“ დაარსდა 1860 წელს, იმპერატორ ალექსანდრე II-ის ბრძანებით. იდეა ეკუთვნოდა კავკასიის ნამესტნიკს 1856-1862 წლებში, ალექსანდრე ბარიატინსკის. ეს საზოგადოება ოფიციალურად მისიონერულ საქმიანობას ისახავდა მიზნად. როგორც ითქვა, საზოგადოება მთის რეგიონებში აშენებდა ეკლესიებს და ზოგან იქვე ხსნიდა სკოლებს. საზოგადოებამ 1917 წლამდე იარსება და ყოველწლიურად გამოსცემდა ანგარიშს მათი საქმიანობის ამსახველი მასალით.

ეს ანგარიშები ჩვენთვის მნიშვნელოვანი წყაროა, რადგან ზოგიერთი მათგანი ასაშენებელი ეკლესიების პროექტებს შეიცავს. მათ შორის არის თავისუფალი ჯვრის ტიპის ეკლესიები. პროექტები ნახაზების გარდა, შეიცავენ სხვა ინფორმაციასაც: რამდენ კაცს დაიტევს ეკლესია, რა ჯდება მისი აგება. ეს ნახაზები 1865 წლის ანგარიშშია დაბეჭდილი⁹⁰. ეკლესიების პროექტების ავტორი, რომლის გვარიც, სამწუხაროდ, აქ არაა მითითებული, თავისუფალი ჯვრის ტიპის რამდენიმე ვარიანტის პროექტს იძლევა. განსხვავება მოცულობაში, გაფორმების დეტალებსა და მშენებლობის ხარჯებშია. ყველა მათგანს აღმოსავლეთით ღრმა, გარედან შვერილი და დანახნაგებული აფსიდი აქვს; სამ მკლავში ცენტრალურ ღერძებზე გაჭრილი კარებებით და მათ წინ კარიბჭე-პორტიკებით წარმოგვიგებია. არის ასევე ჩანერილი ჯვრის ტიპის გეგმაც, რომელსაც იგივე მახასიათებლები

89 ი. მეგრელიძე, სიძველეები ლიახვის ხეობაში, 1984, გვ. 234-235.

90 Отчет общества возстановления православнаго христианства на Кавказе за 1864 год Тифлис 1865.

აქვს: აღმოსავლეთით ღრმა, გარედან შვერილი და დანახნაგებული აფსიდი, ხოლო დანარჩენ, სამივე მკლავში კარია გაჭრილი, რომელთა წინაც პორტიკებია განთავსებული.

როგორც ეტყობა, აღნიშნული პროექტების ავტორი იცნობს ქართულ ხუროთმოძღვრებას და ეკლესიებს ადგილობრივი არქიტექტურისთვის დამახასიათებელ იერს აძლევს. ჩვენ აქ ვხედავთ რუსული არქიტექტურისთვის სახასიათო დეკორის ელემენტსაც – კარნიზის ქვეშ გაყოლებულ „კბილანებს“, თუმცა მთლიანობაში უფრო მეტია თავისებურება, ადგილობრივი ხუროთმოძღვრების გათვალისწინებას რომ გვიჩვენებს: ქართული არქიტექტურის ადრეული ეტაპებისთვის ნიშანდობლივი, შედარებით „დამჯარი“ პროპორციების გარდა, ის გუმბათის ყელზე თაღედს ათავსებს, ერთ პროექტზე პორტიკების ბურჯებს შეწყვილებული ნახევარკოლონებით რთავს. მათ, თავის მხრივ, სფეროსებრი ბაზისებითა და კაპიტელებით აფორმებს, რამაც შეიძლება განვითარებული შუა საუკუნეების დეკორატიული ნახევარკოლონები მოგვაგონოს. უცნაურად ჩანს, ამ პროექტებში ადგილობრივი ხუროთმოძღვრული ფორმების მიბაძვა: ჩვენ ვიცით, რომ სხვაგან, მაგალითად, თბილისში, რუსული საეგზარხოსო სულაც არ ცდილობდა საეკლესიო ხუროთმოძღვრებაში ადგილობრივი, ქართული ათასწლეულებამოვლილი არქიტექტურის ტრადიცია გათვალისწინებულიყო. პირქით, ხაზგასმულად რუსული ტაძრისთვის სახასიათო ფორმებით აშეენებდა ახალ ეკლესიებს (თბილისის ეკლესიები წმ. მიხეილ ტვერელის ტაძარი, ალექსანდრე ნეველის სახელობის სამხედრო ტაძარი, იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესია). ისიც ხომ ვიცით, რომ საეგზარხოსო ქართველ წმინდანებს არ აღიარებდა: გააუქმეს წმ. მეფე თამარის, დავით აღმაშენებლის, ქეთევან წამებულის და სხვათა მოსახსენებელი ლიტურგიკის ჩატარების ტრადიცია, მხოლოდ წმ. ნინოს ხსენება შენარჩუნდა. წმ. აბო თბილელის ეკლესია მეტეხის ხიდთან კი წმ. მიხეილ ტვერელის სახელზე აკურთხეს⁹¹.

ამ ფონზე საკითხავია, რამ გამოიწვია, ქრისტიანობის გავრცელების საზოგადოების მხრიდან ეკლესიების ისეთი პრო-

91 3. *Абашидзе*, Осетинская духовная комиссия и просвещение Осетии. <http://www.pravenc.ru/text/168201.html>

ექტების მიღება, რომელიც ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების ნიმუშებს მოგვაგონებს? საფიქრებელია, აქ იგივე მიზეზი იყო, რის გამოც მონათლულებში ფულის და საჩუქრების დარიგება ხდებოდა – ფსიქოლოგიური ზემოქმედება: ეს ეკლესიები ხომ გააზრებული იყო, როგორც რუსიფიკაციის ერთ-ერთი საშუალება. საქართველოს მოსახლეობისთვის ახლობელი, ადგილობრივი ფორმებით რუსეთის პოლიტიკისთვის სასურველის მიწოდება, მთის მოსახლეობის ნდობის მოპოვება, მათთან დაახლოება და ნეიტრალიზება უნდა ყოფილიყო.

პროექტებში წარმოდგენილი გეგმებისა და არსებული ეკლესიების გეგმების შედარება თავლსაჩინოდ გვაჩვენებს, ზემოაღწერილი ეკლესიებისა და ამ ნახაზების დიდ მსგავსებას. თუმცა ეკლესიები ხშირად უფრო გამარტივებული სახით არის აგებული. მაგალითად, გუმბათის ყელი ყველა პროექტზე მრავალნახნაგაა მოცემული, შემორჩენილ ეკლესიებზე კი, რომლებზეც ჩვენ ინფორმაციას ვფლობთ, ყველგან, რვანახნაგა გუმბათის ყელი გვაქვს. დეკორატიული თაღედის არსებობა გუმბათზე შეგვიძლია მხოლოდ ნაქალაქევის ეკლესიაზე დავაფიქსიროთ, სხვა, შემორჩენილ გუმბათებზე, ის უარყოფილია. იგივე ითქმის არქიტექტურულ და დეკორატიულ ელემენტებზე (პილასტრები გუმბათქვეშა კუთხეებთან, კარიბჭეთა პორტიკების ნახევარსვეტები, სფერული კაპიტელები, „კბილანები“), რომელთაც მხოლოდ პროექტებზე ვხედავთ და ტაძრებზე კი არ გვაქვს.

ამდენად, არსებული მასალა მიგვითითებს, რომ XIX საუკუნის თავისუფალი ჯვრის ტიპის ეკლესიების ერთი ჯგუფი (შამბიანი, ნაქალაქევი, მალაროსკარი და სხვა) კავკასიაში ქრისტიანობის გავრცელების ზემოაღნიშნული საზოგადოების ორგანიზებით აშენებული უნდა იყოს. შესაძლოა, მათ მშენებელ-ხელოსნები ადგილობრივი მოსახლეობიდან შეარჩიეს. თუმცა არქიტექტურული კომპოზიცია ადასტურებს, რომ ისინი 1865 წელს გამოქვეყნებული პროექტების მიხედვით არის აშენებული. ჩვენ ისიც შეგვიძლია დავადასტუროთ, რომ ასეთი ეკლესიები შემორჩენილია საქართველოს მხოლოდ მთიან რეგიონებში, ანუ იქ, რომელი გეოგრაფიული მონაკვეთიც აღნიშნული საზოგადოების მოღვაწეობის ძირითადი არეალი იყო.

ლიტერატურა

- თოფჩიშვილი რ., XIX ს-ის მოსახლეობის აღწერის მასალები, მნათობი, 1987, 12, გვ. 160-161
- ლეკიშვილი ს., როდის გაჩნდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი?“ იხ. წიგნი: ოსთა საკითხი. გორი-თბილისი, 1996
- მეგრელიძე ი., სიძველეები ლიახვის ხეობაში, 1984.
- საქართველოს ისტორიისა და კუტურის ძეგლთა აღწერილობა, ტ. 2, თბ. 2008.
- შიდა ქართლი, I, თბილისი, 2002.
- ქართლის ცხოვრება ტ. 4: აღწერა სამეფოსი საქართველოსა: ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ვახუშტი ბატონიშვილი. თბ. 1973
- 3. *Абашидзе*, Осетинская духовная комиссия и просвещение Осетии. <http://www.pravenc.ru/text/168201.html>
- Отчет общества возстановления православнаго христианства на Кавказе за 1864 год Тифлис 1865.
- Гатуев А. Христианство в Осетии. Владикавказские ЕВ. 1900. № 12, С. 188
- Скитский Б. В. Очерки об истории осет. народа с древнейших времен до 1867 г., Изв. Сев.-Осет. науч.-исслед. ин-та. 1947. Т. 10, С. 180-191

ნაქალაქევისა და შამბიეთის ფოტოები და ნახაზები გამოყენებულია წიგნიდან „შიდა ქართლი“, I, თბილისი, 2002. სხვა ნახაზები წიგნიდან „საქართველოს ისტორიისა და კუტურის ძეგლთა აღწერილობა“, ტ. 2, თბ. 2008.

მურთაზ ურიდია
აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის
განათლებისა და კულტურის სამინისტროს,
კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურის

1000 წლის გაუჩინარებული ისტორიისა და კულტურის ძეგლის კვალდაკვალ ...

(მსჯელობა იმპერატორ იუსტინიანეს მიერ აბაზგებთან
აგებული ერთი ტაძრის შესახებ)

ეს ისტორია ასე იწყება:

1978 წელს გუდაუთის რაიონ სოფ. ლიხნში ჩასულ საქართველოს ცკ-ის პირველ მდივანს ბ-ნ ედუარდ შევარდნაძეს სოხუმის არქეოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორმა აკადემიკოსმა გიორგი ძიძარიამ აფხაზი ხალხის სახელით სთხოვა აღედგინათ იქვე, ლიხნის ცნობილი მინდვრის განაპირას ნანგრევებად მდგარი აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის ტრაგიკული პიროვნების მიხილ შერვაშიძის სასახლე. აფხაზები სასახლეში მიხილ შერვაშიძის მემორიალური სახლ-მუზეუმის მოწყობას აპირებდნენ. საქმის ორგანიზება დაევალა საქართველოს ძეგლთა დაცვის მთავარი სამმართველოს უფროსს ბ-ნ ირაკლი ციციშვილს.

შეიქმნა სამუშაო ჯგუფი. მე როგორც სოხუმელ რესტავრატორს დამევალა საპროექტო ჯგუფის ხელმძღვანელობა და სასახლის რესტავრაციის პროექტის მომზადება (კონსულტანტი ქ-ნი რუსუდან გვერდნითელი).

ობიექტის დათვალიერებისას შერვაშიძეების სასახლის ორსართულიან კედლებზე ნათლად იკითხებოდა სხვადასხვა პერიოდის სამშენებლო ფენები, განსხვავებული ხასიათის კედლების ნყობითა და სამშენებლო მასალით. თავიდანვე ჩანდა, რომ სასახლე რთულ ნაგებობას წარმოადგენდა დიდი ოდენობის მიშენება-ჩაშენებებით და გადაკეთებებით.

1978-83 წლებში ძეგლზე ჩატარებულმა კომპლექსურმა კვლევებმა (ძეგლზე ერთობლივად ვმუშაობდით არქიტექტორები

და არქეოლოგები) დაადგინა, რომ სასახლე სავარაუდოდ სამი ძირითადი სამშენებლო ფენისაგან შედგებოდა, რომელთაც დროის სხვადასხვა პერიოდში სამი სხვადასხვა არქიტექტურული სახე და დანიშნულება ჰქონდა. არქეოლოგიურმა მასალებმა მრავალი უპასუხოდ დარჩენილი კითხვებიც გააჩინეს რომელთა უმეტესობა ძირითადად ნაგებობის უძველეს ფენებს ეხებოდა და ამგვარად მნიშვნელოვანი იყო ამ კუთხისა და სასახლის ისტორიისათვის.

დადგინდა, რომ სასახლეში სამი სხვადასხვა პერიოდის ნაგებობათა ნაშთია შემორჩენილი:

1. ბოლო პერიოდის სამშენებლო ფენა ორსართულიან სასახლეს წარმოადგენს, რომელიც XIX ს-ის დასაწყისში აშენდა. ნაგებობის გეგმა დაბალფეხებიანი II პე-ასოს ფორმისაა. მისი გაბარიტული ზომების სიგრძე 27,0 მ; სიგანე 23,0 მ.; შემორჩენილი სიმაღლე 9,0 მ; ათ-ათი ოთახით პირველ და მეორე სართულზე, 8 ბუხარი ორივე სართულზე. სასახლეს გარს უვლიდა ხის ბოძებზე შემდგარი აივანი, რომლებიც სასახლის მხატვრულ სახეს ჰქმნიდნენ ხის დეკორატიული მორთულობებით.
2. ბოლოსნინა პერიოდის საამშენებლო ფენა წარმოადგენდა ერთსართულიან, დიდი ზომის დარბაზს (X – XI ს-ები). დარბაზის გრძივ სიმეტრიის ლერძზე ორი მასიური სვეტი იდგა, რომლებზეც სახურავის ხის კონსტრუქცია ეყრდნობოდა. სასახლეს საინტერესო დეკორატიული მორთულობები აქვს ჩრდილო-დასავლეთ და სამხრეთ დასავლეთ ფასადებზე. ესენია კედლის თალებიანი მონაკვეთი, სვეტი-პილასტრები მარტივი ფორმის კაპიტელებით. კაპიტელს ზემოთ ემბლემებით: ა) ექვსქიმიანი ვარსკვლავით ცენტრში ჩაკვეთილი ტოლმკლავები ჯვრით და ბ) რომბი, ცენტრში ჩაკვეთილი ტოლმკლავება ჯვრით. ემბლემები და კედლის თალები შესრულებულია აგურის კედლის ფონზე აგურისავე მასალით. კედლის თაღში შემორჩენილია ვიწრო და მაღალი სარკმლის ფორმა (ამჟამად ამოშენებული). სარკმლის თავზე ტოლმკლავება ჯვრებია მოწყობილი. ასეთივე სახის მორთულობაა სასახლის სამხრეთ დასავლეთ-

თით მოწყობილ გუმბათოვანი კარიბჭის ფასადზეც. იხ. ფოტო.

კარიბჭის ღიობი გაფორმებულია ორი ცალი სვეტი-პილონით, რომლებზეც გადაყვანილია ტრიუმფალური თალი აგურის ნყოფით და ა.შ. (იხ. ფოტო).

სამშენებლო მასალებიდან გამომდინარე ვფიქრობთ ეს ერთ-სართულიანი შენობა X-XI ს-ებში აშენებული იმ პერიოდში, როდესაც ლიხნის მინდორში X-XI ს-ის ლვისმშობლის მიძინების სახელობის გუმბათიანი ტაძარი აშენდა. ზოგიერთ მასალათა და არქიტექტურულ ფორმათა იდენტიფიკაცია გვაფიქრებინებს, რომ ეს ნაგებობა მღვდელმთავრის საცხოვრებელს წარმოადგენდა.

შარვაშიძეების სასახლის უძველესი, ანუ თავდაპირველი ფენა წარმოადგენს თ-ტესებური გეგმის მქონე ნაგებობას. ნაგებობათა ორი მკლავის გადაკვეთისას მიიღება ძალიან პატარა ზომის მეთოთხე მკლავი.

გამოვლენილია ამ ნაგებობის საძირკვლის დიდი ნაწილი და კედლები, რომლებიც ზოგან პირველი სართულის მთელს სიმაღლეზეა შემორჩენილი.

ეს კედლები მოგვიანებით შემდეგდროინდელ ნაგებობათა სამშენებლო ფენებში ჩაერთო, რის გამოც დღემდე ვერ ხერხდებოდა მისი აღქმა (იგი ამ გვიანდელ ნაგებობათა ნაწილად აღიქმებოდა).

ნაგებობა გეგმით „თავისუფალ ჯვარს“ წარმოადგენს, მცირე ზომის „ზედა“ მკლავით (ქრისტეს ჯვარცმის ჯვარი); ჯვრის გაბარიტული ზომებია: სიგრძე – 23,0 მ; სიგანე – 23,0 მ. შემორჩენილი სიმაღლე $\approx 5,0$ მ.

საქართველოში ამ ნაგებობას ანალოგი არ გააჩნია. ყოველ შემთხვევაში დღემდე ვერ მივაგენით.

მის ანალოგიას მივაკვლიეთ იტალიის ქალაქ რავენაში. ესაა რავენას ცნობილი ადრექრისტიანული პერიოდის ტაძარი – „სანტა კროჩეს“, ანუ წმინდა ჯვრის სახელობის ტაძარი, რომელიც აშენებულია V ს-ის შუა წლებში.

ცნობილია, რომ აბაზგებმა იმპერატორ იუსტინიანეს დროს VI ს-ში მიიღეს ქრისტიანობა „... მაშინ იუსტინიანე მეფემ აბაზგების ქვეყანაში ღვთისმშობლის ტაძარიც ააშენა და მათ მღვდელთმსახურნი დაუყენა და მიაღწია იმას, რომ მათ შეითვისეს საქრის-

ტიანო წესები“. გეორგიკა ტომი II, წიგნი VIII3 ომი გუდებთან გვ. 220-221.

VI საუკუნის შუა წლებში, ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანეს დროს (527- 565 წ.წ.), აბაზგებმა მიიღეს ქრისტიანობა. ამ გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით, ახალგაქრისტიანებულ აბაზგებს იუსტინიანემ აუგო ტაძარი, ღვთისმშობლის სახელზე, გაუგზავნა მღვდლები და ზრუნავდა მასზე, რომ მათ აბაზგებისათვის ესწავლებინათ ქრისტიანული წეს-ჩვეულებანი.⁹²

ამ ამბავს გადმოგვცემს იმპერატორ იუსტინიანეს თანამედროვე პირი, ბიზანტიის იმპერიის კარის ცნობილი ისტორიკოსი და მემატიანე პროკოპი კესარიელი.

ამ ცნობას თითქმის სიტყვა-სიტყვით იმეორებენ მომდევნო საუკუნეების ავტორები.

მაგრამ წყაროებში არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, თუ სად აშენდა ეს ტაძარი, ამიტომ დღემდე უცნობია მისი ადგილსამყოფელი. იგი ამჟამად დაკარგულად ითვლება.

მეცნიერები დიდი ხანია ეძებენ ამ ტაძარს. მკვლევარები ხან რომელ ტაძარზე იტყვიან იუსტინიანეს აგებულიაო, ხან რომელზე, მერე ამას ვერ ასაბუთებენ და ტაძრის პოვნის მცდელობები ახალგერსიებად რჩება. აი, იმ „ერთადერთი“ ტაძრის მისამართები, რომელიც თითქოს იუსტინიანემ აუგო აბაზგებს გაქრისტიანებასთან დაკავშირებით, ესენია: გაგრის სამეკლესიანი ბაზილიკა, განთიადის სამნავიანი ბაზილიკა, ბიჭვინტის ღვთისმშობლის სახელობის გუმბათიანი ტაძარი, ანაკოპიის ბაზილიკა, სებასტოპოლისის ბაზილიკა და სხვა.

ბოლო პერიოდში (XVIII-XIX სს-ები) დამკვიდრდა აზრი, რომ იუსტინიანეს მიერ აბაზგებთან აგებული ტაძარი პროკოპი კესარიელის ინფორმაციის თანახმად-ბიჭვინტის ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარია! დანვრილებითი კვლევის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ პროკოპის არსად არ უწერია ასეთი რამ.

...მერე „თქვეს“ ამას გვიანდელი ავტორები ადასტურებენო...

არც ეს აღმოჩნდა მართალი! არავინ ადასტურებს ამას, არც პროკოპის თანამედროვე და არც მომდევნო საუკუნის ავტორები

92 „მოგზაურობა კავკასიის გარშემო“ დენკვეიჩ-პუშჩინა სოხუმი, აბგიზ“. 1937 წ. გვ. 106-111.

(ყოველ შემთხვევაში XVIII საუკუნემდე!);

საბოლოოდ გაირკვა, რომ ბიჭვინთის ტაძრის სტილი X საუკუნეშია ჩამოყალიბებული და იუსტინიანე მას VI ს-ში ვერ ააშენებდა.

ამის მერე დაიწყეს მტკიცება, რომ ბიჭვინთის დღევანდელი ტაძრის ადგილას მანამდე სხვა ნაგებობა იდგა, რომელიც იუსტინიანემ აუგო აბაზგებს გაქრისტიანებასთან დაკავშირებით, ... დღევანდელი ბიჭვინთა კი ამ ნაგებობის რეკონსტრუქციის შედეგია, რომელიც მას თითქოსდა X-XI საუკუნეებში ჩაუტარდა.

არც ეს გამოდგა სწორიაზრი!

ბიჭვინთის ტაძარზე ადრინდელი ფენების კვალი არ შეინიშნება.

მკვლევარებმა სცადეს აბაზგების განსახლების ადგილებში მოეძებნათ ეს ტაძარი, მაგრამ აქ მეორე პრობლემას წააწყდნენ. საქმე ის არის, რომ დღემდე უცნობია (საკამათოა) კონკრეტულად რომელ ტერიტორიებზე ცხოვრობდნენ აბაზგები.

... ამ კვლევა ძიებაში გავიდა საუკუნეები, იუსტინიანისეული ტაძარი კი ვერ გამოვლინდა. ძიებამ შედეგი ვერ გამოიღო, ... აღმოჩნდა, რომ ამ ტაძრის მისაგნებად საჭირო მონაცემები ძალზე მწირია, ... და შეიძლება ითქვას თითქმის არ არსებობს! ისტორიას არ შემოუნახავს წერილობითი ინფორმაცია, რომელიც მიგვანიშნებდა მის ადგილსამყოფელს. ზეპირიგადმოცემაც დუმს ამ ტაძრის შესახებ.

ზოგჯერ ჩნდება ეჭვი, აშენდა კი ეს ტაძარი?!

ტაძარი რომ აშენდა – უეჭველია! ამის სასარგებლოდ მეტყველებენ საკმაოდ სარწმუნო ფაქტები, მაგალითად: – ტაძრის მშენებლობა დაკავშირებულია ისეთ რეალურ ისტორიულ ფაქტთან, როგორიცაა ქრისტიანობის გავრცელების პროცესი მსოფლიოში, რომელმაც კოლხეთის ეს პატარა კუთხეც- აბაზგიაც მოიცვა VI საუკუნის შუა წლებში, ... რაც სხვა წყაროებითც დასტურდება.

ცნობილი ბიზანტიელი მემატიანე – პროკოპი კესარიელი ისე რეალურადგადმოგვცემს აბაზგების ყოფა-ცხოვრებას, მათ იმჟამინდელ დუხჭირ მდგომარეობას, რომ ძნელია მას არ დაუჯერო, მითუმეტეს როცა ვიცით, რომ ასეთი ვითარება იყო იმ დროს

მთელს კოლხეთში.

გვიანდელი მემატინეებიც არ გაიმეორებდნენ, ალბათ, ამ ხნის განმავლობაში პროკოპის ამ ინფორმაციას... მის „ღირებულებაში“ დარწმუნებულები რომ არ ყოფილიყვნენ.

ეს ინფორმაცია ლოგიკურადაც სავსებით რეალური ჩანს, რადგან ტაძრის მშენებლობა ბიზანტიის იმპერიის ზრახვებშიც შედიოდა, (ამით იმპერია თავის გავლენის სფეროს საზღვრებს აფართოებდა) ამისი მაგალითებია ბიჭვინტის ნაქალაქარში IV-V საუკუნეებში აგებული ეკლესიები.

და ბოლოს, ცრუ ინფორმაციას ტაძრის მშენებლობის შესახებ სხვა რომ არაფერი ვთქვათ – აზრი არა აქვს და ასეთ ტყუილს მემატინე უბრალოდ არ მოგვანვდიდა.

ზუსტად იმან, რომ ეს ინფორმაცია სავსებით რეალურ ფაქტს ეხება, განაპირობა კიდეც ის დიდი სურვილი ამ ტაძრის პოვნისა, რომელიც დღემდე არ განელეზულა.

საუკუნეების სიღრმიდან წამოსულა ეს წერილობითი ცნობა, აბაზგების გაქრისტიანების შესახებ და იუსტინიანეს მიერ აქ, აბაზგებთან, ღვთისმშობლის სახელობის ტაძრის აგება, ამ პატარა ერის ისტორიის ნაწილია, ჩვენს დრომდე დოკუმენტურად მოღწეული ამ ტაძრის პოვნა და ბუნებაში მისი არსებობის დაფიქსირება ამ ინფორმაციის რეალობის დამადასტურებელი თვალსაჩინო ფაქტი იქნება.

აი, ეს არის ის ძირითადი მიზეზი იმ შეუწელებელი ინტერესისა, რაც დღემდე ამოძრავებთ და არ ასვენებთ მკვლევარებს... რაც გვაფიქრებინებს, რომეს ტაძარი აუცილებლად მოიძებნება, რადგან ის სრულიად რეალურ ისტორიასთანაა დაკავშირებული.

დღესდღეობით კი საოცარია, ასე უკვალოდ როგორ გაქრა ისტორიის თვალსაწიერიდან ეს ზარ-ზეიმით აგებული ისტორიული მნიშვნელობის ნაგებობა, ანუ ის პირველი ქრისტიანული ტაძარი, რომლის მშენებლობა

დაკავშირებულია კონკრეტულად აბაზგების გაქრისტიანებასთან?

ტაძრის ამდენი ხნის უშედეგოდ ძიების შემდეგ ძალაში ისევ რჩება ის კითხვა, რომელზეც დღეს პასუხს ვერც ერთი მკვლევარი ვერ იძლევა!.. სავარაუდო პასუხი კი ასეთია: იუსტინიანემ ეს

ტადარი ბიჭვინთაში ააგო, რომელიც მოგვიანებით ჩატარებულ რეკონსტრუქციის შედეგად გადაკეთდა ბიჭვინტის დღევანდელი ღვთისმშობლის სახელობის ტაძრად.

ეს არის ზერელე და დაუსაბუთებელი პასუხი!

ბიჭვინთის ტაძარზე არქეოლოგიური კვლევითი სამუშაოები დღემდე არ ჩატარებულა და იქ „ადრე აშენებული“ იუსტინიანესეული ტაძრის კვალი არავის დაუფიქსირებია.⁹³ არავის უცდია მისი რეკონსტრუქციის პროექტის წარმოდგენა. ... ვიზუალური დათვალიერებით კი ბიჭვინტის ტაძარზე რაიმე მნიშვნელოვანი გადაკეთების კვალი და ძველი ფენის არსებობა არ შეინიშნება, ამიტომ, პასუხი, რომ იუსტინიანესეული ტაძარი განადგურდა ან გადაკეთდა და მის ადგილზე დღეს სხვა ტაძარი დგას, არაა დამაჯერებელია და მეცნიერულად დასაბუთებული არ არის.

აი, ამ ბუნდოვან და არაფრისმთქმელ პასუხზეა დღეს ძეგლის მკვლევართა მსჯელობა შეჩერებული, რომელიც ძალიან სუსტი არგუმენტია საზოგადოებრივი ინტერესების დასაკმაყოფილებლად.

დღის წესრიგში კი ისევ დგას იგივე კითხვა: – სად არის იუსტინიანესეული ტაძარი?!...

მე, რომელსაც არასოდეს მიფიქრია ამ ტაძრის „მაძიებელთა“ სიაში ყოფნა, გასული საუკუნის 80-იან წლებში, აფხაზეთში სრულიად შემთხვევით, სულ სხვა ობიექტის კვლევისას ნავანყ-დი ბიზანტიური სტილის ადრექრისტიანული პერიოდის ტაძრის ნანგრევების ნაშთს. მსგავსი გეგმარების საკულტო ნაგებობა საქართველოში დღემდე არ დაფიქსირებულა... ვფიქრობ, ეს აღმორჩენა ახლო მომავალში, ამომწურავ პასუხს გასცემს შემდეგ კითხვებს:

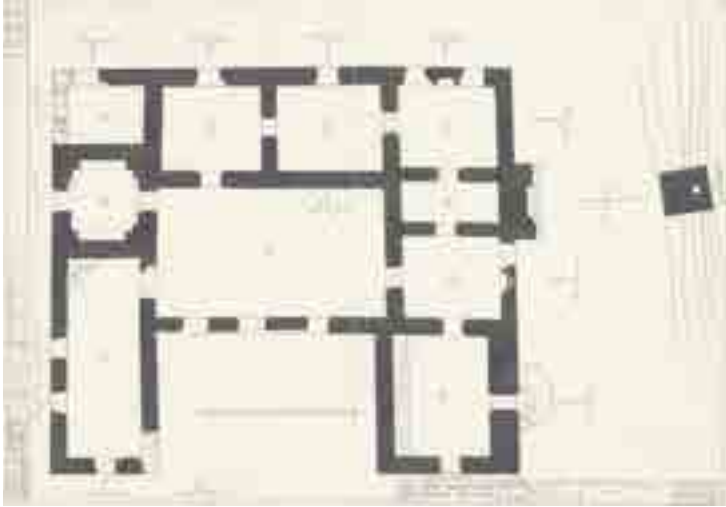
1. სად აშენდა იუსტინიანესეული ტაძარი.
2. როგორი იყო ამ ტაძრის არქიტექტურა.

93 ვფიქრობ, ბიჭვინტის ღვთისმშობლის სახ. ტაძრის არქეოლოგიური კვლევა ვერ გამოავლენს იქ იუსტინიანესეულ ტაძარს, რადგან იქ, სადაც იუსტინიანემდე 200 წლით ადრე, კონსტანტინე დიდის დროიდან უკვე იდგა ეკლესიები (ბიჭვინტის ნაქალაქარი) იუსტინიანე აბაზგებს ცალკე ეკლესიას არ აუგებდა და ცალკე მღვდლებს არ გაუგზავნიდა... იგი, უბრალოდ, ბიჭვინტელ მღვდლებს დაავალებდა მათ მონათვლას! რაც პროკოპის ინფორმაციას ეწინააღმდეგება.

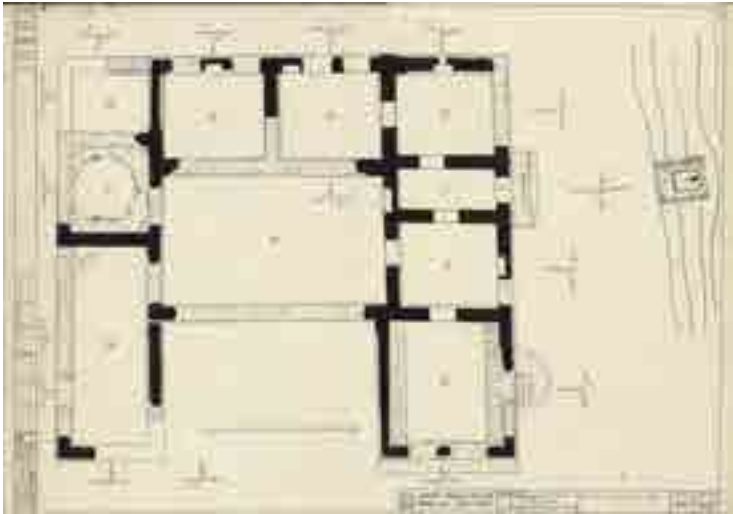
3. გააჩნია თუ არა მას ანალოგიები.
4. როგორ გაქრა თვალთახედვის არედან ეს ტაძარი.
5. სად იყო აბაზგების განსახლების არეალი VI ს-ში.

დღეს ჩემს ხელთ არსებული სამეცნიერო-კვლევითი მასალები: არქიტექტურულ-არქეოლოგიური ანაზომები (ჩემს მიერ შესრულებული), არქეოლოგიური კვლევის დასკვნები (აფხაზეთის არქეოლოგიის ინსტიტუტის თანამშრომელთა მიერ შესრულებული), ფოტო-დოკუმენტური მასალები და საარქივო წერილობითი მასალების დიდი ნაწილი მაძლევს შესაძლებლობას კამერალურად, (ძეგლზე გაუსვლელად) დასაბუთებული პასუხი გავცე ზემოთაღნიშნულ კითხვებს.

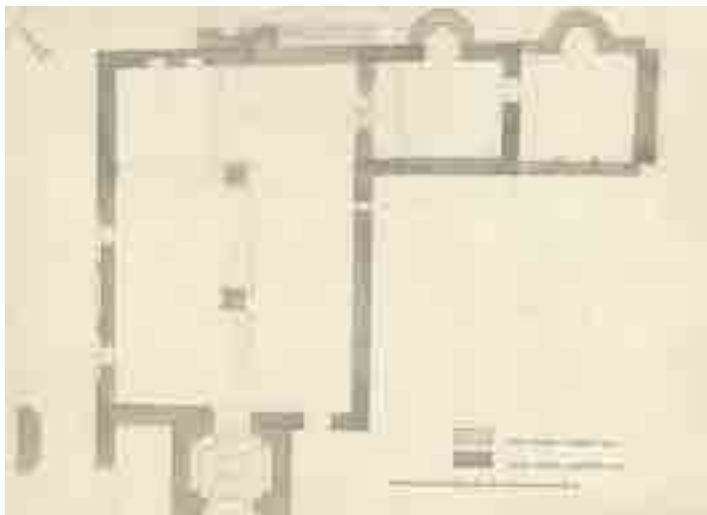
ის, რაც ადრე საუკუნეების განმავლობაში დიდი სურვილისა და ძალისხმევის მიუხედავად ვერ ხერხდებოდა, ვფიქრობ, დღეს უკვე გადაწყვეტადია. ვფიქრობთ, ახლო მომავალში წერტილი დაესმება ამ ხნის განმავლობაში დაკარგულად მიჩნეული „ერთი“ ისტორიული მნიშვნელობის ძეგლის ადგილმდებარეობის დადგენის და გამოვლენის მრავალსაუკუნოვან სურვილს.



XIX საუკუნის შერვაშიძეების სასახლის I სართულის გეგმა



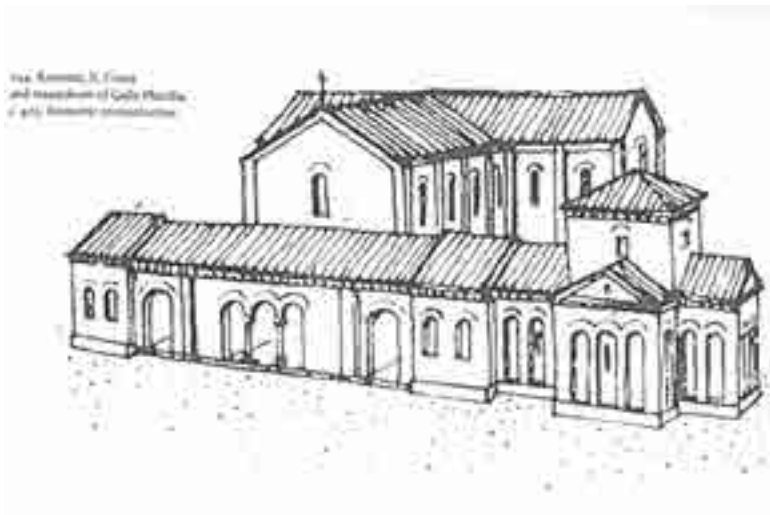
XIX საუკუნის შერვაშიძეების სასახლის II სართულის გეგმა



X-XI საუკუნის სასახლის გეგმა



VI საუკუნის ტაძრის გეგმა



რავენას სანტა-კროჩეს ტაძრის (რეკონსტრუქცია)



შერვაშიძეების სასახლე



სასახლის I სართულის
ინტერიერი, VI საუკუნის
კედლის ნეობა



კარიბჭის დეკორატიული
აფრა



X-XI საუკუნის სასახლის
კარიბჭე



ბუზარი



XI საუკუნის ბუხარი I
სართულზე



XI საუკუნის სვეტის
ბაზა



XIX საუკუნის შერვაშიძეების სასახლის ფოტო
ფრანგული ჟურნალიდან

გაგიდის სამაროვანი

იმ დიდძალ კულტურულ ფასეულობათა შორის, რაც აფხაზე-თის ბოლოდროინდელმა, ცნობილმა ტრაგედიამ შეინირა, განსაკუთრებით აღსანიშნავია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის აფხაზეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ფიჩორის ბაზაზე დაცული უახლესი არქეოლოგიური კოლექციები, რომელთა ნაწილი კამერალურადაც კი არ იყო დამუშავებული.

ოკუპირებულ აფხაზეთში არც არქეოლოგიური ძეგლები არის დაცული. სამწუხაროდ მათი ნაწილი იძარცვება და ჩვენი ქვეყნის უძველესი ისტორიის რეკონსტრუქციისათვის მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური მასალა უცხოეთში გაედინება.

ბოლო წლებში ე.წ. „შავ ბაზარზე“ გაიყიდა ბრინჯაოს ნივთების ძვირფასი კოლექცია (შუბისპირები, სატევრისპირები, გრძელყუნჩიანი ისრისპირები, ყუამილიანი ცულები, დისკოსებრთავიანი საკინძეები, დუგმები, საკიდები და სხვ.), რომლის მცირე ნაწილი ჩვენი ქვეყნის მუზეუმებში მოხვდა, დიდი ნაწილი ალბათ უცხოეთში იქნა გატანილი. მკვლევართა მიერ ჩატარებული ინტენსიური ძიების შედეგად საბოლოოდ დაზუსტდა, რომ აღნიშნული ბრინჯაოს მასალა განძის მადიელბებმა გალის რაიონის სოფელ გადიდას ზღვისპირა ზოლში, ადგილ „ნაჭკადუ“-ში „მოიპოვეს“.⁹⁴

აღნიშნულ კოლექციაში შემავალი ნივთების შემცველობამ და მისმა მრავალსახეობამ მკვლევარებს უფლება მისცა დაე-

94 გ. ფხაკაძე, მ. ბარამიძე. ახალი არქეოლოგიური მონაპოვარი გალის რაიონში. – ძიებანი, დამატება VI, 2001, გვ. 125-128; რ. ხვისტანი, ლ. ჯიბლაძე, რ. პაპუაშვილი, კ. ფიფია. შუა ბრინჯაოს ხანის შემთხვევით არქეოლოგიური აღმოჩენა (მათივე ბრინჯაოს ხანის ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენა მდ. ენგურის აუზიდან, – საისტორიო ძიებანი“, კ. 2002 გვ. 237-243;) მდ. ენგურის აუზში. – საისტორიო ძიებანი, 4, 2001, გვ. 203-208. ლ. ჯიბლაძე, რ. პაპუაშვილი, რ. ხვისტანი. შუა და გვიანბრინჯაოს ხანის სანყისი პერიოდის უახლესი არქეოლოგიური აღმოჩენა გალის რაიონის სოფელ გადიდაში. – ძიებანი, №13-14, 2004, გვ.74-82.

სკვნათ, რომ გაგიდას ბრინჯაოს ხანის მასალები დანგრეული (გაძარცვული) სამაროვნის (სამარხის) კუთვნილებად ჩაეთვა-ლათ.⁹⁵ რადგან ცნობილი მიზეზების გამო ქართველი მკვლევარებისათვის შეუძლებელია აღმოჩენის ადგილის დათვალიერება, ბოლომდე გაურკვეველი რჩება რა ტიპის სამარხებთან ან სა-მარხთან გვაქვს საქმე⁹⁶.

ქვემოთ მოცემულია გაგიდას კოლექციაში შემავალ ნივთების აღწერილობა, ტიპოლოგიურ-შედარებითი ანალიზი და დათარი-ლება. კოლექციაში შემდეგი სახის ნივთებია წარმოდენილი:

1.13 სხვადასხვა ზომის მკვეთრქედიანი, მასრაგახსნილი და მოკლემასრიანი შუბისპირი (ტაბ. I, II₁₋₅). ზოგიერთს გახსნილი მასრა წვერამდე გასდევს, უმრავლესობისა კი, ქედს უერთდება. ყველა მათგანი ნაჭედია, ახასიათებს სამკუთხა მოყვანილო-ბის პირი, მომრგვალებული და დაშვებული მხრები. ზოგიერთი შუბისპირი გვერდებზე ნაკლულია.

კოლხეთის დაბლობზე როგორც ქედიანი ასევე უქედო ბრინ-ჯაოს შუბისპირები (მხედველობაში გვაქვს მათი ჩამოსასხმელი ყალიბები) სათავეს იღებს ძვ.წ. III ათასწლეულის დასასრულს და ძვ.წ. II ათასწლეულის დასაწყისში (ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის VIII-VII კულტურული ფენა).⁹⁷ გაგიდას შუბისპირები ტიპოლოგიურად განსაკუთრებით ახლოს დგას ფიჩორის ნა-მოსახლარის VII ფენაში მიკვლეულ მკვეთრქედიან და მასრიან შუბისპირთან (ყალიბის მიხედვით),⁹⁸ რომელიც შუაბრინჯაოს საწყისი პერიოდით თარიღდება. ცალკეული დეტალების მიხედ-ვით გარკვეული მსგავსება შეინიშნება მოდინახეს (შუაბრინჯაოს ხანის სამარხები), თლიას (უადრესი კომპლექსები) ნაღვლის, ბრილის, ნულისა და მესხეთ-ჯავახეთის შუაბრინჯაოს ხანისა და

95 ლ. ჯიბლაძე, რ. პაპუაშვილი, რ. ხვისტანი. შუა და გვიანბრინჯაოს ხანის საწყისი პერიოდის უახლესი არქეოლოგიური აღმოჩენა... გვ. 74.

96 იქვე.

97 ჯიბლაძე ლ. კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია და პერიოდიზაცია, თბ., 1997, გვ. 83, 20, გვ. 100.

98 ჯიბლაძე ლ. კოლხეთის დაბლობის ძვ.წ. III-II ათასწლეულის ნამოსახლარები. სადოქტორო დისერტაცია, ხელნაწერი. თბ., 2002 ტაბ. №13.

გვიანბრინჯაოს საწყისი პერიოდის შუბისპირებთან⁹⁹. მოყვანილი პარალელების გათვალისწინებით დასაშვებად მიგვაჩნია გაგიდას შუბისპირების განსაზღვრა ძვ.წ. 11 ათასწლეულის შუახანებით (დაახლოებით ძვ.წ. XVI-XV სს-ები).

2. გაგიდის კოლქციაში ბრინჯაოს 10 სატევრისპირია წარმოდგენილი (ტაბ. II₁₋₁₀). ყველა მათგანი ნაჭედია. მათში ტიპოლოგიურად შეიძლება გამოიყოს რამდენიმე ქვეტიპი. გვხვდება ყუნწიანი, ასევე უქედო, ტოლფერდა სამკუთხედის ფორმის მაგვარი სატევრისპირები (ტაბ. IV₁₋₄). ზოგიერთ ეგზემპლარს მომრგვალებული და მრგვალხვრელიანი სატარე ყუნწი გააჩნია. ამ ქვეტიპის გაგიდის სატევრისპირებთან გარკვეული დეტალების მიხედვით ტიპოლოგიურად ახლოს დგას ჭოლიპას ნამოსახლარის, საჩხერის ყორღანული სამარხების, თლიასა და ბრილის სამაროვნების უადრესი კომპლექსების ანალოგიური ნივთები¹⁰⁰ ზოგერთი ამ რიგის იარაღის ახლო პარალელები შეინიშნება ზემო სვანეთის (ბოგრემის სამარხი) სატევრისპირთანაც¹⁰¹. ასევე ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის VIII კულტურულ ფენაში გამოვლენილ მრავალგანყოფილებიანი (კომბინირებულ) ყალიბის ერთ-ერთ

99 გობეჯიშვილი გ. არქეოლოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში. თბ., 1952. ტაბ. X10-12; ლომთათიძე გ. მოდინახეს შუაბრინჯაოს ხანის სამაროვნები – არქეოლოგიური ჟურნალი, I, 2000, გვ. 5-18; მისივე, მოდინახეს შუაბრინჯაოს ხანის სამარხები. – არქეოლოგიური ჟურნალი, II, 2002, გვ. 13. რამიშვილი ალ. შიდა ქართლის ბრინჯაოს ხანის ფინალური სტადიების არქეოლოგიური პრობლემები. სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 1998, ნახ. VIII; ფინცხავა ლ., მაისურაძე ბ., გობეჯიშვილი გ. ბრილის სამაროვნის 1939 წ. გათხრილი №12 სამარხის დათარიღებისათვის. – ძიებანი, №8, 2001, გვ. 39-48, ტაბ 11; Куфтин Б.А. Археологическая маршрутная экспедиция 1945 года в Юго-Осетию и Имеретию. Тб., 1949. таб. XVIII; Микеладзе Т.К., Мухелишвили Д.Л., Хахуთაიшвили Д.А. Итоги полевых исследований Колхидской археологической экспедиции. _ ПИАИ, 1977 (1980), с. 33-39. ტაბ. 93.

100 გობეჯიშვილი გ. მითით. ლიტ. ტაბ. X10-12; მურვანიძე ბ. რამდენიმე ექსპორტი ლანჩხუთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმიდან, – გურია, III, თბ., 2001, გვ. 37; ჯაფარიძე ო. ქართველი ტომების ისტორიისათვის ლითონის წარმოების ადრეულ საფეხზე. თბ., 1961. გვ. 127; ჯიბლაძე ლ. კოლხეთის დაბლობის ძვ.წ. III-II ათასწლეულის ნამოსახლარები. სადოქტორო დისერტაცია, ხელნაწერი. თბ., 2002. ტაბ. ჩVII16;

101 Чартолани Ш.Т. К истории нагорья Западной Грузии доклассовой эпохи. Тб., 1989. ტაბ. XგVIII

ნახნაგზე ამოკვეთილ სატევრისპირთან;¹⁰². 3 სატევარი უყუნ-
ნოდაა შემორჩენილი. ისინი ფორმის მიხედვით რამდენადმე გან-
სხვავდებიან ზომით მოხსენიებულ სატევრისპირებისაგან. ორ
მათგანს თითქმის თანაბარი ზომის ტანზე ბოლომდე გასდევს
დაბალი ქედი. მათ ვინრო ნვერი აქვთ (ტაბ. II_{5,6}). მესამე სატ-
ევრისპირი ბრტყელგანივკვეთიანია და აქვს თანაბარი სიგანის
ტანი (ტაბ. II₁₀). მომდევნო ორი სატევარი შედარებით პატარა
ზომისაა (ტაბ. II_{8,9}). ერთ ეგზემპლარს თითქმის სამკუთხა მოყანი-
ლობის ტანი და პირი გააჩნია, მომრგვალებული ხვრელიანი ყუნ-
ნით. აქვს ვინრო დაქანებული მხრები და ბრტყელი განივკვეთი.
მეორე სატევრისპირი გვერდებზე ოდნავ ნაკლებია. აქვს მრავ-
ალხვრელიანი ვინრო გრძელი ყუნნი, თანაბარი სიგანის ტანი,
დაქანებული მხრები და დაბალი ქედი. ჩვენთვის ხელმისაწვდომი
მასალების მიხედვით ამ ორი სატევრის პირის ზუსტი ანალო-
გიები არ გაგვაჩნია.

3. გაგიდის კოლექციიდან თავისი ორიგინალური ფომრით
ყურადღებას იპყრობს გრძელყუნნიანი ისრისპირები (ტაბ. III_{1,5}).
ერთი მათგანი სრულადაა შემონახული. აქვს ქედიანი სამკუთხა
მოყვანილობის პირი. მეორე ისრისპირი ფრამენტულად სამ
ნაწილადაა შემორჩენილი. მრგავლეროიანია. გააჩნია დაშვებუ-
ლი მხრები და თითქმის სამკუთხა, გვერდებზე ოდნავ ნაკლები
ქედიანი პირი. საქართველოს ტერიტორიაზე იდენტური ფორმის
ამგვარი იარაღი არ გვხვდება. საყურადღებოა, რომ გაგიდის სა-
ბრძოლო დანიშნულების ბრინჯაოს ეს ნივთები ზოგიერთი დეტა-
ლის მიხედვით (გრძელი ყუნნი, მოკლე ქედიანი პირი) ემსგავსება
საქართველოს ტერიტორიაზე ადრებრინჯაოს ხანაში ცნობილ
შუბისმაგვარ იარაღებს¹⁰³. გაგიდის გრძელყუნნიანი ისრისპირები
გვიანბრინჯაოს სანყისი პერიოდით უნდა განისაზღვროს.

4. გაგიდის მასალებში 3 ყუამილიანი ცულია წარმოდგენი-
ლი (ტაბ. II₁₁₋₁₃). ერთი ნიმუში სრულადაა შემონახული, გააჩნია
მრგვალხვრელიანი საშუალო ზომის ყუა, რომელიც წინა მხრი-

102 ჯიბლაძე ლ. კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა
სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია და პერიოდიზაცია, თბ., 1997. ტაბ. IX.

103 ჯაფარიძე ო. ქართველი ტომების ისტორიისათვის ლითონის წარმოების
ადრეულ საფეხზე. თბ., 1961, გვ. 159, სურ. 33, 23.

დან ოდნავ დაქანებულია. ახასიათებს მსუბუქად მოხრილი ტანი, მომრგვალებული პირით. მეორე ეგზემპლარს გააჩნია წინა მხრიდან საჭრელი მრგვალხვრელიანი ყუა ზემოდან დატანილი განივი ქიმიტ (ტაბ. II₂). აქვს შვერილი ტანი და მომრგვალებული პირი. მესამე ყუამილიანი ცული პატარა ზომისაა. აქვს წელში ძლიერ მოხრილი ნამგლისებური მოყვანილეობის ტანი, სწორი სოლისებური ფორმის პირი (ტაბ. II₃). ამ ცულის ყუა არ არის შემორჩენილი. გაგიდის ყუამოლიანი ცულები გარკვებული დეტალების მიხედვით შეხების ნერტილებს პოულობს ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის, ორბელისა და ზემო სვანეთის (მხედველობაში გვაქვს ზოგიერთი ტიპი) ამ რიგის იარაღთან¹⁰⁴. ისინი ტიპოლოგიურად უფრო ადრეული ჩანს კოლექციაში შემავალ სხვა ნივთებთან შედარებით.

ვფირიქრობთ, ყოველივე ამის გათვალისწინებით გაგიდის ბრინჯაოს ყუამილიანი ცულები განისაზღვროს ძვ.წ. II ათასწლეულის პირველი ნახევრის შუა ხანებით (დაახლოებით ძვ.წ. XVIII-XVII სს-ები).

5. სოფ. გაგიდაში მოპოვებულ ბრინჯაოს მასალებში 4 ცალი მრგვალგანივკვეთიანი ნაჭედი დისკოსებრთავიანი საკინძი შედის, რომელსაც ღეროზე დატანილი აქვს მრგვალი ხვრელი (ტაბ. III_{2,3,4,6}). ანალოგიური საკინძები გვხვდება ბრილის (ადრეული კომპლექსები), მოდინახეს (შუაბრინჯაოს ხანის სამარხები), თლიასა და ნალვლის სამაროვნებზე¹⁰⁵. სავარაუდოა, რომ გაგიდის დისკოსებრტანიანი საკინძები დათარიღდეს შუაბრინჯაოს მიწურულით და გვიანბრინჯაოს საწყისი პერიოდით.

104 ბარამიძე მ. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძვ.წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარის (ძირითადი პრობლემები). სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 1999 გვ. 14; ჯიბლაძე ლ. კოლხეთის დაბლობის ძვ.წ. III-II ათასწლეულის ნამოსახლარები. სადოქტორო დისერტაცია, ხელნაწერი. თბ., 2002, ტაბ. III; ლომთათიძე გ. კლდეეთის სამაროვანი, თბ. 1957, სურ. 1; ქორიძე დ. კოლხური კულტურის ისტორიისათვის, თბ., 1965, გვ. 163.

105 ბარამიძე მ. ბრილის აკლდამა, – არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1960, თბ., 1961, გვ. 11-12; ლომთათიძე გ. ახლადაღმოჩენილი სამარხი მოდინახედან. – ნარკვევები, III, 1997, გვ. 9, სურ. VIII; ლომთათიძე გ. მოდინახეს შუაბრინჯაოს ხანის სამარხები. – არქეოლოგიური ჟურნალი, II, 2002, გვ. 14; Техов В.Б. Тлийский могильник. Тб., 1980, გვ. 24; Техов В.Б. Центральный Кавказ в XVI-XV вв. до н.э. М., 1977, სურ. 218.

6. ბრინჯაოს ერთ-ნახევარი სპირალი ან აგრაფის რგოლი 3 ცალითაა წარმოდგენილი (ტაბ. IV₁₁₋₁₃). ისინი ოვალურ და მრგვალგანიკვეთიანია. ბრინჯაოს ერთ-ნახევარი სასაფეთქლე ხვიებს მოქმედების დიდი ქრონოლოგიური დიაპაზონი გააჩნია. მიუხედავად ამისა, არქეოლოგიურ კულტურებში მაინც დგინდება მათი გავრცელების სივრცე, ზედა და ქვედა ქრონოლოგიური საზღვრები. კოლხეთში ერთნახევარი სასაფეთქლე ხვიები ჩნდება ძვ.წ. III ათასწლეულის მინურულით დათარიღებული ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის ნამოსახლარზე (VIII ფენა)¹⁰⁶. ასევე წარმოდგენილია იგი ადრებრინჯაოს დასასრულისა და გვიანბრინჯაოს დასაწყისის ეშერის და ოთხარის დოლმენებში¹⁰⁷.

გაგიდის ერთ-ნახევარი ხვიის რგოლები ტიპოლოგიურად ახლოს დგას ჩამოთვილი ძეგლების ანალოგიურ ნივთებთან. თანმხლებ მასალებთან ერთად ეს ფაქტი გვაძლევს საშუალებას გაგიდაში გამოვლენილი ერთ-ნახევარი სასაფეთქლე რგოლები დავათარილოთ შუაბრინჯაოს მინურულითა და გვიანბრინჯაოს სანყისი პერიოდით.

7. გაგიდის კოლექციაში მრავალღეროიანი, სპირალურბოლოებიანი (სათვალისებური ფორმის) დუგმა 6 ეგზემპლარადაა წარმოდგენილი (ტაბ. IV₁₄₋₁₉). ისინი სხვადასხვა ზომისაა. 3 ერთეული სრულადაა შემორჩენილი, ხოლო დანარჩენზე წარმოდგენა გვექმნება ფრაგმენტების მიხედვით. ეს ნივთები შუაბრინჯაოს მინურულსა და გვიანბრინჯაოს სანყის ეტაპს უნდა მიეკუთვნოს. თითქმის სინქრონულ პერიოდში იჩენს თავს ანალოგიური ნივთები მოდინახეს, ბრილის, წალვლისა და თლიას სამაროვნებზე¹⁰⁸, ასევე მესხეთ-ჯავახეთში¹⁰⁹. მრგვალგანიკვეთღეროიანი სოკოსებრთავიანი საკინძი ყელდაგრეხილღეროიანია. შუა ნაწილში

106 ჯიბლაძე ლ. კოლხეთის დაბლობის ძვ.წ. III-II ათასწლეულის ნამოსახლარები. სადოქტორო დისერტაცია, ხელნაწერი. თბ., 2002, ტაბ. 2XXVI16

107 ჯაფარიძე ო. ქართველი ტომების ისტორიისათვის ლითონის წარმოების ადრეულ საფეხზე. თბ., 1961. გვ. 222, სურ. 47; Цвинария И.И. Новые памятники дольменной культуры Абхазии. Тб., 1990. 26, ტაბ. 288,32.

108 რამიშვილი ალ. შიდა ქართლის ბრინჯაოს ხანის ფინალური სტადიების არქეოლოგიური პრობლემები. სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 1998. ნახ. 4651,2; Техов В.Б. Тлийский могильник. Тб., 1980. ტაბ. 87, 99.

109 ლომთათიძე ე. ახლად აღმოჩენილი სამარხი მოდინახედან. – ნარკვევები, III, 1997, გვ. 3-11.

დატანილი აქვს მრგვალი ხვრელი (ტაბ. IV₄). მეორე ლურსმნისებურთავიანი საკინძი უფრო მცირე ზომისაა. გააჩნია ბრტყელი თავი, მრგვალი ღერო და ზედა ნაწილში დატანილი ხვრელი (ტაბ. IV₇).

კოლხეთის დაბლობზე ამ ტიპის საკინძები იშვიათად გვხვდება. ისინი სათავეს იღებენ შუაბრინჯაოს პერიოდიდან (ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის V ფენა) და განაგრძობენ არსებობას გვიანბრინჯაო ადრერკინის ხანაშიც (ჩოლოქი IV ფენა, ნაოხვაუმუ III ფენა). აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ლურსმნისებური და სოკოსებურთავიანი საკინძები დასტრუდება შუაბრინჯაოს ხანაში და ფართოდ მკვიდრდება მომდევნო პერიოდში. გაგიდას მოხსენიებული საკინძები ტიპოლოგიურად ახლოს დგას როგორც კოლხეთის დაბლობზე, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ცნობილ ლურსმნისებურ და სოკოსებურთავიან საკინძებთან. სავარაუდოა, რომ ისინი განისაზღვროს გვიანბრინჯაოს სანყისი ეტაპით.

კოლექციაში გვხვდება ჩვენთვის გაურკვეველი დანიშნულების მქონე, ორბურცობიანი ნივთი, რომელიც შესაძლოა კალისაგან იყოს დამზადებული (ტაბ. IV₉). ამ ნივთის მეტალოგრაფიული ანალიზის ჩატარება, სამწუხაროდ, ვერ მოხერხდა.

გაგიდის მასალებში ერთი მინიატურული ფორმის საკიდა ნარმოდგენილი. იგი მომრგვალებულღეროიანია, აქვს გახვრეტილი ყუნწი. სფეროსებური დაბოლოებები ხუთი კოპითაა შემკული (ტაბ. IV₁₀). ეს ნივთიც გვიანბრინჯაოს სანყისი პერიოდისა ჩანს.

გაგიდის კოლექციაში შუაბრინჯაოს მინურულისა და გვიანბრინჯაოს სანყისი პერიოდის სხვადასხვა ტიპის საკინძებია ნარმოდგენილი. მრგვალღეროიანი, ჯვრისებურთავიანი ორი საკინძი შუაში დატანილი ხვრელით (ტაბ. IV_{2,3}); მომრგვალებულღეროიანი გახვრეტილი ყუნწიანი საკინძი, რომლის სფეროსებური დაბოლოებები ხუთი კოპითაა შემკული (ტაბ. IV₁). მრგვალღეროიანი ორი საკინძი, რომელთაც ტანის ზედა და შუა ნაწილში დატანილი აქვთ მრგვალი ხვრელი. საკინძებს თავთან გააჩნია გამონაზარდები, დატოტვილია ორად და ოთხად (ტაბ. IV₅₋₆). მათ შორის ერთი საკინძი, როგორც ჩანს, ორ ნაწილადაა ნარმოდგენილი (ტაბ. IV₅₋₂₀). ზედა ნაწილი დატოტვილია და ზემოდან აზის

სპირალისებური ხვეული. კოლექციაში ყველაზე გვიანდელს ნარ-
მოადგენს გაურკვეველი დანიშნულების რკინის ნივთი, რომელიც
გარედან სქელი ჟანგითაა დაფარული (ტაბ. IV_გ).

ამგვარად, გალის რაიონის სოფელ გაგიდაში აღმოჩენილ
ბრინჯაოს მასალის სახით მინიშვნელოვან არტეფაქტებთან
გვაქვს საქმე. მვლევარები გაგიდის კოლექციას შუა და გვიან-
ბრინჯაოს ხანით (ძვ.წ. XVIII-XV სს-ები) ათარიღებენ¹¹⁰ კოლექცი-
აში შემავალი ნივთების სიმრავლე და მრავალფეროვნება ნათე-
ლყოფს, რომ ისინი უეჭველად სამაროვანს განეკუთვნებიან. ამ
მასალის მნიშვნელობა იმითაცაა მნიშვნელოვანი, რომ კოლხეთის
დაბლობის ტერიტორიაზე დღემდე არ გამოვლენილა შუა და გვი-
ანბრინჯაოს ხანის სანყისი პერიოდის სამაროვნები და მათგან
მომდინარე მასალები.

R. Khvistani

RECENT ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES IN THE VIL- LAGE OF GAGIDA (GALI DISTRICT) DATING TO THE MID- DLE AND BEGINNING OF THE LATE BRONZE AGE.

(Summary)

Numerous bronze artefacts from the village of Gagida, coastal line
of gali district, represent casual finds, The diversity and composition fo
the bronze collection affords the authors to conclude that the archaeolog-
ical material from v. Gagida comes from a collapsed (or gobbed) necrop-
olis (or bourials). The present discovery is especially noteworthy owing
to the fact that no necropolis and their contents of the Middle-beginning
of the late Bronze Age have been unearthed hitherto on the territory of
Kolkheti Lowland.

The authors define the chronology of the collection at 18th-15th cent.
B. C.

110 ლ. ჯიბლაძე, რ. პაპაუაშვილი, რ. ხვისტანი. შუა და გვიანბრინჯაოს ხანის
სანყისი პერიოდის არქეოლოგიური აღმოჩენა... გვ. 76.

ტაბულების აღწერილობა

tab. I _ 1-13. Subispirebi.

tab. II _ 1-10. satevrispherebi, 11-13. brinjaos yuamiliani culebi.

tab. III _ 1,5. grZelyunwiani isrispirebi; 2, 3, 4, 6. diskoseburTaviani sakinZebi.

tab. IV _ 1. sferosebrTaviani xuTi kopiT Semkuli sakinZi; 2, 3. jvrisebrTaviani sakinZebi; 4. sokosebrTaviani da grexilReroiani sakinZi; 5,6. mrgvalReroiani sakinZeebi, romlebsac TavTan gaaCnia orad da oTxad datotvili Sverili; 7. lursmnisebrTaviani sakinZi; 8. gaurkveveli daniSnulebis rkinis nivTi; 9. gaurkveveli daniSnulebis mqone nivTi ori burcobiT; 10. miniaturli formis sakidi; 11-13. 1,5 agrafis xviebi; 14-19. spiralurboloebiani dugmebi; 20. sakinZis fragmenti zemodan spiraluri xveuliT.

Description of the Plates and Figures

Pl. I _ I-13. Spearheads

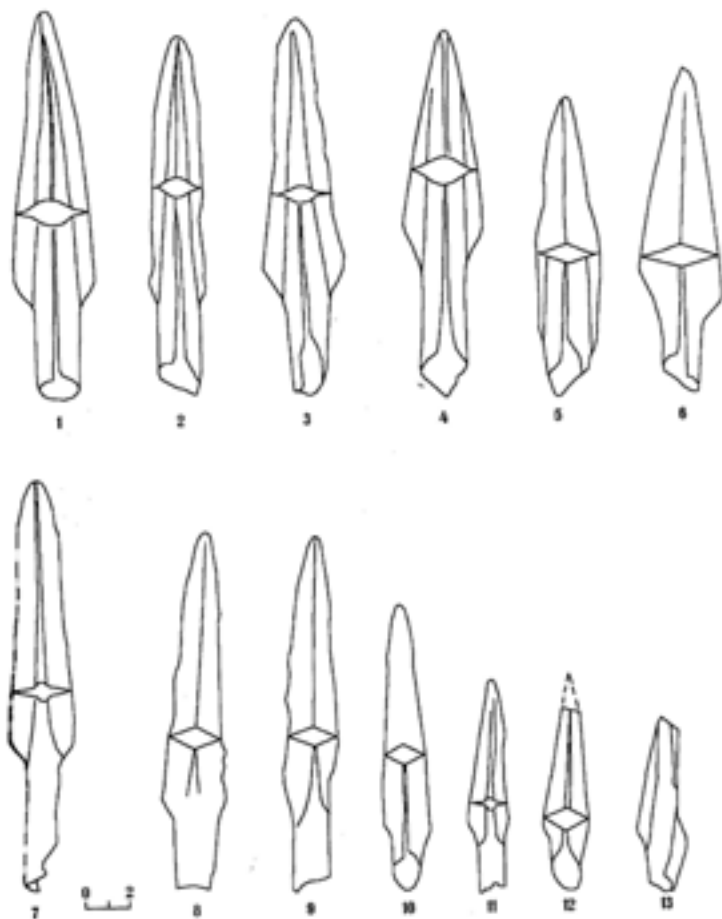
Pl. II _ 1-10. Blades of daggers; 11-13. Tube socketed bronze axes.

Pl. III _ 1-5. Long shaft arrowheads; 2, 3, 4, 6. Discoid pins.

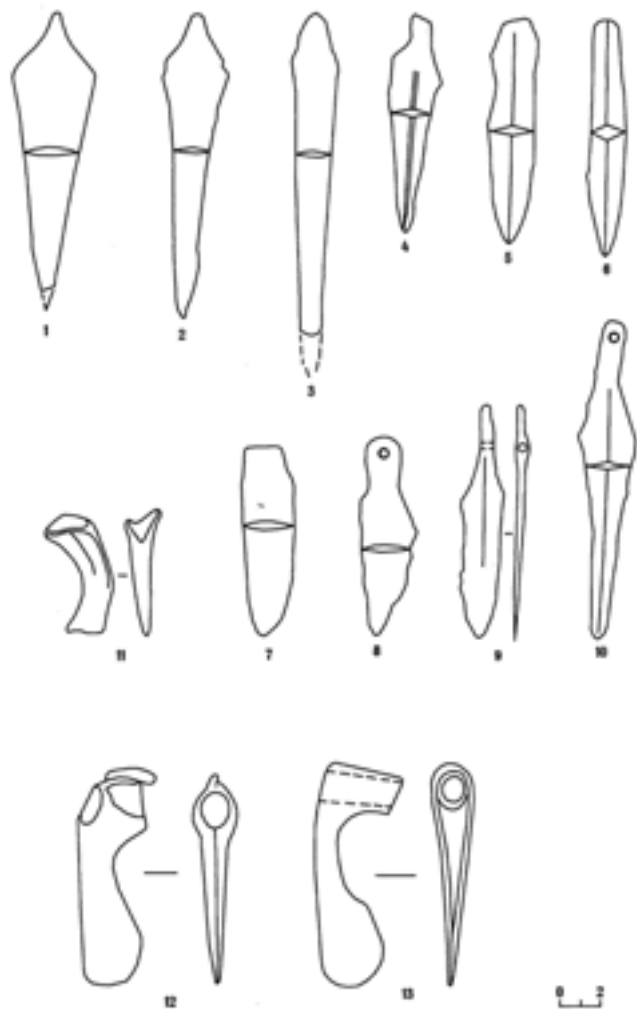
Pl. IV _ 1. pin with spheroid heads adorned with five bosses; 2, 3. Pin with cross-shaped heads; 4. Pin with mushroom-shaped head; 5-6. Pins with the heads, divided into two and four part projections; 7. Pin with nail-shaped head; 8. Iron item of ambiguous design; 9. An item of ambiguous design, in the shape of a female breast; 10. Tiny pendant; 11-13. agraffe coils; 14-19. Spiral shaped hooks; 20. Fragment of a pin with a spiral coil.

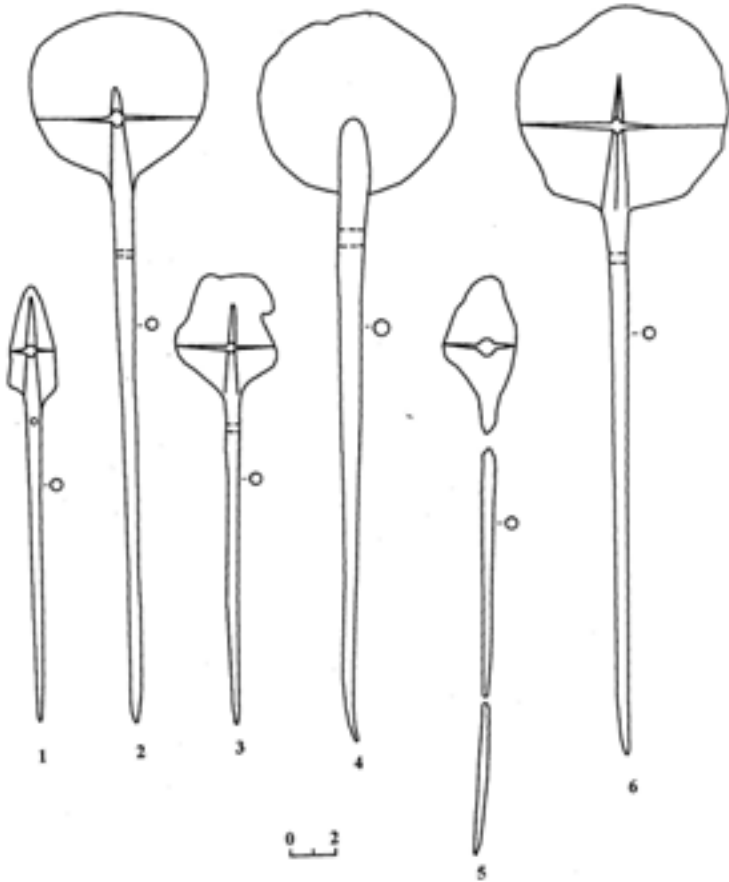
ტაბულეზი

ტაბ. I

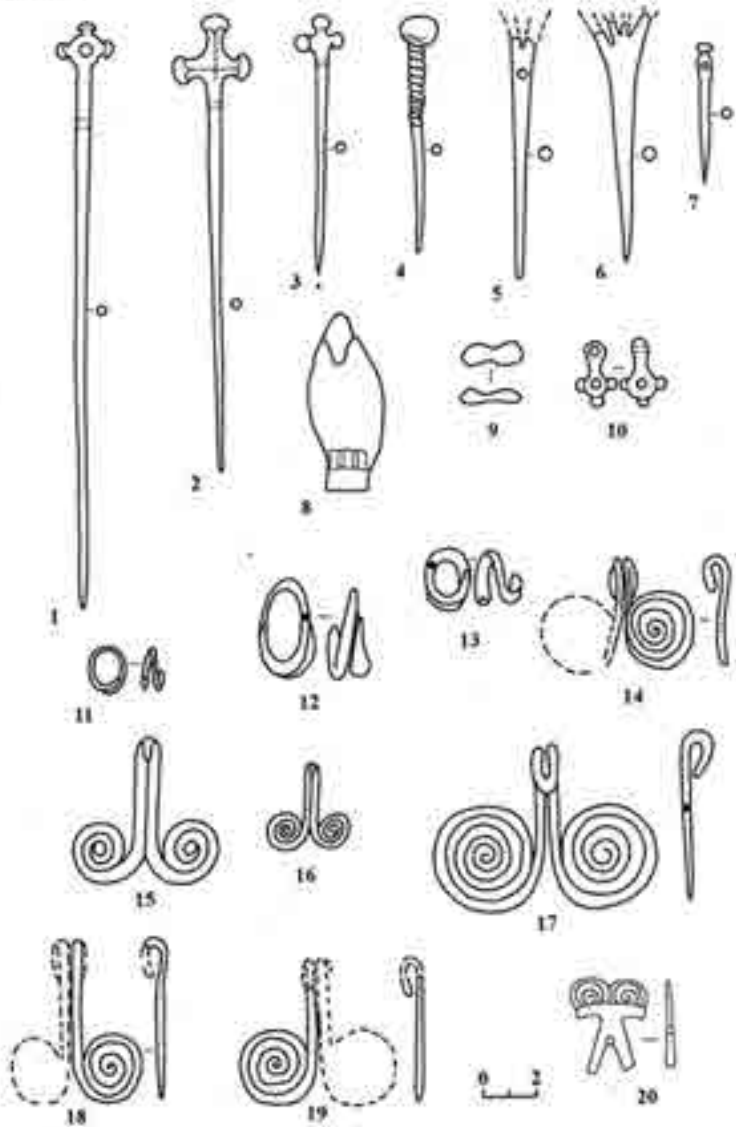


குடம். II





சூ. IV



ემილია ალავერდოვი,
სოციალური მეცნიერებების აკადემიური დოქტორი,
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
ასისტენტ – პროფესორი

დარეჯან ცუცქერიძე,
ისტორიის აკადემიური დოქტორი,
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
ასისტენტ – პროფესორი

სახალხო დიპლომატიის როლი ოკუპაციის პირობებში

კონფლიქტი კაცობრიობის განვითარების თანამდევი მოვლენაა. კონფლიქტის ფენომენს ჯერ კიდევ ანტიკური ხანის ავტორები ცდილობდნენ ჩასწვდომოდნენ. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია, ჰერაკლიტეს ნააზრევი, რომლის თანახმადაც, ომი ყველაფრის მამა და ყველაფრის მეფეა. მისით ენიჭება ზოგს ღმერთად ყოფნა, ზოგს ადამიანად, ზოგს მონად... ჰერაკლიტეს მსჯელობა სამეცნიერო ლიტერატურაში კონფლიქტის ახსნის პირველ რაციონალურ მცდელობადაა მიჩნეული, კონფლიქტი საზოგადოებრივი ცხოვრების ატრიბუტად, მისი განვითარების პირობადაა წარმოდგენილი¹¹¹. ჰერაკლიტეს ნააზრევი ანტიკური პერიოდის კიდევ ერთმა ავტორმა ეპიკურემ გაიზიარა, რომელიც იმავდროულად მიიჩნევდა, რომ შეჯახებების უარყოფითი შედეგები ადამიანებს როდესმე მუდმივი მშვიდობის პირობებში ცხოვრებას აიძულებენ. აქედან გამომდინარე, სამეცნიერო ლიტერატურაში გვხვდება მოსაზრება, რომ კონფლიქტის პირველ თეორიულ განსჯებს არაკონფლიქტური საზოგადოების შესახებ თვალსაზრისი დაემატა¹¹². მას შემდეგ სხვადასხვა დროისა და ეპოქის მოაზროვნეები

111 Дмитриев А. В. Конфликтология, Гардарики, МОСКВА, 2000. <http://vk.com/doc-21140581-9443871?dl=e949236fd833351fb5>

112 Дмитриев А. В. იგივე, 2000.

კონფლიქტის შესახებ იდეებს სხვადასხვაგვარად ავითარებენ, მაგალითად, მე-18 საუკუნეში კრიტიკას გამოთქვამდნენ ფრანგი განმანათლებლები. კიდევ უფრო მოგვიანებით მოსაზრებების მთელი რიგი გამოითქვა, რომელთა თანახმადაც, კონფლიქტი და შეჯახებები გარდაუვალი მოვლენაა¹¹³. სამყარო დღესაც აღსავსეა კონფლიქტებითა და დაპირისპირებებით. კაცობრიობის განვითარების მიუხედავად, მათი რიცხვი არ კლებულობს. დროთა განმავლობაში იცვლება მხოლოდ მასშტაბები, გამოვლინების ფორმები, სახეები. მე-20 საუკუნეში, ცივი ომის დასრულების შემდეგ, კიდევ ერთხელ გაჩნდა იმედი, რომ კაცობრიობა შედარებით მშვიდობიანი განვითარების ფაზაში გადავიდოდა. თუმცა, მალევე სხვადასხვა სახის რელიგიურმა, ეთნიკურმა, ტერიტორიულმა კონფლიქტებმა იჩინა თავი. ღია, შეიარაღებულმა კონფლიქტებმა პოსტ-საბჭოთა სივრცეც მოიცვა და უამრავი ადამიანის სიცოცხლე შეინირა. დროთა განმავლობაში, ღია, შეიარაღებული კონფლიქტები შეწყდა, მაგრამ არ დასრულებულა. არაერთი მათგანი გაყინულ კონფლიქტში გადაიზარდა. მართალია, გაყინული კონფლიქტის“ პირობებში შეიარაღებული დაპირისპირება შეწყდა, მაგრამ პრობლემა მოუგვარებელი დარჩა და მისი განახლების საფრთხეები კვლავაც არსებობს.

დღეს, ცივილიზებული სამყაროსათვის, მშვიდობიანი მეთოდებით კონფლიქტის დარეგულირება უპირობო არჩევანია. იგი მისაღებია, მაგრამ რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, რთულად მისაღწევი. დროთა განმავლობაში, სხვადასხვა ეთნოსისა და კონფენსიის ადამიანები, ერთ დროს თანაცხოვრებას მიჩვეულნი, კულტურულ, ყოფით და მსოფლმხედველობრივ დონეზე უცხოვდებიან. რთულია თანამშრომლობამდე მისასვლელი გზები, ნდობის აღდგენა, რაც ჟამთა სვლასა და თაობათა ცვლასთან ერთად კიდევ უფრო რთულდება. შესაბამისად, ნდობის აღდგენის გზები და საშუალებებიც უფრო ბუნდოვანი ხდება. ამიტომ მეცნიერები, მკვლევრები, პოლიტიკოსები, ძალისხმევას არ იშურებენ კონფლიქტის დასრულების ალტერნატიული გზების საძიებლად. საზოგადოებაში ნელ-ნელა ფეხს იკიდებს მოსაზრება, რომ ოფიციალური დიპლომატია საკმარისი აღარაა და

113 Дмитриев А. В. იგივე, 2000.

სახალხო დიპლომატია მეტ აქტუალობას იძენს. იგი ნდობის აღდგენის ის საშუალებაა, როდესაც მთავარი ძალა საზოგადოება და მასში აღმოცენებული ინიციატივებია. სახალხო დიპლომატიის პირობებში ადამიანები მეტად გამოხატავენ თავიანთ გრძნობებს, ურთიერთობებიც შედარებით ღია, გახნილი და გულწრფელია, ვიდრე ამის საშუალებას ოფიციალური დიპლომატია იძლევა. ეს ყოველივე ადამიანებს თანაცხოვრების დადებით მხარეებს ახსენებს, აახლოვებს. სახალხო დიპლომატიის საფუძველი ტოლერანტობა, თანამშრომლობა, კომპრომისი, დიალოგია. ესაა „ჩატიხილი ხიდის“ გამოლიანებისა და აღდგენის მცდელობის ჰუმანური აქტი, რომელსაც წარმატების შემთხვევაში კეთილდღეობა და გამრჯვების სიხარული მოაქვს. უარყოფს ომს, ძალადობას, მოსყიდვას, ტყუილს¹¹⁴, სიძულვილის წარმომშობ ე.წ. სოციალურ ეგოიზმს. მისი განმასხვავებელი ნიშანი და მთავრი პრინციპია არა უთხრას ძალადობასა და ომს, როგორც კონფლიქტის გადაჭრის გზას¹¹⁵. წარმატებული სახალხო დიპლომატიისათვის მნიშვნელოვანია მაღალი სამოქალაქო და პოლიტიკური კულტურის მქონე ძლიერი სამოქალაქო საზოგადოება, რომლის მთავარი მამოძრავებელი ღერძი მშვიდობის მშენებლობაა. ასეთი საზოგადოების არსებობის პირობებში სახალხო დიპლომატიისთვის აუცილებელი საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, გაერთიანებები, საინიციატივო ჯგუფები იქმნება, რომელთა აქტივობის საშუალებითაც, კონფლიქტის დასრულების პერსპექტივა მეტია. სახალხო დიპლომატიის დროს იზრდება ინდივიდუალური ჩართულობაც, რაც პრობლემის გადაწყვეტის ერთობლივი გზების ძიების მოტივაციის ამაღლებას უწყობს ხელს, მაგრამ იმაზეც მიუთითებს, რომ სახალხო დიპლომატია რთულია, ვინაიდან ცალკეული ინდივიდების პასუხისმგებლობა, რომელიც მთელი ქვეყნის ბედზე ეკისრებათ მნიშვნელოვნად იზრდება¹¹⁶. ჩვენი აზრით, ნდობის აღსადგენად, სახალხო დიპლომატიის ფარგლებში, აუცილებე-

114 Чеучев Н.Ш. Народная дипломатия как средство разрешения социальных конфликтов. Цели и задачи Центра, file:///C:/Users/user/Downloads/narodnaya-diplomatiya-kak-sredstvo-razresheniya-sotsialnyh-konfliktov-tseli-i-zadachi-tsentra.pdf.

115 Чеучев Н.Ш. გამოყენებული ნაშრომი.

116 Кульчицкая Д. Что лучше для разрешения конфликта: сотрудничество, избегание или компромисс, <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-12565/3/>

ლია ისეთი ქმედებები, რომლებიც „ყინულის გაღობას“ უწყობენ ხელს. კერძოდ, მნიშვნელოვანია სტერეოტიპების დაძლევა, კონფლიქტური სიტუაციის მნიშვნელოვანი თანხმლები ნაწილის „სხვა“-თა უარყოფითი ხატის შეცვლა¹¹⁷, ემპათიის გამოყენება, ეფექტური კულტურათაშორისი კომუნიკაცია, კულტურის ფაქტორის გამოყენება, კულტურული, სპორტული, სამეცნიერო ღონისძიებების დაგეგმვა და ა.შ.

ჰეტეროსტერეოტიპები, სხვა ეთნოსების შესახებ შეფასებითი განსჯები, დადებითი ან/და უარყოფითი, ეთნოსებს შორის ურთიერთობის პირადი და ისტორიული გამოცდილების შედეგად ყალიბდება და საზოგადოებრივ და პირად ცნობიერებაში არსებობს. იგი შეიძლება ჩამოყალიბდეს კულტურათაშორისი ურთიერთობების პროცესში, მასმედიის ზეგავლენით და ა.შ. ინფორმაციის, ან იდეოლოგიის გავლენით, სხვა სახის სტერეოტიპთან შედარებით უფრო ნეგატიური შეიძლება იყოს, მაგრამ უფრო მოძრავი, ცვალებადი და დინამიკური, ამიტომ მასზე ზემოქმედება, სწორად დაგეგმილი აქტივობის პირობებში შედარებით ადვილია¹¹⁸. სტერეოტიპებზე მუშაობა, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს „სხვა“-ზე უარყოფითი წარმოდგენის შერბილებას, დროთა განმავლობაში კი უარყოფითის დადებითით შეცვლას. ემპათიის საშუალებით კომუნიკაციის პროცესში სხვა ადამიანის შეგრძნებების უკეთ აღქმა, წარმოდგენა და წარმოსახვა შესაძლებელი¹¹⁹. ამ ყველაფრის განსახორციელებლად კი ეფექტური კულტურათაშორისი კომუნიკაციაა საჭირო. აქვე გვინდა დავძინოთ, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობს კულტურათაშორისი ურთიერთობის თეორიები, ყურადღებას ე.წ. კონფლიქტის თეორიაზე გავამახვილებთ, რომელიც ურთიერთობის ბარიერებს ასახავს. აღნიშნული თეორიის მიხედვით, კონფლიქტი სოციალ-

117 Леонова И.Ю. Влияние межличностного доверия на восприятие другого в конфликте, <http://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-mezhlichnostnogo-doveriya-navospriyatie-drugogo-v-konflikte>

118 Шевелева И. П., ЭТНИЧЕСКИЙ СТЕРЕОТИП КАК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРЫ, <http://dspace.nbu.v.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73785/20-Shevelyeva.pdf?sequence=1>

119 Фрик Т. Б. Основы межкультурной коммуникаций, Издательство Томского политехнического университета, 2013

ური ქმედების ფორმაა, რომელიც კულტურის ნორმებით რეგულირდება, შესაბამისად, თითოეულ კულტურაში არსებობს კონფლიქტური მოდელი¹²⁰. ამ თეორიის მოშველიებით ყურადღებას შემდეგზე ვამახვილებთ, სახალხო დიპლომატიის პროცესში ჩართული ადამიანებისათვის განსხვავებული კულტურის მატარებელი ადამიანისგან გარკვეული სახის ქმედება ნაკლებად გასაგები, მიუღებელი შეიძლება აღმოჩნდეს. ამიტომ უნდა გვახსოვდეს, რომ კულტურული ნორმებით დარეგულირებული სოციალური ქმედების ნებისმიერი ფორმა ჩვენს ცნობიერშია გამყარებული და შესაბამისად, მნიშვნელოვანია მიდგომების შეცვლა და არა გაუგებრობისათვის ხშირად თანმდევი გაუცხოვება. სახალხო დიპლომატიის ფარგლებში უნდა მოხდეს კულტურული ფაქტორების გამოყენება, მატერიალური და სულიერი კულტურის ძეგლების მუდმივი „გახსენება“, ვინაიდან კულტურა ის ფასეულობაა, რომელიც წარსულთან გვაკავშირებს, ანმყოსათვის მყარ საყრდენს გვაძლევს და მომავლისაკენ გზას გვიკვალავს. კულტურა ყველასია, ყველაზე და ყველაფერზე მაღლა მდგომი¹²¹. საზოგადოების სახით ადამიანების არსებობა კულტურის გარეშე წარმოდგენილია, ამიტომ კულტურა იმავდროულად გამორჩეულად საზოგადოებრივ ხასიათს ატარებს¹²². დაპირისპირებული მხარეები სწორედ „კულტურის ენაზე“ უნდა ესაუბრონ ერთმანეთს, იგი შერიგებისა და ნდობის აღდგენის გზაა. ნებისმიერი სახის აქტივობას ამ მიმართულებით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება და მშვიდობის შენებას ემსახურება, რაც ჩვენი საზოგადოების მთავარი პრიორიტეტად უნდა იქცეს. საყურადღებოა სპორტული, ასევე სამეცნიერო ღონისძიებების ჩატარება, საგანმანათლებლო აქტივობების განხორციელება.

წარმატებული სახალხო დიპლომატიისათვის მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია, საზოგადოების თეორიული მომზადება, რისი განხორციელებაც, არასამთავრობო ორგანიზაციების, საინიციატივო ჯგუფების, კერძო ინიციატივების საშუალებითაა შესაძლებელი

120 Фрик Т. Б. იგივე` 2013,

121 საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის ეროვნული პოლიტიკა, თბ. 2014.

122 Чернявская Ю. Народная культура и национальные традиции, <http://www.gumer.info/bibliotek-uks/Culture/Chern/08.php>

ლი. ასევე მნიშვნელოვანია, სპეციალური ცოდნით აღჭურვილი ადამიანების მობილიზება და სამშვიდობო პროცესში ჩართვა. საზოგადოებაში თუ იქნება მზაობა და სიმნიფე, პროცესი ქვემო-დან, საზოგადოებიდან თუ იქნება მართული, ნდობის აღდგენისა და კონფლიქტის დასრულებისათვის უფრო მეტად ხელსაყრელი გარემო შეიქმნება.

„კულტურის პარადოქსი“ და XX საუკუნის 20-30-იან წლებში და „ახალი აღორძინების“ პერსპექტივები

XX საუკუნის დასაწყისში ცნობილმა გერმანელმა ისტორიკოსმა და ფილოსოფოსმა ოსვალდ შპენგლერმა თავის წიგნში „ევროპის აღსასრული“ მეცნიერულად დაასაბუთა, რომ ყველა კულტურას, ადამიანის ასაკის მსგავსად გააჩნდა სიყრმის, მონიფულობისა და სიბერის პერიოდები, რომელიც გარდაცვალებით დამთავრდებოდა. გერმანელი მოაზროვნის თანახმად, მეოცე საუკუნე ევროპული კულტურის დაცემით დასრულდებოდა, რასაც ცივილიზაციად გარდაქმნა მოჰყვებოდა. ვფიქრობთ, შპენგლერი მართალი აღმოჩნდა. არასოდეს დასავლური კულტურა ისეთ კრიზისში არ ყოფილა, როგორც დღესაა. სულიერების კრიზისი შეინიშნება ყველგან და ყველაფერში. კაპიტალის მომძლავრებამ, შეუქცევადმა ინტეგრაციულმა პროცესებმა, უნიფიცირებული მსოფლიოს ფორმირებამ თითქოს არ დატოვა ადგილი ადამიანის სულიერი შემოქმედებისათვის. თანამედროვე ჰედონისტურმა შემეცნებამ მთლიანად მოიცვა ევროპული საზოგადოება. მთავარია დატკბე „ერთი დღით“, იცხოვრო როგორც გინდა, რაც დაშვებულია კანონის ფარგლებში, დანარჩენი არაა საინტერესო. ცხადია, არის ცალკეული ინტერესი ნარსულისადმი, ტრადიციებისადმი, იხსნება „ფეშენებელური“ მუზეუმები, აქა-იქ გამოჩნდება საინტერესო „ლიტერატურული მარგალიტები“, სრულდება ახალი მუსიკალური ნაწარმოებები, მაგრამ ყველაფერი ეს ატარებს ეპიზოდურ ხასიათს და რაც მთავარია კეთდება ისე, რომ ყველაფერი ეს თითქოს ადამიანური ცხოვრების ორგანული ნაწილი კი არ არის, არამედ ისტორიული მესხიერებით გამონწვეული მოვლენა, რომლითაც შეიძლება გაერთო.

კულტურის კრიზისს, ცხადია, თავისი ღრმა ფესვები და

მიზეზები გააჩნდა და დღესაც გააჩნია. იგი ეპოქითაა განპირობებული. ყველა დიდი კულტურული ქმნილება ეპოქამ წარმოშვა. ეპოქის სულით იყო განპირობებული ისეთი სოციო-კულტურული მოძრაობები ევროპაში, როგორცაა რენესანსი და რეფორმაცია, ეპოქამ წარმოშვა რუსთაველი საქართველოში, ფირდოუსი ირანში, შექსპირი ინგლისში, ჰიუგო საფრანგეთში. ისტორიული ეპოქავე ხდება კულტურის კრიზისის განმაპირობებელი ფაქტორი. ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 30-40-იან წლებში ცნობილი რუსი ფილოსოფოსი ნიკოლაი ბერდიაევი წერდა, რომ ადამიანებს შორის სოციალური ურთიერთობები სწრაფად იცვლებოდა. ამ ურთიერთობების ცვლილებაზე უდიდეს გავლენას ახდენდა ტექნიკა და მანქანა, რომელიც აუმჯობესებდა ადამიანებს შორის ურთიერთობას, მაგრამ იმავდროულად ინვევდა წყვეტას ადამიანთა შორის ურთიერთობების მოთხოვნილებაზე.¹²³ დღეს საქმე გვაქვს არანახულ მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან. ტექნოლოგიების განვითარებამ, კომპიუტერული სისტემების სრულყოფამ მსოფლიო კიდევ უფრო დააახლოვა და ურთიერთდამოკიდებული გახადა, მაგრამ ამან გამოიწვია მეტი ინდივიდუალური დამოუკიდებლობა. მეცნიერება, ცხადია, კულტურის განუყოფელი ნაწილია და როდესაც კულტურის კრიზისზე ვსაუბრობთ, ჩვენ მხედველობაში გვაქვს არა მეცნიერულ-ტექნიკური კრიზისი, არამედ სულიერების კრიზისი, რომელიც დგება დემოკრატიზაციისა და მასის ბატონობის ეპოქასთან ერთად. ვფიქრობთ ბერდიაევი სავსებით მართალი იყო, როდესაც კულტურის არისტოკრატიულ ხასიათზე ლაპარაკობდა. „კულტურა არასოდეს არ არსებულა მთელი მასისათვის და არასოდეს გამხდარა მისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების წყარო“.¹²⁴

ანტიკური, ბერძნულ-რომაული კულტურა მართლაც არისტოკრატიული საწყისით გამოირჩეოდა, არისტოკრატიული იყო რენესანსული კულტურაც. კულტურა ვითარდებოდა შემოქმედებით პროცესში. კულტურას, ცხადია, ჰქონდა სახალხო ხასიათი, მაგრამ იგი იყო ხალხის სულიერი შემოქმედების გამოხატულება და არა მისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება. იმ შემთხვევაშიც

123 О. Шпенглер, *Закат Европы*, Минск, 1998, გვ. 355.

124 იქვე.

კი, როცა ცდილობდნენ კულტურა ხალხის მოთხოვნების წყაროდ ექციათ, საპირისპირო შედეგებს იღებდნენ. ამის ნათელი მაგალითია საქართველოს კულტურული განვითარება XX საუკუნის 20-30-იან წლებში. ეს იყო კომუნისტური დიქტატურის დამყარებისა და განმტკიცების ეპოქა; საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთი ურთულესი, წინააღმდეგობებით აღსავსე პერიოდი, მაგრამ ამ ეპოქის კულტურა საქართველოში შეიძლება თამამად შევადაროთ რუსთაველის ეპოქის ხანის ქართულ კულტურას. მიუხედავად იმისა, რომ იგი წარმოუდგენლად რთულ პირობებში ვითარდებოდა და საბჭოთა პოლიტიკური სისტემა მის იდეოლოგიურ იარაღად გამოყენებას ცდილობდა, ქართულმა კულტურამ განვითარების არნახულ მასშტაბებს მიაღწია:

1930-1934 წლებში საქართველოში შემოღებულ იქნა საყოველთაო-სავალდებულო სწავლება. საშუალო სკოლაში სწავლება სამ საფეხურად მიმდინარეობდა: დაწყებითი, არასრული საშუალო და საშუალო. უმაღლესი განათლების ერთადერთ კერას თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი წარმოადგენდა. ამ უნივერსიტეტის შესაბამისი ფაკულტეტების ბაზაზე 20-30-იან წლებში დაარსდა თბილისის პოლიტექნიკური ინსტიტუტი, საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი და თბილისის სამედიცინო ინსტიტუტი.

ამავე პერიოდში შეიქმნა თბილისის სამხატვრო აკადემია. უმნიშვნელოვანეს მოვლენას წარმოადგენდა თბილისის კონსერვატორიისა და თბილისის საოპერო სტუდიის დაარსება.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ამავე დროს იყო პირველი სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულება. უნივერსიტეტი აძლევდა ტონს მეცნიერების ყველა დარგის განვითარებას. უნივერსიტეტელი მეცნიერები გახდნენ შემდგომში სხვა სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების დამაარსებელი. სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების შექმნა ინტენსიურად მიმდინარეობდა 20-30-იან წლებში. ნიკოლოზ მუსხელიშვილის თაოსნობით თბილისში დაარსდა მათემატიკის ინსტიტუტი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან ჩამოყალიბდა ფიზიკის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტი. ქართველოლოგიის განვითარების ისტორიაში ღირშესანიშნავი მოვლენა იყო ენის, ისტორიისა და

მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის დაარსება 1936 წელს. დიდმნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენდა 1941 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დაარსება.

აღნიშნულ პერიოდში ენათმეცნიერების სფეროში უმნიშვნელოვანესი გამოკვლევები ჰქონდათ აკაკი შანიძეს, გიორგი ახვლედიანს, არნოლდ ჩიქობავას და სხვებს. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის შესწავლის საქმეში განუზომელია კორნელი კეკელიძისა და პავლე ინგოროყვას წვლილი.

ქართული ისტორიოგრაფიის უდიდესი მოღწევები დაკავშირებულია ივანე ჯავახიშვილის და მისი მოწაფეების სახელთან. 1922-1941 წლებში გამოქვეყნდა ივანე ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორია“ მესამე წიგნი, „საქართველოს ეკონომიკური ისტორია“, „ქართული სამართლის ისტორია“ და სხვ. საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა პრობლემებს მიეძღვნა სარგის კაკაბაძის, სიმონ ჯანაშიასა და ნიკო ბერძენიშვილის გამოკვლევები. ქართულ ფილოსოფიურ სკოლას სახელი გაუთქვა შალვა ნუცუბიძემ. ფსიქოლოგიის დარგში მსოფლიო მნიშვნელობის შრომები შექმნა დიმიტრი უზნაძემ.

არნახულ წარმატებას მიაღწია ქართულმა მწერლობამ. მწერლებიდან განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია კონსტანტინე გამსახურდია, იოსებ გრიშაშვილი, მიხეილ ჯავახიშვილი, პავლე ინგოროყვა. ცისფერყანწელები პაოლო იაშვილი, ტიციან ტაბიძე, გიორგი ლეონიძე. ამავე პერიოდში მოღვაწეობს გენიალური ქართველი პოეტი გალაქტიონ ტაბიძე.

20-30-იან წლებში მოღვაწეობდნენ ცნობილი ქართველი მხატვრები გიგო გაბაშვილი, მოსე თოიძე, ლადო გუდიაშვილი, დავით კაკაბაძე და ა.შ. ამავე ეპოქამ შვა უდიდესი კომპოზიტორი ზაქარია ფალიაშვილი. 30-იან წლებში გაიბრწყინა ილიკო სუხიშვილისა და ნინო რამიშვილის ტალანტმა, რომლებიც ქართული ცეკვებით აოცებდნენ მსოფლიოს.

ყოველივე ეს არის არასრულყოფილი სია ქართული კულტურის მიღწევებისა XX საუკუნის 20-30-იან წლებში, მისი ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანს და ეს ხდება ქართველი ერის ისტორიის ერთ-ერთ ურთულეს მონაკვეთში, ეს არის ერთგვარი „კულტურული პარადოქსი“. აქამდე დაცემის პერიოდებში კულტურაც

ეცემოდა, მაგრამ დავით აღმაშენებლისა და თამარის ეპოქებში უმაღლეს მწვერვალს მიაღწია. კომუნისტური დიქტატურის დამყარების ეპოქა კი არის უდავოდ გამონაკლისი, რომლის მიზეზებზეც აქ არ შეეჩერდებით, მაგრამ ერთს კი ვიტყვით, რომ პირადად სტალინმა გარკვეული მოსაზრებით ამ კულტურულ აღმასვლაში დიდი როლი ითამაშა. ამ ეპოქაში მოხდა ქართველი ერის შემოქმედებითი პოტენციალის გაშლა. ამგვარი ქართული კულტურა იყო სახალხოც და იმავდროულად არისტოკრატიულიც. „სოციალურმა შეკვეთამ“ საპირისპირო შედეგი გამოიღო. მიუხედავად იმისა, რომ კომუნისტური რეჟიმი ყველაზე მეტად საუბრობდა ლიტერატურის პარტიულობაზე, სახალხო კულტურაზე, იმაზე, რომ კულტურა საზოგადოების ინტერესებს უნდა ემსახურებოდეს, კულტურის კრიზისი არ არის კომუნიზმის პირმშო, იგი ბურჟუაზიული ურთიერთობების ბობოქარმა განვითარებამ გამოიწვია. მასობრივი კულტურის ფორმირება ისევ დასავლეთში მოხდა, რომელშიც არაფერია სიღრმისეული და შემოქმედებითი. კულტურული ელიტა განიცდის სასიკვდილო აგონიას, მისი მორალური და მატერიალური მდგომარეობა სულ უფრო აუტანელი ხდება. ლიბერალურ დემოკრატიაში იგი დამოკიდებულია კაპიტალზე და მასის გემოვნებაზე, ავტორიტარულ დემოკრატიაში ან კომუნისტურში იგი უკავშირდება მსოფლმხედველობას, ხელისუფლებას, რომელსაც პრეტენზია აქვს მოახდინოს სულიერი შემოქმედების ორგანიზება.¹²⁵ ეს სიტყვები ბერდიაევმა გასული საუკუნის 30-იან წლებში, ემიგრაციაში დაწერა, მაგრამ მაშინ იგი ისე აქტუალური არ ყოფილა, როგორც დღესაა. ჩვენ ვხედავთ საქართველოს მაგალითზე როგორი კულტურა შექმნა ქართველმა ხალხმა კომუნისტური დიქტატის პირობებში, მაგრამ თავისუფალ საქართველოში მდგომარეობა მძიმეა. აქ არ გამოდგება მსჯელობა იმის შესახებ, რომ ჯერ დროა ამისათვის საჭირო. ის დიდი კულტურა, რომელზეც ჩვენ გვექონდა საუბარი, სწორედ საბჭოთა კავშირის არსებობის სანყის ეტაპზე შეიქმნა, სტალინის ეპოქაში, მაგრამ დამოუკიდებელ, თავისუფალ საქართველოში ღირებული ჯერჯერობით არაფერი იქმნება, თუ არ ჩავთვლით მცირე ჩამონათვალს. ყოველივე ეს ქართველი ერის სულიერი

125 О. Шпенглер, Закат Европы, Минск, 1998, გვ. 257

შემოქმედების დაკნინების ბრალი კი არა, ზოგადად კულტურის კრიზისის შედეგია. ასეთივე მდგომარეობაა მთელს ევროპაში, პოსტსაბჭოთა სივრცეში. გარდა ტექნიკური სრულყოფისა, გარდა იმისა, რაც ადამიანს ყოველდღიურად სჭირდება, არაფერი შემოქმედებითი ცივილიზებულ სამყაროში დღეს არ ხდება, იმიტომ რომ იგი საბოლოოდ იქცა სწორედ „ცივილიზაციად“, რაზედაც შპენგლერი სავსებით სამართლიანად მიუთითებდა. ამას კი გაცილებით ღრმა მიზეზები აქვს: „ყველა კულტურა ღრმა სიმბოლურ კავშირში იმყოფება მატერიასთან და სივრცესთან, რომლის საშუალებითაც იგი ცდილობს რეალიზაციას. როდესაც მიზანი მიღწეულია და იდეა ე.ი. მისი ყველა შინაგანი შესაძლებლობების რესურსი გარეგანში ამოწურული და დასრულებულია, კულტურა იყინება, კვდება, სისხლისგან იცლება, მისი ძალები იმსხვრევა და იქცევა ცივილიზაციად“.¹²⁶ ოსვალდ შპენგლერის ეს გენიალური შეფასება მარადიული შეფასებაა, რადგან კულტურა არის სულიერი (გონითი) და არა ნატურალისტურ-მეტაფიზიკური კატეგორია. სულიერი შემოქმედება კი არის სიმბოლური, ღვთაებრივი სამყაროდან წამოსული და მიწიერ სამყაროში მისი გამოვლენა სიმბოლურად ხდება. თანამედროვე ცივილიზაციამ კი ეს სიმბოლო, ეს კავშირი განწყვიტა, რამაც სულიერების დიდ კრიზისს დაუდო სათავე. მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ არ არის მოსალოდნელი „ახალი აღორძინების“, სულიერი აღორძინების ეპოქა, რომელიც ახალ შემოქმედებას დაუდებს სათავეს. ადამიანის სული დინამიურია და არა სტატიკური, რადგან კულტურა სულითი ფენომენია, უნდა ვივარაუდოთ, რომ კაცობრიობა სულიერებას დაუბრუნდება. ჩვენი აზრით, მას სხვა გზა არც აქვს, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი დაილუპება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. მერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული, საქართველოს ისტორია, თბ. 2002.
2. Н.А. Бердяев, Философия свободного духа, М. 1994.
3. О. Шпенглер, Закат Европы, Минск, 1998.

126 О. Шпенглер, Закат Европы, Минск, 1998. გვ. 167.

Zurab Kvetenadze
Georgian technical university
professor

„Cultural paradox“ prospects of the New Renaissance in the 20-30th years of the XX century

Summary

Today nobody doesn't surprises the criticism of a communistic era and communist regime, but there are phenomena which scientific analysis till today doesn't exist. Indisputable truth was that circumstance that after invasion of enemies and occupation of the country, the culture in Georgia didn't develop and it wasn't created there is nothing valuable. In David's and Tamara's eras we have "a gold Era" of culture because expansion was made by great Georgian kings, they won new territories, etc.

Exception is the Communistic era and, especially Stalin's era. On the one hand the 20-30th years of the XX century many Georgian intellectuals were shot, but cultural development reached such heights, to compare which it is possible only with Tamara's era.

All branches of culture developed: scientific and creative, literary, historical, it was created Tbilisi art academy, conservatory, opera school and etc.

It everything only avaricious recouples of those cultural achievements which took place in the 20-30th years of the XX century.

ისტორიული სამურზაყანოს – ოკუპირებული გალის რაიონის კულტურული მემკვიდრეობა ოკუპაციის პირობებში

ისტორიული სამურზაყანო – გალის რაიონი ერთ-ერთი უღამაზესი კუთხეა აფხაზეთში. მისი სოფლებისა და თანამედროვე ქალაქ გალის ტერიტორიაზე ადრეულ წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი სამუზეუმო ექსპონატები და დასკვნები ცხადყოფს, რომ იქ ადამიანებს უძველესი დროიდან -პირველყოფილი თემური წყობილებიდან უცხოვრიათ; ძველი წელთაღრიცხვის, ანტიკური ხანისა და ადრინდელი შუა საუკუნეების ქალაქის ტიპის დასახლებებიც და ევროპული ცივილიზაციის პატარა კოლხური კერაც ჩამოუყალიბებიათ, უამრავი ციხე-გოჯი, ეკლესია აუგიათ და ფასდაუდებელი კულტურული საგანძური შეუქმნიათ.

გალის რაიონის სოფლებში: დიხაზურგაში, საბერიოში, ჩხორთოლში, ოქუმში, ჭუბურხინჯში, რეჩხში, ლუმურიშში, ოქუმში, თაგილონში, ფიჩორში, ქვემო ბარლებში, ოტობაიასა და სხვა ადგილებში არსებული ციხე-გოჯების, ეკლესიების ნანგრევები უამრავ საიდუმლოს ინახავს. მათი შესწავლა საინტერესო ისტორიას მოფენს ნათელს.

აფხაზეთის ყველა სხვა კულტურულ მემკვიდრეობასთან ერთად ოკუპირებული გალის რაიონის – ისტორიული სამურზაყანოს ამ კულტურული ფასეულობებით დღეს უცხო ქვეყნის მეცნიერები თუ შავი არქეოლოგიის მიმდევრები არიან დაინტერესებული და ცდილობენ, თითოეულ ძეგლზე ნაშალონ მისი ქართული წარმომავლობა, ქართულ-აფხაზური ფესვები, ქართველ ხუროთმოძღვართა შეუდარებელი ოსტატობის ნაკვალევი.

გალის რაიონის ომამდელ საზღვრებს შემორჩენილი არც ერთი ძეგლი, კულტურული საგანძური, სამწუხაროდ, დღემდე არ აღირიცხებოდა საქართველოს კულტურული ეროვნული სა-

განძურის ნუსხაში. აფხაზეთის ა/რ განათლებისა და კულტურის სამინისტროს კულტურულ ფასეულობათა დაცვის სამსახურმა გალის რესურსცენტრის მიერ მიწოდებული მასალების საფუძველზე მოამზადა და საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნულ სააგენტოში წარადგინა სააღრიცხვო ბარათები, რის შედეგადაც საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნულმა სააგენტომ, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საბჭომ გალის რაიონის სოფლებში ჩხორთოლში, ოქუშში, ლუმურიშში, წარჩეში, ჭუბურხინჯში მდებარე ეკლესიებს და ციხეს კულტურული მემკვიდრეობის უძრავი ძეგლის სტატუსი მიანიჭა. მიმდინარეობს ინტენსიური მუშაობა, რომ ეს სტატუსი გალის რაიონის სხვა ძეგლებსაც მიენიჭოს.



ოქუშის ხარების სახელობის ეკლესია

სოფელი ოქუში მდებარეობს აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, გალის რაიონში, მდინარე ოქუშის ნაპირას. ზღვის დონიდან 200 მეტრის სიმაღლეზე, გალიდან 25 კილომეტრის დაშორებით. მისი ჩრდილოეთი ნაწილი გორაკ-ბორცვიანია, სამხრეთი-ვაკე.

ოქუში 1840 წლიდან ისტორიული სამურზაყანოს ცეტრს წარ-

მოადგენდა, 1906 წლიდან ცენტრი გადატანილ იქნა დაბა გალში, რომელიც 1932 წელს ქალაქი გახდა .

სახელწოდება „ოქუმი“ უკავშირდება სელის მეგრულ სახელს „ქუმუ“. შესაძლოა ჭვავის ძველქართული სიტყვის „ ქუბი“-ს შესატყვისიც იყოს.

მდინარე ოქუმის ხეობაში, მის მარჯვენა ნაპირზე 1968-70 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ექსპედიციამ ნ. ბერძენიშვილის ხელმძღვანელობით აღმოაჩინა კარსტული წარმოშობის მღვიმე, რომლის ქვედა ჰორიზონტები შეიცავს პალეოლითურ მასალებს, ხოლო ზემოდან ადევს ორ შეცემენტებულ ფენას შორის მოქცეული ენეოლითის ხანის კულტურის ნაშთი, 15-20 სმ. სიმძლავრის. მონაპოვარი შედგება კერამიკის, ქვისა და კაჟის ინვენტარებისგან.

კერამიკა ხელით ნაძერწია, მურა-მოვარდისფრო ან ლეგამონაცრისფრო. გამოირჩევა ჯამის, ქოთნის, ქილის ფორმები. ჭურჭლის უმეტესობა სუსტადაა ნაპრიალები. ორნამენტი იშვიათია და წარმოდგენილია წერტილ-ფოსოებით პირის ქვეშ და ამოკანრული ხაზებით მხარზე.

რიყის ქვისაა სატეხის ნამზადი და საპრიალებელი. კაჟის ინვენტარიდან აღსანიშნავია მიკროლითები; საფხეკები ანატაკეცებზეა დამზადებული. არის ნუკლიუსისაგან გაკეთებული სახოკიც. წარმოების გადანაყარის რაოდენობის გათვალისწინებით ოქუმის მღვიმეში შესაძლოა ყოფილიყო სახელოსნოც.

მასალები დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში.

ოქუმში შემორჩენილია შუა საუკუნეების კოშკი (ესქერდაში) და ხარების სახელობის ეკლესია. ადგილობრივების გადმოცემით, ეს ეკლესია მე-17 საუკუნეშია აგებული. ის ბაზილიკური სტილის ყოფილა, რაზედაც მისი ნავისებური ფორმა მიგვანიშნებს. ტაძრის აღმოსავლეთ ნაწილში საკურთხეველია, ცენტრალურ ნაწილში-დარბაზი. საკურთხეველი გამოყოფილი ყოფილა კანკელით და მასზე განთავსებული მაცხოვრის ხატებით. როგორც ადგილობრივები ამბობენ, ეკლესია ეკუთვნოდა თავად ემხვარებს. იქ სასულიერო მოღვაწეობას ეწეოდა მღვდელი ხარიტონ შელია, დიაკვნად მსახურობდა იაკობ ქვაჩახია.

ბოლშევიკური რევოლუციის შემდგომ ეკლესიამ ფუნქციონირება შეწყვიტა და სხვადასხვა წარმოება-დანესებულების საკუთრებას წარმოადგენდა.

ამჟამად, ეკლესია გადახურულია. არ აწვიმს. საჭიროებს რესტავრაციას. ოქუმის საშუალო სკოლის მასწავლებლები და მოსწავლეები ადგილობრივ მოსახლეობასთან ერთად უვლიან მას. რწმენით ელოდებიან ღვთისმსახურების აღდგენას.



ლუმურიშის იოანე ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესია

სოფელი ლუმურიში მდებარეობს გალის რაიონში, აფხაზეთის მთისწინეთში, მდინარე ოქუმის მარცხენა მხარეს; ზღვის დონიდან 240 მეტრის სიმაღლეზე, გალიდან 10 კილომეტრის დაშორებით.

გეოგრაფიული სახელწოდება „ლუმურიშ“-ი, სავარაუდოდ, სვანური ენის ნათესაობითი ბრუნვისაგან ნაწარმოები ტოპონიმია, სვანური „ლუმურ“ ნიშნავს ნაძვს, „იშ“ სვანური ენის ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანია (სვან. „ლუმურიშ“-ი, ქართ. ნაძვისი).

ლუმურიშის ტერიტორიაზე, მთელი 2 კმ. მანძილზე,

სამხრეთიდან ჩრდილოეთით გადაჭიმულია ტერასა, რომელზე-
დაც ქვის ხანის შემსწავლელმა ექსპედიციამ ნ. ბერძენიშვილის
ხელმძღვანელობით დაადასტურა პირველყოფილი ადამიანის 7
ნამოსახლარი, ნეოლითური ხანის ადრეული საფეხურის სოფე-
ლი. ეს ნამოსახლარები ერთმანეთისგან 200-300 მეტრითაა და-
შორებული და რამდენიმე კვარტლისგან შედგებოდა. ტერასის
ცენტრალურ ნაწილში აღმოჩენილ იქნა კაჟისა და რიყის ქვის
იარაღები, საფხეკები, საჭრისები, ჩასართები, ისრისპირები,
გაპრიალებული ცულები, თოხები, ჩაქურები და სხვა. მასალები
დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში.

ლუმურიშის ადმინისტრაციულ ცენტრში, სოფელ ლუმური-
შის ჩრდილო-დასაღეთით, სამი კილომეტრის დაშორებით, მდ.
ოქუშისწყლის- „ოქუშწყარის“ მარჯვენა ნაპირზე, მცირე ხეობის
სიღრმეში, დამრეცი ფერდის მცირე გავაკებაზე, მდებარეობს ბა-
ზილიკური სტილის ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლი, იოანე
ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესია, რომელიც აგებულია მე-11
საუკუნის I ნახევარში საგდუხტ „დედოფალთა დეოფლის“ მიერ.
„დედოფალთ დედოფალი საგდუხტი“ უნდა იყოს ნიანია რაჭის
ერისთავის ასული და ოდიშის ერისთავთ ერისთავის მეუღლე,
რომელიც ტაძრის ქტიტორად გვევლინება. ამას მოწმობს ეკლე-
სიის ეზოში ნაპოვნი სამშენებლო ხასიათის ასომთავრული
წარწერა: „ღმერთო, შეიწყალე ორთავე ცხოვრებასა შინა ამის
ტაძრისა მაშენ-ბელი დედოფალთ დეოფალი საგდუხტ. ნიანიას
ასული. ამენ“

არქეოლოგიურ სამუშაოებს ლუმურიშში საფუძველი ჩაეყარა
1986 წლის გაზაფხულზე, რაც განაპირობა ძეგლიდან მომდინ-
არე, მოყვარულ მხარეთმცოდნე ნოდარ შონიას მიერ 1955 წელს
აქ აღმოჩენილმა, XI საუკუნით დათარიღებულმა კირქვის ფილამ,
რომელზეც ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერა: „ღმერთო,
შეიწყალე ორთავე ცხოვრებასა შინა ამის ტაძრისა მაშენ-
ბელი დეოფალთ – დეოფალი საგდუხტ ნიანიას ასული, ამენ“.
წარწერის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სპეციალურ სამეც-
ნიერო ლიტერატურაში რეაგირება არ მოჰყოლია. მკვლევართა
მსჯელობის საგანი არც საგდუხტ „დედოფალთადეოფლის“ ვინაო-
ბის დადგენა გამხდარა. ფილა დაცული იყო სოხუმის მუზეუმში.

სავარაუდოდ, საგდუხტის ტიტულის (დეოფლის) გვერდით, მამის სახელის მოხსენიება იმის მიმანიშნებელია, რომ მისი ჩამომავლობა მამის მხრიდან სოციალურად მეფის რანგისაა. შესაძლოა ნიანია მეფის გვარის ჩამომავალია. როგორც ცნობილია, ნიანია ქვაბულის ძემ, თავი ისახელა რანის სულთან ფადლონის ქართლიდან განდევნაში. 1073 წელს ნიანია ქვაბულის ძე ივანე ლიპარიტის ძისა და სვანთა ერისთავ ვარდანთან ერთად გადაუდგა გიორგი მეორეს, დაიპყრო ქუთაისი და ხელში ჩაიგდო სახელმწიფო ხაზინა. მეფე სხვას ვერაფერს გახდა, გარდა იმისა, რომ მემამოხეებს წყალობა და მამულები გაუმრავლა. XI ს-ის საქართველოს მეფეების თანამეცხედრეების სახელები, გარდა გიორგი მეორის თანამეცხედრის სახელისა, ცნობილია. ლუმურიშის ეკლესიის ქტიტორის, ნიანიას ასულ საგდუხტის სახით, შესაძლებელია საქმე გვაქვს გიორგი მეორის თანამეცხედრესთან, დავით აღმაშენებლის დედასთან. საკვლევ პერიოდში ოქუმიანწყალის ხეობის ეკონომიკურ მნიშვნელობაზე უნდა მეტყველებდეს ის ფაქტი, რომ იგი ცალკე ადმინისტრაციულ-ეკონომიკურ ერთეულს წარმოადგენდა. აღნიშნული ვითარების ამსახველი უნდა იყოს ლუმურიშის ეკლესიის წარწერაში მოხსენიებული, ხეობის განმგებელი, დედოფალთ-დედოფალი საგდუხტი. ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ ამავე ხეობაში, სოფელ წარჩეში შემორჩენილია დარბაზული ეკლესიისა და გალავნის ნაშთები, რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობა „მაფაშ ოხვამე“-ს უწოდებს, რაც დედოფლის სალოცავს ნიშნავს. აქვეა წყარო, რომელსაც „მაფაშ წყურვილს“ (დედოფლის წყარო) უწოდებენ. აღნიშნული სახელწოდებები დაკავშირებულია ადგილობრივ მოსახლეობაში სხვადასხვა ვარიანტით შემორჩენილ ლეგენდასთან, რომლის მიხედვითაც ამ მხარეს ოდესღაც დედოფალი განაგებდა. XVII საუკუნის დასასრულიდან, როცა ჩრდილო კავკასიელ მთიელთა ჩამონოლის გამო ადგილობრივი მოსახლეობა იხიზნება, ეკლესია და სასაფლაოც წყვეტენ ფუნქციონირებას.

ლუმურიშის იოანე ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესია ნაგებია ყორის უხეშად დაპობილი ქვით და თეთრი კირქვის სწორკუთხოვანი კვადრებით. მისი იატაკიც კვადრული ქვით უნდა ყოფილიყო მოპირკეთებული მთლიანად, თუმცა საკურთხევლის

გარდა ეს კვალი ნაშლილია. სამხრეთის კარზე გამოკვეთილია შერმავებული ჯვარი; დასავლეთით მიდგმული აქვს სამრეკლო, რომელსაც კიბე აუყვება და ამჟამად ნანგრევის სახითაა შემორჩენილი. სამრეკლო დანგრეულ იქნა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში ბოლშევიკური იდეებით აღტკინებული რამდენიმე ადგილობრივი მოსახლის მიერ აფსიდს აქვს გუმბათოვანი გადახურვა. მასზე სამი თაღოვანი სარკმელია. ორ-ორი ასეთი სარკმელი ძეგლის სამხრეთისა და ჩრდილოეთის კედლებშია გამოყვანილი. მე-19 საუკუნემდე ეკლესია მოხატული ყოფილა, მაგრამ მე-19 საუკუნის დასაწყისში ჩატარებულმა შეკეთება-შებათქაშებამ წაშალა მხატვრობის კვალი. ძეგლის თაღოვან შესასვლელში, დასავლეთ ნაწილში აღმოჩენილია სამარხი, რომელიც ეკუთვნის მე-19 საუკუნეში მოღვაწე სამხედრო პირს, ვინმე ემუხვარს.

მე-19 საუკუნის მიწურულს ეკლესიაში მოღვაწეობდა მღვდელი ჩარგეიშვილი, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სამურზაყანოს განყოფილების წევრი, რომელიც წირვა-ლოცვასთან ერთად საგანმანათლებლო საქმიანობასაც ეწეოდა.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ლუმურიშის ეკლესიაში შეწყდა წირვა-ლოცვა. გადასახლებულ იქნა მღვდელი ჩარგეიშვილი, რომლის საფლავი დღემდე უცნობია. შეიცვალა ეკლესიის ფასადი, შეიღესა ცემენტით, გადაიხურა შიფერით. ნაგებობა შეიბილნა და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებისთვის იქნა გამოყენებული: მხამ-ქიმიკატების შესანახად.

დაახლოებით 2003 – 2008 წლებიდან ლუმურიშელები ეკლესიაში ატარებენ განმენდით სამუშაოებს, ძეგლს ამორებენ სარეველა მცენარეებს. მათ შეიძინეს თუნუქის სახურავი შიფერის შესაცვლელად, მაგრამ საეკლესიო ხუროთმოძღვრებისათვის დამახასიათებელი წესების დაუცველობის გამო იგი სწორად ვერ გადახურეს, რის გამოც აწვიმს. ძეგლი საჭიროებს სათანადო შესწავლას და რესტავრაციას.

მანძილზე, მდ. ოხოჯეს შენაკად ჯუხუს სიღრმეში, მდინარის მარცხენა მხარეზე, დამრეცი ფერდის მცირე გავაკებაზე მდებარეობს ეკლესია. იგი ფუნქციონირებდა XVI საუკუნემდე, შავიზღვისპირეთში თურქების გაბატონებამდე.

ჩხორთოლის დარბაზული ეკლესია გარდამავალი ძეგლია. როგორც ამ დროის ძეგლებს შეეფერებათ, იგი მოკლებულია ქანდაკებასა და ჩუქურთმას. ეს დარბაზული ეკლესია გარდამავალი ხანისათვის დამახასიათებელი მრავალფეროვანი შემოქმედებითი ძიებებით მიგნებულ თავისებურ ნიშნებს ატარებს და ქართული ხუროთმოძღვრებისათვის ნიშანდობლივი თემის მიმართ შემოქმედებითი მიდგომისა და გადამუშავების შედეგს წარმოადგენს. იგი ორგანულადაა დაკავშირებული ქართული ხუროთმოძღვრების ევოლუციასთან, ზუსტადაა ჩანერილი ქართული ეროვნული საეკლესიო ხუროთმოძღვრების საერთო ხაზში და გამოსატყავს ერთიან შემოქმედებით ძიებებსა და მიმართულებას, რითაც სათანადო ადგილს იჭერს ქართული კულტურის, კერძოდ, საკულტო არქიტექტურის გავრცელების დასადგენად აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ.

ჩხორთოლის ეკლესია გვიჩვენებს, რომ საქართველოს გაერთიანებამდე დასავლეთ საქართველოში აშენებენ აღმოსავლეთ საქართველოსათვის დამახასიათებელ მხატვრულ მისწრაფებათა გავრცელების მაჩვენებელ საკულტო ნაგებობას, რაც კიდევ ერთი მაგალითია იმისა, რომ საქართველოს პოლიტიკურ გაერთიანებას წინ უსწრებდა კულტურული და ეკლესიური ერთიანობა.

ჩხორთოლის ერთნავიანი დარბაზული ეკლესია IX-X საუკუნეების მიჯნის მხარის ხუროთმოძღვრების ტიპიური ნიმუშია.

ჩხორთოლის ეკლესიის ნანგრევი ხეებით, ბუჩქებითა და კოლხეთისათვის დამახასიათებელი გაუვალი ეკალ-ბარდით იყო დაფარული. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ ძეგლი, რომელიც არცთუ ისე შორსაა დასახლებული პუნქტიდან, მკვლევართა თვალთახედვის მიღმა იყო დარჩენილი. ძეგლზე მცენარეული საფარის მოხსნის შემდეგ გამოჩნდა მინის ზედაპირზე შემორჩენილი ეკლესიის ეზოს შემომფარგვლელი წრიული კონფიგურაციის მშრალად ნაწყობი ქვის გალავნის ფრაგმენტები, გალავნის აღმოსავლეთ კედელთან მიახლოებული ეკლესიის ჩრდილო კედ-

ლის ნანგრევი და გალავნის გარეთ, ჩრდილო-დასავლეთით, ქვის უზარმაზარ მონოლითზე ნაგები ოთხკუთხა კოშკის ნაშთები.

ეკლესიის ნანგრევზე ასეულ წლობით მცენარეთა ლპობისა და დანგრეული კედლებისაგან მიღებული 1 მ-დან 3,5 მ-მდე სიმაღლის „ფენის“ მოხსნის შემდეგ გამოვლინდა ოთხკუთხა ნაგებობის მიწისქვეშ მოქცეული სხვადასხვა სიმაღლის კედლების ფრაგმენტები. გამოიკვეთა სამნაწილიანი ეკლესიის გეგმა, რომლის ცენტრალური სათავსო (12X8 მ) გარედან სწორკუთხა მოყვანილობისაა, ხოლო აღმოსავლეთ ნაწილში საკმაოდ ძლიერი მხრებით, ფართო, ნალისებური აბსიდაა გამოყოფილი. კომპოზიციური სქემითა და ხუროთმოძღვრული ნიშნებით ჩხორთოლის დარბაზული ეკლესია ანალოგიებს პოულობს ილორის (XI ს.), ლაშქენდარის (X-XI ს.) და აჩანუას ეკლესიებთან. შუა საუკუნეების ანალოგიური კომპოზიციების მქონე დარბაზული ეკლესიები საქართველოს ყველა კუთხეში გვხვდება.

ჩხორთოლის ეკლესიის სიგანის თანაფარდობა სიმაღლესთან (შემორჩენილი ჩრდილო კედლის სიმაღლის მიხედვით) გვაგრძობინებს სივრცის მშვიდ და ჰარმონიულ აზიდულობას ზევითკენ.



ჭუბურხინჯის წმიდა გიორგის სახელობის ეკლესია

სოფელი ჭუბურხინჯი მდებარეობს აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, გალის რაიონში. მისი სახელწოდება ჭუბურხინჯი მეგრული წარმოშობისაა (ჭუბური-წაბლი და ხინჯი-ხიდი) და წაბლის ხიდს ნიშნავს, ხიდს, რომელიც გადებული იყო „ბაბაშიამ ღალზე“- ღელეზე.

ჭუბურხინჯის ჩრდილოეთი გორაკ-ბორცვიანია, სამხრეთი-ვაკე. აღმოსავლეთით საზღვრავს მდინარე ენგური. არქანჯელო ლამბერტის რუკაზე, წიფურიას ჩრდილოეთით, თანამედროვე ჭუბურხინჯის ტერიტორიაზე აღნიშნულია სოფელი გენათი. მისიონერი ქრისტეფორე კასტელი წერს: „გენათი ისეთი სოფელთაგანია, სადაც ბევრ ღვინოს აყენებენ... ჩვენი რეზიდენციის სეპიასაგან ოთხ მილზეა დაცილებული. ხშირად მივდივართ ამ მხარეში სამკურნალოდ და ბავშვების მოსანათლავად“... გენათი ამჟამად ცნობილი არ არის. კასტელი აღნიშნავს: „წიფურიას ცოტა ზემოთ ოუგარიაში ჩვენები ეკლესიას რთავდნენ, რომელიც დადიანმა გადმოგვცა, სადაც ჩვენი ოჯახი შეჩერდა...“ ოუგარიაც ამჟამად უცნობია, შესაძლებელია ეს იყოს ჭუბურხინჯში აქირთავების ეკლესია.

ჭუბურხინჯში, ქვედა ზონაში, ზენის ტერიტორიაზე, ენგურის პირას, მდინარიდან დაახლოებით ნახევარ კილომეტრზე მდებარეობს ჯვარგუმბათოვანი ტიპის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია. მისი თავდაპირველი ნაგებობა ეკუთვნის მე-11 საუკუნეს. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ადგილობრივი მრევლის ინიციატივით ტაძარი საფუძვლიანად გადაუკეთებიათ და უკურთხებიან წმ. ილია წინასწარმეტყველის სახელზე. ადგილობრივი მოსახლეობა ძველი ტრადიციის მიხედვით, ტაძარს დღესაც წმ. გიორგის ეკლესიას ეძახის. ტაძრის საერთო ფართობია 242 კვ.მ. კედლის სისქე 80 სმ. ნაგებია რიყისა და ტუფის თლილი ქვებით.

ტაძრის დათვალიერებისას კარგად მოჩანს მე-11 საუკუნის ქართული ქრისტიანული ხუროთმოძღვრებისათვის დამახასიათებელი ცალკეული დეტალები. უხუცესთა თქმით, იგი აგებულია ბერძენი ოსტატების მიერ. შემორჩენილია კედელი, ეკლესიის ჯვარი, ხატი „ქრისტეს გამოცხადება“, რომელიც ინახება სოფელში. წარწერები და ფრესკის ფრაგმენტები ნაშლილია. არ

არის გადახურული. გუმბათი ჩამონგრეულია.

სოფელში შემორჩენილი ლეგენდის მიხედვით, ეკლესიის მშენებლობის დროს სიმაღლიდან გადმოვარდნილი კალატოზი უვნებელი გადარჩენილა.

ეკლესიასთან გახსნილი ყოფილა „პირველი პრიხოდის ეკლესიის შკოლა“.

ჭუბურხინჯის №1 საშუალო სკოლის მოსწავლეები მასწავლებლების ხელმძღვანელობით ეკლესიასა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე აწარმოებენ განმედიტ სამუშაოებს. ნაგებობის შიგნით, მოსახლეობის ძალებით გაკეთებულია პატარა სამლოცველო კუთხე.



წარჩის ნათლისღების სახელობის ეკლესია



ნარჩეს ციხე

სოფელი ნარჩე მდებარეობს გალის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, გალიდან 17 კილომეტრის დაშორებით და გაშენებულია მდინარე ოქუშის მარჯვენა და მდინარე ოხოჯეს მარცხენა სანაპიროებზე. ხალხური ზეპირსიტყვიერების მიხედვით, სახელწოდება მეგრულია და ნიშნავს თეთრ წყალს. ასეთი სახელი პირველად უნდა დარქმეოდა მდინარეს, შემდეგ კი მის მიხედვით – სოფელს.

ნარჩე მოხსენიებულია როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოელი ისტორიკოსების ნაშრომებში. II საუკუნის პირველი ნახევრის ბერძენი ისტორიკოსი ფ. არიანე, იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი და სხვები ახსენებენ მდინარე „ტარსურას“, რომლის სანაპიროზე ქალაქი „ტარშენი“ ყოფილა გაშენებული. ლამბერტი, მე-17 საუკუნის მისიონერი, წერდა: „ხეთას იქით არის ოქუში, რომელიც ჩაუდის ტარშენს და რომელმაც შეიძლება ამ ადგილისგან მიიღო თავისი სახელი, რადგან ეს ის მდინარე უნდა იყოს, რომელიც რუკაზე იწოდება ტარსურად“ / არქანჯელო ლამბერტი, „სამეგრელოს აღწერა“, 1938წ.

ნარჩის ტერიტორიაზე, მდინარე ოქუშის მარცხენა სანაპიროზე ნაპოვნია თიხის მილები, რომელთა სიგრძე მერყეობს 50-დან 60 სანტიმეტრამდე, დიამეტრი შეესაბამება 10-15 სანტიმეტრს. თითოეულ მილს შემოვლებული აქვს ტუჩები. ამ მილებზე გა-

დიოდა წყაროს წყალი, რომელსაც გადმოცემით, „სვირის წყაროს“ უწოდებდნენ. წყალსადენის ხაზის სიგრძე 4-5 კილომეტრია. მიღები შემოვლებულია კირის ხსნარით. გააჩნია სათავე აუზი. ყოველივე იძლევა საშუალებას, შესწავლილ იქნას ძველად წყალმომარაგების საკითხი აფხაზეთში.

მდინარე წარჩეს გაღმა ნაპირზე, მაღალი მთის წვერიდან დიდ მანძილზე ბატონობს ადრეული ხანის ციხე. მისი კედლები ძალიანაა დანგრეული და ამიტომ ბევრი რამ არ ირკვევა. ციხის **გალავანი** მთის წვერის რელიეფს მიყვება. მისი გეგმა უწესო ფორმის ელიფსურია. სამხრეთის მხარე კლდის ზოლს მიყვებოდა. ბევრგან ძირი გამოცლილია, რის გამოც შემდგომ იგი ჩანგრეულა. თითქმის ისეთივე მდგომარეობაა აღმოსავლეთით. ერთადერთი ჩრდილოეთის რკალია 7-8 მეტრის სიმაღლეზე შერჩენილი. შუაში ქვის ვიწრო კიბეა, გალავანზე გამავალ საბრძოლო ბილიკზე ასავლელად. ორ მეტრამდე სისქის კედელზე მეზრძოლთა სასიარულო ბილიკი თავისუფლად დაეტეოდა. გალავანი საბრძოლო ბილიკით და კიბით ჩვეულებრივი ამბავია ადრეული ხანის ციხეებისათვის. იმავე პერიოდზე მიგვითითებს კედლების წყობის ხასიათი.

ციხის ორივე ბოლო ძლიერ დარღვეულია, ამიტომ ფორმებზე გარკვეული წარმოდგენის ქონა შეუძლებელია. აღმოსავლეთის ბოლოში რაღაც სათავსი ამჟამად მდგარა, მაგრამ კოშკი იყო თუ რომელიღაც გრძელი სათავსი, ამ ადგილის განმენდამდე დაზუსტებით ვერ დადგინდება.

ციხის დასავლეთის ბოლოში უფრო დიდი მასაა შერჩენილი, მაგრამ დაზიანების გამო აქაც გაურკვეველობაა. ციხის ამ წვეტში დიდი მასაა, რომლის ზემოთ, 6-7 მეტრის სიმაღლეზე, დადგმულია ტრაპეციული გეგმის მქონე კოშკი თუ რაღაც ნაგებობა. ამ უკანასკნელის ქვედა ნაწილია შერჩენილი. მართალია, ციხე დაზიანებულია, მაგრამ ყველა მისი დეტალი იმაზე მეტყველებს, რომ იგი ადრეულია, ძველ ციხეთა ჯაჭვის ერთი რგოლთაგანია.

წარჩის ტერიტორიაზე მრავალი ისტორიული ძეგლი არსებობს. დღემდე მიგნებულია

23 ისტორიული ადგილი. სამონასტრო კომპლექსს, რომელიც აქ მდებარეობს, ადგილობრივები „ჯიხას“ უწოდებენ. ხელოვნებათმცოდნე ლ. შერვაშიძის აზრით, ის მე-12 საუკუნეს განეკუთ-

ვნება. აქვე იქნა ნაპოვნი და სოხუმის სახელმწიფო მუზეუმში ინახებოდა ეპიგრაფიული წარწერა „ეს წმინდა მთა ეკუთვნის პაშაძეს“ (ამ პირის ვინაობა დაუდგენელია).

უნიკალური ხუროთმოძღვრების ნიმუშად ითვლება წარჩის „ფიჭვ-ერისთეს“ („ფიჭვის ოხვამე“) მოგუმბათებული ეკლესია, რომელიც განსხვავდება გალის რაიონის (და არა მარტო) ყველა ხუროთმოძღვრული ძეგლისგან. ეს ეკლესია შედგება 5 ოთახისგან, რომელთაგან 3-ს შენარჩუნებული აქვს თავისი პირვანდელი ფორმა. ეკლესია თლილი ქვებითაა აგებული. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მისი ცენტრალური ნაწილი, რომელიც სპეციალისტების მიერ მე-5 საუკუნით თარიღდება.

1953 წელს წარჩეში აღმოჩენილი სამარხის ერთ-ერთ ოთახში ნაპოვნი სხვადასხვა ზომის ორი დოქი, რკინის ჯვარი, მძივები. ცოტა მოგვიანებით, მეორე ოთახში ნაპოვნი იქნა ფაიფურის სურა. მეცნიერთა მტკიცებით, ეს კოლექცია მე-10 საუკუნეს მიეკუთვნება.

წარჩის ისტორიისა და მისი კულტურულ-ისტორიული ძეგლების შესახებ მასალები შემონახულია ისტორიკოს ნოდარ შონიას პირად არქივებში. მიმდინარე ეტაპზე ამ ძეგლების შესწავლით დაინტერესებულია რუსეთის ფედერაციის არა ერთი მკვლევარი.

აღსანიშნავია წარჩის ქართული ხელოვნების უძვირფასესი ნიმუშის – მთავარანგელოზების მიქაელ-გაბრიელის ხატი, რომელიც დამზადებულია ლევან დადიანის სახელოსნოში მე-17 საუკუნის მე-2 ნახევარში (54/47 სმ.). ამ ხატზე ამოკვეთილია წარწერა: „ჩვენ:დადიანმან :ლეონ :. მე :ბატონისა :მანუჩარისა :. აღვაშენეთ :დაქცეული :საყდარი :.თქვენი :წარჩესა :. და: მოვაჭედინეთ :ხატი :. ოქროთი :.და :.თვალ-მარგალიტითა :. და :.დავასვენთ :. თქვენსა :.და :. ჩვენსა :.სადღეგრძელოდ :.და :.გასამარჯვებლად: ამინ“. ხატი შესრულებულია ბაჯალლო ოქროს ფირფიტაზე და ამშვენებს ძვირფასი თვლები. ინახება საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოქროს ფონდში. ლევან დადიანს მე-17 საუკუნეში აღუდგენია წარჩეს წმიდა ანდრია მოციქულის სახელობის ეკლესია და მისთვის გადაუცია მიქელ – გაბრიელის ეს ხატი. ბიბლიოგრაფიული წყაროებიდან ცნობილია,

რომ ამ ეკლესიაში 1921 წლამდე მსახურობდა წმიდა ათონის მთის ივერიის მონასტრის ბერი ილუმენი იოაკიმე შენგელია, შემდგომში ილორის ეკლესიის აღმდგენელი. დაკრძალულია ილორის კარბჭესთან. მის საფლავს დღესაც ამშვენებს ქართული მხედრული ანბანით შესრულებული წარწერა.

წარჩის მე-2 საშუალო სკოლის ეზოში მდებარეობს 1893 წელს ბერძენი ხუროთმოძღვრების მიერ აგებული ნათლისღების ეკლესია. ეკლესიაში წირვა-ლოცვას აღავლენდა მღვდელ-მონაზონი გაბრიელი. გასაბჭოების შემდეგ ეკლესია დაიხურა და კოლმეურნეობის სანყობად გადაიქცა. აფხაზეთის ომამდე ძეგლი საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილი „კლუბი“ იყო. 1921 -დან 1990 წლის ჩათვლით იქ არანაირი სარესტავრაციო სამუშაო არ ჩატარებულა. გადახურულია ბაზელიკის ფორმით. ნაგებია მთის ქვით. გადმოცემით, ის მოხატული იყო. ამჟამად ფრესკების ფრაგმენტებიც კი მთლიანად წაშლილია. საჭიროებს შესწავლას, ხელახლა გადახურვას და რესტავრაციას.

ფასადებზე უკვე მცენარეებია მოდებული, ცუდ მდგომარეობაშია ინტერიერიც, საკურთხევლის გარჩევა მხოლოდ ორიენტაციითაა შესაძლებელი. ეს ნათლად ჩანს ფოტოებზეც...

მშობლიური კუთხის ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის გასაცნობად და შესასწავლად წარჩის 1-ლი და მე-2 საშუალო სკოლების მოსწავლეები მასწავლებლების ხელმძღვანელობით ხშირად სტუმრობენ კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებს და ატარებენ დასუფთავებით სამუშაოებს.